TÜRKİYE'NİN VE ÇİN'İN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Nezahat ÖZDEMİR

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir-2006

TÜRKİYE'NİN VE ÇİN'İN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Nezahat ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Yrd.Doç.Dr.Güler GÜNSOY

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Şubat 2006

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

TÜRKİYE'NİN VE ÇİN'İN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Nezahat ÖZDEMİR
İktisat Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat, 2006
Danışman: Yrd.Doç.Dr.Güler GÜNSOY

Doğrudan yabancı yatırım, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır.

Doğrudan yabancı yatırımları açıklamaya yönelik çeşitli kuramsal yaklaşım çalışmaları yapılmıştır. Bunlar, ürün yaşam devreleri kuramı, lideri izle kuramı ve eklektik kuramıdır.

Yabancı yatırımcılar yatırımlarını; sabit sermaye yatırımları, birleşme veya satın alma, ortak girişim, özelleştirme yöntemleriyle gerçekleştirebilecekleri gibi yap-işlet-devlet, montaj sanayi şeklinde de yapabilirler.

Yabancı yatırımcılar, yatırım yapacakları ülkeyi seçerken o ülkenin politik, ekonomik, kurumsal-kültürel faktörleri ile yasal düzenlemeleri gibi belirleyicileri gözönüne almaktadırlar.

Doğrudan yabancı yatırımlar, ulusal ekonomi üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler yaratabilir. Bu etkiler, sermaye birikimi, ödemeler dengesi, milli gelir, istihdam, rekabet gücü, teknoloji ve uluslararası ilişkiler yönünden incelenebilir.

Türkiye'de 1980'lerden itibaren daha fazla önem kazanmaya başlayan doğrudan yabancı yatırımlar konusunda gerekli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, yabancı yatırımları ülkeye çekmek için yönlendirici ve belirleyici politikaların uygulama çalışmalarına devam edilmektedir. Türkiye'ye yatırım yapan ülkelerin başında AB ülkeleri gelmektedir. Yatırım yapılan sektörler ise imalat ve hizmetler sektörüdür.

1978 yılında büyük bir dönüşüm sürecine giren Çin'de doğrudan yabancı yatırımlara resmi olarak 1979'da izin verilmiştir. Bu tarihten itibaren doğrudan yabancı yatırımları çekmek için gerekli yasal düzenlemeler ve uygun politikalar geliştirilmiştir. Çin'e yapılan yatırımların büyük bir bölümü deniz aşırı Çinliler tarafından yapılmaktadır. Yatırımlar ağırlıklı olarak imalat ve hizmetler sektöründe yoğunlaşmıştır. Çin, kendine özgü uyguladığı politikalar sonucu kaliteli doğrudan yabancı yatırımları çekmede çok başarılı olmuş ve bu konuda dünya ülkeleri arasında ilk sıralarda yer almıştır.

ABSTRACT

COMPARATIVE ANALYSIS OF DIRECT FOREIGN INVESTMENT POLICIES OF TURKEY AND CHINA

Department of Economics
Anadolu University Social Sciences Institute, February 2006
Advisor: Associate Dr. Güler GÜNSOY

A direct foreign investment is an investment that is made in a country by acquiring a company in that country or providing an original investment for a newly founded company or increasing the capital of an existing company and that brings know-how and managerial knowledge along with itself.

Various studies of theoretical approaches have been made in order to explain direct foreign investments. These are theory of product life cycles, 'follow the leader' theory and eclectic theory.

Foreign investors may have their investments as fixed capital investments, mergers or purchases, joint ventures, build-operate-transfer models and linked (assembly) industry which they may perform through methods of privatization.

While foreign investors choose a country in which they will make an investment, they consider identifiers such as political, economic, corporate-cultural factors as well as legal arrangements of such a country.

Direct foreign investments may have positive and negative effects on the national economy. Such effects may be examined in terms of capital accumulation, balance of payments, national revenue, employment, competition power, technology and foreign affairs.

Turkey has implemented legal arrangements needed for the direct foreign investments which have become more prominent since the 80s. Furthermore, leading and determining policies are still being executed in order to attract foreign investments into the country. Countries making investments in Turkey are mostly EU countries. Sectors of investments are production and service sectors.

In China that entered into a big transformation process in 1978, direct foreign investments were officially allowed in 1979. In order to attract direct foreign investments as from this date, necessary legal arrangements and appropriate policies were developed. Big part of investments made in China is performed by overseas Chinese people. Investments are intensively focused on the production and service sectors. China has succeeded a lot in attracting high quality direct foreign investments thanks to its specific policies and has been in the first rank among the world countries in this respect.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Nezahat ÖZDEMİR'in *"Türkiye'nin ve Çin'in Doğrudan Yabancı Yatırım Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi"* başlıklı tezi …../…../2006 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı)	: Yrd.Doç.Dr.Güler GÜNSOY	……..
Üye	: Doç.Dr.Leman BİLGİN	……..
Üye	: Yrd.Doç.Dr.Meriç ERTEKİN	……..

Prof.Dr.Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZGEÇMİŞ

Nezahat ÖZDEMİR

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans	2002	Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
Lise	1996	Küçükyalı, Kadir Has Lisesi, İstanbul.

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Divriği/22.03.1977 **Cinsiyet:** Bayan **Yabancı Dil:** İngilizce

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iii**
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ..... **iv**
ÖZGEÇMİŞ ..... **v**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **x**
GRAFİKLER LİSTESİ ..... **x**
GİRİŞ **1**

Birinci Bölüm
DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI (DYSY) KAVRAMI **3**
1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Tanımı ve Özellikleri **3**
1.2. Çokuluslu Şirketler **4**
2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI AÇIKLAMAYA YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR **6**
2.1. Ürün Yaşam Devreleri Kuramı **6**
2.2. Lideri İzle Kuramı **8**
2.3. Eklektik Kuramı (O.I.L. Paradigması) **9**
3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM TÜRLERİ **10**
3.1. Sabit Sermaye Yatırımları **10**
3.2. Şirketler Arası Birleşme ve Satın Alma **10**
3.3. Özelleştirme Yoluyla Gerçekleşen Yatırımlar **11**
3.4. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Bağlı Şirket **12**
3.5. Özel Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları **13**
4. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM KARARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER **16**
4.1. Ekonomik Faktörler **16**
4.2. Politik Faktörler **17**
4.3. Yasal Düzenlemeler **18**
4.4. Kurumsal-Kültürel Faktörler **18**

5. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ULUSAL EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 19
5.1. DYSY'nin Sermaye Birikimi Üzerindeki Etkileri 20
5.2. DYSY'nin Teknoloji Transferi Üzerindeki Etkileri 20
5.3. DYSY'nin Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri 22
5.4. DYSY'nin Rekabet Üzerindeki Etkileri 23
5.5. DYSY'nin İstihdam Üzerindeki Etkileri 23
5.6. DYSY'nin Milli Gelir Üzerindeki Etkileri 25
5.7. DYSY'nin Uluslararası İlişkiler Üzerindeki Etkileri 26

İkinci Bölüm

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ 27
1.1. Osmanlı Devleti Dönemi 27
1.2. Cumhuriyet Dönemi 28
1.3. Planlı Dönem 30
1.4. 1980-2004 Dönemi 32
2. TÜRKİYE'DEKİ DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER VE POLİTİKALAR 36
2.1. Osmanlı Devleti Dönemi 36
2.2. Cumhuriyet Dönemi 37
2.3. Planlı Dönem 40
2.4. 1980-2004 Dönemi 45
3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖRLERE VE ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI 52
3.1. Türkiye'ye Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı 52
3.2. Türkiye'ye Yapılan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı 54

Üçüncü Bölüm

ÇİN'İN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM POLİTİKALARI VE TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRILMASI

1. ÇİN'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM VE POLİTİKALARI 55

1.1. Çin'de DYS Yatırımlarının Gelişimi 56

1.2. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü Üyeliği: Tavizler Ve Etkiler 59

1.3. Çin'de DYS Yatırımlarına Yönelik Düzenlemeler 62

1.4. Çin'in Doğrudan Yabancı Yatırım Politikalarının Temel Araçları 65

1.4.1. Ayrıcalıklı Vergi Düzenlemeleri 65

1.4.2. Esnek Anlaşma Formları 66

1.4.3. Özel Ekonomik Alanların (SEZ) Kurulması 67

1.4.4. Diğer Faktörler 68

2. TÜRKİYE VE ÇİN'İN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI 69

2.1. Türkiye'nin Ve Çin'in Genel Ekonomik Göstergeleri 69

2.1.1. Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri 69

2.1.2. Çin'in Ekonomik Göstergeleri 71

2.2. Türkiye'nin ve Çin'in DYSY Politikalarının Karşılaştırılması 73

2.2.1. Çin'in DYSY'ni Çekmedeki Başarısının Nedenleri 77

2.2.2. Türkiye'de DYSY Artışının Önündeki Engeller 78

2.3. Türkiye İle Çin Arasındaki Yatırım İlişkileri: Seçilmiş Örnekler 80

SONUÇ 87

KAYNAKÇA 90

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1:	**Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermayenin Planlı Dönemdeki Dağılımı (Milyon $)**	**30**
Tablo 2:	**Planlı Dönemlerde Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımları (%)**	**31**
Tablo 3:	**Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye, 1980-2004 (Milyon $)**	**33**
Tablo 4:	**Çin: Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Geldiği Ülkeler, 1979-1993 (%)**	**57**
Tablo 5:	**Çin'e Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi**	**57**
Tablo 6:	**Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri (2001-2004)**	**69**
Tablo 7:	**Çin'in Ekonomik Göstergeleri (2001-2004)**	**71**

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1:	**Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Girişler**	**36**
Grafik 2:	**Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı**	**53**
Grafik 3:	**Türkiye'de İzin Verilen Toplam Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı 1980-2002**	**53**
Grafik 4:	**Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (%)**	**54**

GİRİŞ

Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülkelerin özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından ekonomik kalkınma finansmanında karşılaştıkları yapısal darboğazların ve sermaye yetersizliğinin aşılmasında ve küresel ekonomiye eklemlenmek için kullanılan araçlardan biri haline gelmiştir.

Dünya ekonomisinde yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm süreci, yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik çabalar (yasal düzenlemeler, kurumsallaşma ve altyapı kalitesinin yükseltilmesi, doğru makro ekonomik politikalar), teknolojik gelişmeler ve küresel rekabetin artması nedeniyle ülkeler doğrudan yabancı yatırımları çekme yarışı içerisine girmişlerdir. Bu yarışta başarılı olmak, ülkelerin kalkınmasını ve gelişmesini sağlayabilecek kaliteli doğrudan yabancı yatırımları çekmek için akılcı ve aktif politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Ancak gerçek anlamda başarılı bir doğrudan yabancı yatırım politikası geliştirebilmek için öncelikle yasal düzenlemelerle hukuki güvenilirliğinin, şeffaflığın ve altyapının sağlanması gerekmektedir. Daha sonra ülkenin sahip olduğu avantajları geliştirmek ve eksik yönlerini de telafi etmek üzere ekonomi politikalarıyla uyumlu doğrudan yabancı yatırım politikası uygulanmalıdır.

Bu çalışma, Türkiye'nin ve Çin'in bulunulan rekabet ortamında kaliteli doğrudan yabancı yatırımları çekmeye yönelik uyguladıkları ve uygulayabilecekleri politikaları irdelemeyi hedeflemektedir. Çalışmamızda Türkiye ile karşılaştırma yapılacak ülke olarak Çin'in tercih edilmiş olmasının sebebi, Çin'in son zamanlarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmedeki başarısı ve ekonomik potansiyeli ile dünya gündeminde ilk sıralarda yer almasıdır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, doğrudan yabancı sermaye yatırımları konusundaki temel kavramlar, kuramsal yaklaşımlar, doğrudan yabancı sermaye yatırım türleri ve yatırım kararını etkileyen faktörler açıklanmaktadır. Ayrıca, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ulusal ekonomi üzerindeki etkiler kapsamında, sermaye birikimi, ödemeler dengesi, teknoloji, rekabet, istihdam, milli gelir ve uluslararası ilişkiler etkileri incelenmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi dönemsel olarak incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımları çekmeye yönelik bugüne kadar gerçekleştirdiği yasal düzenlemeler ile uyguladığı politikalar incelenmiştir. Son olarak, Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların sektörlere ve ülkelere göre dağılımı ortaya konmuştur.

Üçüncü bölümde, Çin'in doğrudan yabancı sermaye yatırım politikaları incelenerek Türkiye ile karşılaştırması yapılmıştır. Bu kapsamda Çin'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi, yapılan yasal düzenlemeler ve uygulanan politikaların temel araçları açıklanmış ve Türkiye'deki yasal düzenleme ve uygulamalar ile başlıca benzerli ve farklılıklara dikkat çekilmiştir. Ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırım politikalarında başarılı olmak için gerekli olan politikaların neler olabileceği üzerinde durulmuş ve buna yönelik olarak ulaşılan sonuçlar yorumlanmıştır.

Birinci Bölüm

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI KAVRAMI

1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Tanımı ve Özellikleri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY), bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır. Tanımdan da anlaşılabileceği gibi doğrudan yabancı yatırımlar, ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır.[1]

OECD normlarına göre ise; doğrudan yabancı yatırım, bir ülkede yerleşik kişi ya da kurumların (doğrudan yatırımcı) bir başka ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, şahıslar ya da şirketlerden oluşan yabancı bir yatırımcının şirketleşmiş ya da eşiti bir işletmede şirket bünyesinin en az % 10 oranında temsil gücüne sahip olduğu yatırımları kapsamaktadır.[2] Ancak, şirket üzerinde kontrolü sağlayan asgari sermaye miktarı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kendine özgü bazı özellikleri bulunmaktadır:

- Yabancı yatırımcı, sadece yavru şirketin mülkiyetini elinde bulundurmakla kalmayıp aynı zamanda onun yönetim ve denetimini de elinde bulundurmaktadır. Yavru şirket genellikle elinde bulunan teknoloji, ticaret sırları,

[1] S.Rıdvan KARLUK, **Türkiye Ekonomisi,** (İstanbul: Beta Yayınları, Kasım 2002), s.639.
[2] Hayrettin DEMİRCAN, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri,** Araştırma-İncelemesi Dizisi, No: 35, (Ankara: Mart 2003), s.1-2.

yönetim bilgileri, ticaret ünvanı ve öteki kolaylıklardan yararlanma ayrıcalığına sahiptir. Karşılığında ise kazanılan kârlar kısmen veya tamamen ana şirkete aktarılır.[3]

- Doğrudan yabancı yatırımlar, bir ülkeye ya döviz transferi yolu ile ya da üretimde kullanılacak makine, teçhizat ve diğer üretim araçları şeklinde ya da lisans, teknik bilgi ve know-how gibi gayri maddi haklar olarak girmektedir.[4]

- Yabancı yatırımcılar, maliyetlerin en düşük olduğu yerleri değil, daha çok net kârlılığın yüksek olduğu yerleri tercih etmektedirler.

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları uzun dönemli yatırımlardır ve çok uluslu şirketler (ÇUŞ) tarafından yapılmaktadır.

1.2. Çokuluslu Şirketler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştirenler genellikle çokuluslu şirketlerdir. Bu şirketlerin amaçları dünya çapında faaliyette bulunarak kârlarını maksimuma ulaştırmaktır. Bir ana merkezin denetimi altında farklı ülkelerde faaliyet gösteren, ortak politikalara izin veren, kaynakları paylaşarak mülkiyet ya da diğer kontrol şekilleri ile birbirine bağlı olan çokuluslu şirketler ileri üretim teknolojileri ve yönetim bilgileri kullanarak yabancı ülkelerde doğrudan yatırım yaparlar.[5]

Bu şirketlerin üretim faaliyetleri üç ana başlık altında toplanabilir;[6]

1. Geriye bağıntılı üretim faaliyetleri: Daha çok doğal kaynakları işletmek için kurulurlar. Kendi sanayi üretimleri veya dünya pazarları için gerekli hammaddelerin çıkarılması, işlenmesi ve satışı faaliyetinde bulunurlar (petrol ve maden işletmeciliği gibi).

2. İleriye bağıntılı üretim faaliyetleri: Bunlar ya ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetlerini düzenlemek ya da ana şirketin bulunduğu

---

[3] Mehmet HARMANCI, **Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları,** (Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası, Mart 2004), s.68.
[4] Sadi UZUNOĞLU, **Yeni Finansman Teknikleri,** 2.Baskı, (İstanbul, 1998, s.101).
[5] Cem ALPAR, Tuba ONGUN, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Özel Kuruluşlar: Azgelişmiş Ülkeler Yönünden Değerlendirmesi,** 2.Baskı, (İstanbul, Türkiye Ekonomi Kurumu, 1987), s.107.
[6] DPT, "DYSY Özel İhtisas Komisyonu Raporu", **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,** (Ankara: Mayıs 2000), s.2-3.

ülkenin pazarlarının sınırlı olması nedeniyle diğer ülkelerde yatırım yapma zorunluluğunda olan şirketlerdir.

3. Yatay bağıntılı üretim faaliyetleri: En yaygın olanıdır. Yatırım yapılan ülkedeki bağlı şirkete sermaye ile birlikte üretim için gerekli teknoloji, teknik yardım ve işgücü transfer edilerek bağlı şirketin ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapması sağlanır. Çoğu zaman oligopolistik bir yapıya sahip bulunan ve yatırımlarıyla yabancı ülkelerdeki nispi olarak düşük maliyetli üretim faktörleri ve pazar olanaklarından yararlanmaya çalışırlar.

Sermaye, teknoloji, ileri düzey yönetim bilgileri ve üstün rekabet stratejilerinin temsilcisi olan çokuluslu şirketler, aynı anda dünyanın pek çok ülkesinde üretim ve pazarlama faaliyetinde bulunurken, şubeleriyle çeşitli seviyelerde ilişkiler ağı kurmaktadır. Çokuluslu şirketlerin merkezinin bulunduğu ülkeye "ana ülke (home country), yatırım yapılan ülkeye "ev sahibi ülke" (host country), asıl yatırım yapan çokuluslu şirkete "ana şirket" (parent company) ve yabancı ülkede edinilen şirkete de "yavru şirket" (subsidiary), "yabancı sermaye şirketi" veya şube denilmektedir.[7]

Çokuluslu şirketler, doğrudan yabancı yatırım yapacakları ülkelerde yeterli bir altyapının oluşmasına, ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanmasına ve hukuki düzenlemelere büyük önem verirler. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler yerine gelişmiş ülkeleri tercih ederler. Doğrudan yabancı yatırımların %80'e yakın kısmının gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmesi ve gelişmiş ülkeler arasındaki doğrudan yatırımların çok büyük kısmının çok uluslu şirketlerin sınır ötesi satın alma ve birleşme faaliyetleri sonucu gerçekleşmesi (2000'de % 79'unun) bu şirketlerin önemini artırmaktadır.[8]

---

[7] Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat, Teori ve Politika,** (İstanbul: Güzem Yayınları, 1998), s.712.

[8] İSO, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye Durum Tespiti ve Stratejik Plan,** (İstanbul: İSO Yayını, Ocak 2002, s.33).

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Ekonomi biliminin pek çok alt dalını hem tek tek hem de eşanlı olarak ilgilendiren doğrudan yabancı sermaye yatırımları hakkında pek çok kuram geliştirilmiştir. Bu kuramlardan en fazla tartışılan ve nispeten açıklayıcılık gücü yüksek olan üç kuram incelenecektir. Bu kuramlar; ürün yaşam devreleri kuramı, lideri izle kuramı ve eklektik kuramıdır.

2.1. Ürün Yaşam Devreleri Kuramı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, özellikle imalat sanayi alanında yapılan doğrudan yatırımları ve uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi açıklamada yenilikleri (innovation) temel alan ürün yaşam devreleri (product life cycle) modeli önemli bir yer tutmaktadır. Raymond Vernon tarafından geliştirilen bu modele göre, piyasaya sürülen bir ürünün temel olarak yeni ürün, olgun ürün ve standart ürün olmak üzere üç aşaması bulunmaktadır.[9]

Modelin işleyişi şöyledir: pazara sunulan yeni ürün teknoloji yoğun bir üründür. Teknoloji de evrensel bir serbest (bedava) mal olmayıp şirketlerin özel mülkiyetinde olan bir maldır. İkinci olarak, bir yeni ürünün alıcıları daha çok yüksek gelir düzeyine sahip tüketiciler olacağı için, bu ürüne olan talebin fiyat esnekliği düşük olacak ve böylece yeniliği yapan şirket için maliyetleri düşürme sorunu bu aşamada önemli olmayacaktır. Tüm bu nedenlerle yenilikler öncelikle ABD'li firmalar tarafından ve ABD içinde ortaya atılacaktır.[10] Modelin öngördüğü ürün yaşam devrelerindeki aşamaları şöyle özetleyebiliriz.

Yeni Ürün Aşaması: ABD'li firmalar tarafından teknoloji yoğun bir ürün geliştirilmekte ve öncelikle iç pazara sunulmaktadır. Bu aşamada, satışlar artan oranlarda büyümektedir.[11] Firmanın kendine özgü teknoloji, yönetim bilgisi vb.

---

[9] Nuri YILDIRIM, **Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama,** Birinci Baskı, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1983), s.13.
[10] YILDIRIM, **a.g.e.,** s.17.
[11] Dean M.HANNINK, **The International Economy A Geographical Perspective,** (Singapore: 1994), s.222.

monopolcü avantajları ve ürünün talep esnekliğinin düşüklüğü nedeniyle maliyet minimizasyonunun önemi göreceli olarak daha azdır.

Genelleme yapılırsa, ilk aşamada teknoloji donanımı yüksek olan ülkeler, önce gelişmiş ülkelere daha sonra gelişmekte olan ülkelere mal ihraç etmeye başlamakta ve ürün giderek olgun ürün aşamasına yaklaşmaktadır.

Olgun Ürün Aşaması: Üretimde ve tasarımda standardize bazı araçlar kullanılmaya başlanmıştır. İlk aşamada sermaye yoğun olan faktör bileşimi, emek yoğun hale dönüşürken, emeğin nitelikleri de artmıştır. Bu aşamada ürüne yönelik talep arttığı ve belirsizlik azaldığı için maliyet hesapları önem kazanmaya başlamıştır. Olgunluk döneminde seri imalat ve kitle üretimi gerçekleşmiş, malın tanıtım ve reklam masrafları azaldığından maliyetler düşürülmüştür.

Olgunluk devresinde patent süreleri de biter. Üstelik pazarlama tekniklerinin başka firmalarca öğrenilmesi ve taklidi düşük maliyetle üretimin yapılmasına ve piyasaya daha ucuza aynı ve/veya benzeri malın sürülmesine yol açar. Ürün tam olarak olgunlaştığında, teknoloji standart hale gelir ve gelişmiş ülkelerin rakip firmaları ABD'li firmanın dış pazarlarını tehdit etmeye başlar. "Bu aşamada, birim üretim maliyetlerini düşürmek için yabancı ülkelerde kuruluş yeri araştırması yapılır. Sonuç olarak, kuruluş yeri vasıflı işgücünün bol ve ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırılır. Dolayısıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları hem ihracat hem de ana ülke pazarlarındaki kar marjları korumaya dönük bir savunma yatırımı (defensive investment) gerçekleştirilir.[12]

Standardize Ürün Aşaması: Ürün yaşamının son aşamasıdır. Firmalar arası rekabette, piyasa akıcılığı ve enformasyon önemini yitirmekte, fiyat rekabeti ön plana çıkmaktadır. Bu aşamada, önce ABD dışındaki gelişmiş ülkeler, sonra gelişmekte olan ülkeler sözkonusu ürünü taklit, kopya veya ters mühendislik yoluyla üretim hem kendi iç pazarlarına hem de ABD'ye ihraç etmeye başlarlar. Yenilikçi firma ihracat pazarlarındaki üstünlüğünü bu aşamada bile devam ettirmek istiyorsa,

---

[12] Anthony BENDE-NABENDE, **Globalisation, FDI, and Sustainable Development: Theory, Evidence and Polic,** (England: Ashgate Publishing Ltd., 2002), s.35.

ihracat pazarlarında aynı malı üreten firmaları satın alarak yatay büyüme yolunu seçebilir, aksi halde üretimine son verecektir.

2.2. Lideri İzle Kuramı

Knickerbocker (1973) "lideri izle" kuramını geliştirmiş ve bir yabancı ülkeye yatırım yapan lider firmanın yatırımlarını "saldırı yatırımları", lideri izleyen rakiplerin yaptıkları yatırımları da "savunma yatırımları" olarak isimlendirmiştir.[13] Oligopolistik tepki yatırımları olarak da değerlendirilen bu kuram ABD endüstrisi ile ilgili bazı temel gözlemlerden hareket etmektedir. Doğrudan yabancı yatırım yapan ABD endüstrileri oligopolistik bir yapıya sahiptir. Bu firmaların yatırımları coğrafi olarak belli bölgelerde sektörel olarak belirli endüstrilerde yoğunlaşmıştır. Oligopolistik endüstride lider firmanın doğrudan yabancı yatırım yapması rakiplerin de buna tepki olarak, sahip oldukları dış pazarları kaybetmemek, ölçek ekonomisinden kaynaklanan rekabetçi avantajları kaptırmamak için genellikle de aynı bölge ve sektörde yatırım yapmasına yol açar.

Knickerbocker'e göre bir endüstride yoğunlaşma ne kadar yüksekse rakip firmaların birbirlerini izleme eğilimi de o derece yüksek olur. Ayrıca, ürettiği ürün sayısı az olan firmalar çok-ürünlü firmalara, teknolojisi düşük firmalar yüksek teknolojiye sahip firmalara kıyasla rakiplerinin dış yatırımlarını daha yakından takip edeceklerdir. Çünkü az sayıda ürüne bağlı ve düşük teknolojili firmalar rakipleri karşısında daha az rekabet gücüne sahiptirler.[14]

Çok Uluslu Şirketlerin ana ülkesi dışında yaptıkları yatırımların amacı ister yerel pazara mal satmak veya kaynak bulmak isterse ihracat yapmak olsun, rakip firmalar birbirlerini yakından izlemektedirler. Örneğin, Coca-Cola'nın yatırım yaptığı bölgelere Pepsi-Cola'nın da yatırım yapması, Japon firmalarının birbiri ardına ABD otomotiv sanayiine yaptıkları yatırımlar "lideri izle" kuramının tipik örneklerini oluşturmaktadır.

---

[13] BENDE-NABENDE, **a.g.e.,** s.35.
[14] KNICKERBOCKER (1973)'den aktaran YILDIRIM, **a.g.e.,** s.42.

2.3. Eklektik Kuramı (O.I.L. Paradigması)

Eklektik kuramı, doğrudan yabancı yatırımların neden, nasıl ve nerede yapıldığına ilişkin daha önce geliştirilen kuramları sentez etmekte ve sadece tek bir açıklama üzerine odaklanmamaktadır. J. Dunning'in geliştirdiği bu kurama göre uluslararası üretimin, diğer bir ifade ile doğrudan yabancı yatırımların gerçekleşebilmesi için firmanın üç temel avantaja sahip olması gerekmektedir. Bunlar: sahipliğe özel avantajlar, içselleştirme avantajları ve hedef piyasadaki yerleşim yeri avantajları olarak sıralanabilir. Dunning bir firmanın başka bir ülkede yatırım yapması için gerekli gördüğü bu üç koşulu şöyle açıklamaktadır: [15]

a. Sahipliğe Özgü Avantajlar (Ownership-Specific Advantages): Firma faaliyet gösterdiği piyasada başka firmaların sahip olmadığı bazı avantajlara sahip olmalıdır. Bu avantajlar (O) genellikle ürün teknolojisi, üretim yönetimi, yenilikçi kapasite, deşifre edilemeyen bilgi vb. konulardaki firmanın birikimleridir. Ayrıca, monopol gücünden kaynaklanan ortak yönetim, doğal ve mali kaynaklara ulaşmadaki ayrıcalıkları da bu kategoride değerlendirilebilir.

b. İçselleştirme Avantajı (Internalization Advantages): Sahiplik avantajı (O) olan firmanın bu avantajlarını başka firmalara satmak veya kiralamak yerine kendilerinin kullanması daha yararlı olacaktır. Bu avantaja içselleştirme (I) avantajı denilmektedir.

c. Yerleşim Yeri Avantajı (Locational Advantages): Yukarıdaki iki koşulun yerine gelmesi durumunda firma kendi ülkesi dışındaki bölgelerde varolan girdi maliyetlerinin düşüklüğü ve verimlilik vb. faktörlerden yararlanmak durumundadır. Bu avantajlar yerleşim yeri (L) avantajları olarak ifade edilmektedir.

Bir firma doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmak suretiyle bir yabancı piyasayı ancak bu üç avantajı eşzamanlı olarak kullanma kapasitesine sahipse ele geçirebilir.

---

[15] DUNNING, **a.g.e.,** s.26.

3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM TÜRLERİ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımların yapılmasına karar verilirken yatırımın ne şekilde gerçekleştirileceği de oldukça önemlidir. Bu konuda belli başlı yöntemler şunlardır:[16]

- Sabit sermaye yatırımları
- Şirketler arası birleşme ve satın alma
- Özelleştirme yoluyla gerçekleşen yatırımlar
- Ortak girişim ve tam mülkiyete bağlı şirket
- Özel DYS yatırımları

3.1. Sabit Sermaye Yatırımları

Sabit sermaye yatırımı, doğrudan o ülkede yeni bir fabrika kurarak veya yeni bir işlem oluşturarak meydana gelir.[17]

3.2. Şirketler Arası Birleşme ve Satın Alma

Şirketlerin birleşmesi ve satın alınması, yabancı ülkelerde varolan şirketi satın alarak veya o ülkedeki bir şirketle birleşerek meydana gelir.[18] Şirket birleşmeleri kamuoyunda "şirket evlilikleri" olarak da adlandırılmaktadır.

Ekonomik ve mali küreselleşme süreci, şirket birleşmelerini hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Böylece, şirketler birbirinin teknolojik ve yönetim deneyimleri ile sermaye kaynaklarından yararlanarak rekabetçi güçlerini artırmakta ve dünya piyasalarından daha büyük pay alabilmektedirler. Son yıllarda sanayi, bankacılık ve ticaret başta olmak üzere birçok büyük Türk şirketinin yabancılarla şirket evliliklerine girdikleri veya yabancı şirketler tarafından satın alındıkları görülmektedir. Ancak şirket

[16] İTO, **Türkiye'den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları,** (İstanbul: İTO Yayınları, Yayın No: 2003-14), s.16.
[17] İTO, **a.g.e.,** s.17.
[18] İTO, **a.g.e.,** s.17.

birleşmelerinin işletmeler açısından hem olumlu hem olumsuz yönleri sözkonusudur:[19]

Olumlu yönleri;

- Yabancı bir ülke veya bölge içinde oldukça kısa bir dönemde faaliyete geçmeye olanak sağlar.
- Teknolojiyi içsel olarak geliştirme yerine, çok daha düşük maliyetle mevcut teknolojiye ulaşma olanağı sağlar.
- Yalnızca iç piyasada faaliyet durumuna göre üretim hacmini artırarak daha büyük ölçek ekonomileri elde edilmesine olanak verir.
- Yönetim, teknoloji ve sermaye kaynaklarının birleştirilmesi firmanın rekabet gücünü, kârlılığını ve dolayısıyla hisse senetlerinin piyasa değerini artırır.

Olumsuz yönleri;

- Kültür farklılıkları, çeşitli milliyet, gelenek ve değerlere sahip örgütlerin birleşmelerini güçleştirici bir rol oynamaktadır.
- Ulusal bir şirketin yabancı şirket içinde erimesi, ev sahibi ülkede olumsuz ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçlar doğurur.
- Farklı milliyetlere mensup şirketlerin birleşmesi, işçi ücretleri ve toplu sözleşmeler yönünden bazı sorunlara yol açabilir.

3.3. Özelleştirme Yoluyla Gerçekleşen Yatırımlar

Özelleştirmeyi en genel anlamda, daha önce mülkiyeti devlete ait olan varlıkların daha verimli şekilde, rekabetçi bir ortamda özel girişimciler tarafından işletilmek üzere satılması veya devredilmesi olarak tanımlamak mümkündür. Özelleştirme sonucunda varlıklar yerli yatırımcılara satılabileceği gibi yabancı yatırımcılara da satılabilmektedir. Yabancı yatırımcıların özelleştirme ihalelerine girmek istemesinin ve hükümetlerin de buna olumlu bakmasının temel iki nedeni

[19] Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat,** (İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2003), s.722.

vardır. İlki özelleştirilen varlıkların genellikle telekom, enerji, ulaştırma gibi büyük miktarda finansal kaynak gerektiren yatırımlardan oluşması; ikincisi ise bu faaliyetlerin verimli çalıştırılabilmesi için devralacak firmaların önemli ölçüde mülkiyet avantajlarına (yönetim ve pazarlama becerileri, uluslararası şebekelere erişim, teknoloji ve teknik bilgi) sahip olmasına ihtiyaç duyulmasıdır. Yabancı şirketler özelleştirme yoluyla devralacakları teşebbüslerin en çok pazar paylarını veya marka haklarını ele geçirmeyi amaçlamaktadırlar.[20]

Yabancı yatırımcılar açısından özelleştirme politikalarında devletin gösterdiği kararlılık, devletin özel sektör gelişimini destekleyeceği ve yabancı yatırımların önündeki engelleri kaldıracağı yönünde mesajlar vermektedir. Yabancılara açık özelleştirme ihaleleri ve politikaları yabancı yatırımcıların yatırım kararları üzerinde çok olumlu etkiler yaratmaktadır.[21]

Özelleştirme sadece satılan varlıkların yabancılar tarafından devralınması yoluyla DYSY girişi sağlamamakta; aynı zamanda DYSY girişlerinde kalıcı bir artışa neden olmaktadır. Bahsedilen olumlu etkinin altında, piyasadaki çarpıklıkların giderileceği ve rekabet kurallarının hakim olduğu bir pazar ekonomisine geçildiği yönündeki mesaj yatmaktadır.[22]

Özelleştirme politikalarının DYSY'lerin yönelimi üzerindeki etkisi ile ilgili olarak ifade edilmesi gereken önemli bir husus da, başarısız özelleştirme politikalarının yatırımcılara olumsuz mesaj veren bir etkiye sahip olması ve DYSY üzerinde negatif bir etki yaratmasıdır.[23]

3.4. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Bağlı Şirket

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştirecek girişimcilerin yerel bir şirketle ortak bir üretim faaliyetinde bulunmasıdır. Esasen, ortak girişimler, bazen ev sahibi ülke tarafından zorunlu kılınan koşullar arasında yer alabilir. Ev sahibi ülke hükümetleri, yerli firmaların yabancılarla ortaklığa girerek bilgi ve deneyimlerini

---

[20] Alper Ahmet OĞUZ, **Yatırım Yeri Faktörünün DYSY Üzerindeki Etkisi ve Bir Yatırım Yeri Olarak Türkiye'nin Analizi,** Uzmanlık Tezi, (Ankara: HM-YSGM, Ocak, 2004), s.71.
[21] OĞUZ, **a.g.e.,** s.72.
[22] OĞUZ, **a.g.e.,** s.71.
[23] OĞUZ, **a.g.e.,** s.73.

artırmalarını amaçlarlar. Yerel şirketlerle ortak girişim kurmanın birçok avantajı vardır. Bu avantajlar;[24]

- Yerel ortağın kendi ülkesiyle ilgili adetler, kurum ve uygulamalar hakkındaki bilgisinden yararlanma.
- Yerel ortağın girişim deneyimi ve sahip olduğu ünvan dolayısıyla yerel sermaye piyasalarına girme kolaylığı.
- Yerel ortağın elindeki teknolojinin o ülke koşullarında daha geçerli olması.
- Yerel mülkiyetin doğurduğu "yabancı olmama" düşüncesi sonucu satışların geliştirilebilmesi.
- Ortak girişimlerin, siyasi nedenlerle ev sahibi ülkenin millileştirme olasılığını azaltıcı özelliği.
- Ev sahibi ülkelerin yerel şirketlerle ortaklığı özendirici önlemler almaları, tek başına mülkiyeti ise sınırlandırmaları.

Ortak girişimlerin avantajlarına rağmen tam mülkiyete bağlı şirketler kadar yaygın değildirler. Bunun en önemli nedeni olarak, yabancı şirketin, yerel ortağın bazı kritik kararların alınmasını engellemesinden duyulan endişedir. Ayrıca, yabancı şirket bazı sır niteliğindeki bilgi ve yöntemlerin yerel ortaklar tarafından öğrenilmesini de istemeyebilir.

3.5. Özel Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Literatürde adı geçen özel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ise şu şekilde sıralayabiliriz.[25]

- Montaj Sanayii: Montaj (kurgu ya da takma sanayii) özel bir dolaysız yabancı sermaye yatırımı yöntemidir. Dışarıdaki ana firmadan sağlanan temel

[24] SEYİDOĞLU, **a.g.e.,** s.721.
[25] Mehmet HARMANCI, **Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları,** (Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası, Mart 2004), s.72-73.

nitelikteki ara malları ev sahibi ülkede yapılan kimi basit parçalarla birleştirerek üretimin son aşaması, ana merkezin dışında gerçekleştirilir. Örneğin, otomobil sanayiinde yabancı firma tarafından ana merkezden getirilen şanzıman ve diferansiyel gibi parçaların, ucuz yerel işgücü kullanılarak yerli kaporta üzerine takılması gibi bir montaj işidir. Montaj sanayiinde yabancı sermayenin asıl amacı az gelişmiş ülkedeki düşük ücretlerden yararlanmak, tüketici piyasasına yakın olmak veya taşıma giderlerinden tasarruf sağlamaktır. Montaj sanayiini sabit sermaye yatırımlarından ayıran en önemli özellik üretimin son aşamasının ana merkezin dışında gerçekleştirilmesidir. Sabit sermaye yatırımı ise, o ülkede tamamen yeni bir üretim tesisinin kurulmasıdır.

Montaj tipi imalat çoğunlukla otomotiv, makine imalatı ve kimya sanayi gibi piyasaya yönelmiş endüstrilerde görülür. Takma ve kurma gibi işlemler sonucunda, bu malların hacmi ve ağırlığı artar. O bakımdan üretimin son aşamasının yurt dışında, piyasaya yakın yerlerde gerçekleştirilmesi taşıma giderlerinden tasarruf sağlayarak üretim maliyetini düşürmeye yardımcı olur. Ev sahibi durumunda olan az gelişmiş ülkeler, montaj yoluyla yabancı sermaye ithalini, çoğunlukla belirli endüstrilerin kurulmasında ilk adım olarak düşünürler. Bu ülkelerin izin verdikleri montaj yatırımları genellikle ithalatı ikame edici niteliktedir. Böylece eskiden bitirilmiş şekliyle ithal edilen malların, şimdi son aşamada da olsa yerli üretimine başlanmasıyla döviz giderlerinden tasarruf sağlanacağı beklenir. Ayrıca, işsizliğin yaygın olduğu bu ülkelerde montaj sanayiinin yerli işgücüne istihdam yaratması söz konusudur. Fakat, ev sahibi ülkenin montaj sanayiinden asıl beklediği, teknoloji transferi sağlaması ve yerli parça kullanımını artırarak zamanla tümden yerli üretime geçmektir. Montaj sanayiinden beklenilen diğer bir yarar da kuşkusuz ülkede gerçekleştirilen üretimin dışarıya ihraç edilerek döviz gelirlerine katkı sağlamasıdır.

Türkiye'de montaj tipi üretime özellikle 1960'larda otomotiv endüstrisinde başlanmıştır. Bu sanayi dalında faaliyet gösteren yabancı firmaların uyacakları kurallar 1964 yılında çıkartılmış olan bir montaj talimatnamesi ile belirlenmiştir. Bu endüstriler ayrıca, çeşitli yatırım ve ihracat teşvikleriyle de desteklenmişlerdir. Bir kısım ülkeler, montajla başlattıkları sanayilerini zamanla hemen hemen bütünüyle yerli üretime dönüştürmeyi başarmışlardır. Kimilerinde ise montaj tipi üretim,

ödemeler bilançosu üzerinde ağır bir yük doğurmuş ve yerli firmaların kurulmasını ve gelişmesini engellemiştir. Türkiye'de üretime başlanan otomotiv endüstrisinin kimi dallarında yerli üretim payı yüzde yüze yaklaşmıştır.

- Yap İşlet Devret Modeli: Yap-İşlet-Devret modeli bir ülkede temel alt yapı yatırımlarının yapılmasında özel kesime açılmayı ve yabancı sermayenin katkısını sağlamaya amaçlayan, dünyada ve Türkiye'de uygulaması oldukça yeni olan bir modeldir. Bu yöntemle daha çok büyük elektrik santralleri, barajlar, hava alanları, metrolar ve kimi karayollarının yapımı gerçekleştirilebilir. Devletin bu gibi projeleri bütçe kaynaklarından karşılaması büyük bir mali yük doğurur. İlgili projenin gerçekleştirilmesi için uluslararası yatırım bankaları ve öteki kuruluşları kapsayan bir konsorsiyum oluşturulur. Söz konusu yatırım için gerekli fonların sağlanması, inşaat projelerinin hazırlanması, inşaatın gerçekleştirilmesi yatırımın tamamlanmasından sonra tesisin işletilmesi gibi işler, bir konsorsiyum tarafından yerine getirilir. Ancak, projeyi fiilen uygulamak ve işletimini yapmak üzere yerli kuruluşlarla işbirliğine gidilir. Diğer bir deyişle, bu projeler bir uluslararası konsorsiyumla yerli şirketin ortak girişim (joint venture) yatırımıdır. Bir özel veya kamu kuruluşu biçiminde olan yerli şirket de belirli oranda bu yatırım üzerinde hak sahibidir.

Yatırımın gerçekleştirilmesi karşılığında ev sahibi ülkenin bir taahhüdü vardır ki o da tesisin ürettiği mal ve hizmetleri satın almaktır. Bunun için ev sahibi ülkenin konvertibl dövizler cinsinden ödemede bulunması öngörülür. Projenin toplam bedeli önceden sabit bir miktar olarak belirlenmiştir. Ayrıca, 10-15 yıl gibi belirli bir süre sonra yatırımın bedelsiz olarak ev sahibi ülke hükümetine devredilmesi de kararlaştırılır. Böylece üretilen mal ve hizmet gelirinden dışarıya yapılan transferler, toplam dış borç miktarını, tesisin işletme giderleri ile yerli ortağın koyduğu sermayeyi, gerekli faiz ve kârları karşıladıktan sonra tesis, ev sahibi ülke hükümetine devredilir. Türkiye'de 1980'li yıllardan başlayarak, yap-işlet-devret modeli oldukça büyük ilgi görmüştür. Bu kanaldan özellikle büyükşehir belediyeleri, toplu taşımacılık, şehir suyu tesisi gibi temel altyapı tesisi niteliğindeki yatırımların tamamlanmasında yararlanılmıştır.

- Zorunlu Yeni Yatırım: Yabancı yatırımcının, kârını kendi ülkesine transfer edememesi nedeniyle zorunlu olarak yaptığı yatırımlardır.[26]

4. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM KARARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştirmenin esas amacı kârlılık ve kâr transferi olmasına rağmen, bu yatırım kararları; ekonomik, politik, teknolojik, sosyo-kültürel faktörlerden ve yasal düzenlemelerden de etkilenmektedir.

4.1. Ekonomik Faktörler

Doğrudan yabancı sermaye yatırım kararlarını etkileyen en önemli faktörlerden birisi ekonomik istikrardır. Sürdürülebilir bir ekonomide, ekonomik istikrarın temeli; büyüme, istikrarlı fiyatlar, döviz ile faiz politikaları ve serbest rekabet koşulları tarafından şekillendirilir.[27]

Doğrudan yabancı sermaye yatırımcısının yatırım yaptığı ülkede aradığı diğer ekonomik faktörler; pazarın büyüklüğü, doğal kaynakların bolluğu ve ucuzluğu, gümrük tarifeleri ve ticari kısıtlamalardan kurtulma, ucuz işgücünün varlığı" olarak dikkate alınmaktadır.

Pazar arayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları için ev sahibi ülkedeki pazar genişliği, pazarın gelişme hızı, bölgesel ve küresel pazarlara erişim olanağı, ülkeye özgü tüketici tercihleri, pazar yapısı ve yerel ticaretin gelişmişliği özel önem taşımaktadır. Çünkü, yabancı yatırımcı açısından pazar genişliği ve gelişme hızı daha fazla talep ve daha fazla kârlılık anlamına gelmektedir.[28]

Yabancı yatırımcılar, maliyetlerini alabildiğince düşürmekte dolayısıyla kârlarını maksimize etmek amacıyla bol ve kolay hammadde edinebildikleri, enerji-

---

[26] SEYİDOĞLU, **a.g.e.,** s.728.
[27] İzmir Chamber of Commerce Publication, **Worldwide Direct FDI, Development in Turkey and İzmir's Change,** (İzmir: No:58, 1998), s.9-10.
[28] Birol EFE, **Küreselleşme Sürecinde DYSY'nin Analizi; İzmir Örneği,** (İzmir: İzmir Ticaret Odası, 2002), s.15.

ulaşım-iletişim gibi altyapının yeterli düzeye ulaştığı ve işgücünün ucuz olduğu ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmektedirler.[29]

Günümüzde bir ülkedeki hammadde zenginliği o ülke için avantaj olma özelliğini hala sürdürmektedir. Ancak hızla emek tasarrufu sağlayan yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve bunların ulusötesi şirketler tarafından yoğun biçimde kullanılması sonucunda ucuz işgücü göreceli olarak önemini yitirmektedir. Toplam maliyetler içinde işgücü maliyetinin yüzde 10-15 gibi düşük düzeyde seyretmesi bu eğilimi destekler görünmektedir. Buna karşın gelişmiş ülkelerde üst düzey yöneticilerin maliyetlerinin hızlı artışı, uluslararası yatırımcıların iyi eğitilmiş insan gücüne sahip gelişmekte olan ülkeleri tercih etmesine neden olmaktadır. Ulusötesi şirketler, dünya çapında rekabetin hızla arttığı ve ürün geliştirilme ve yüksek becerili işgücüne sahip ülkeleri tercihe yönelmişlerdir.[30]

4.2. Politik Faktörler

Bir ülkede siyasi otoritenin izlemekte olduğu iç ve dış politikanın istikrarlı olması yabancı yatırımlar konusunda oldukça önemlidir. Politik istikrar yatırımların rizikosunu azaltacak kriterlerden biridir. Çünkü politik istikrarın bozulması durumunda, yabancı kurumları sınırlayan önlemler alınabilmektedir. Örneğin, yatırımların kamulaştırılması, kâr transferinin engellenmesi gibi.

Politik faktörler, yatırım kararlarını birçok yönden etkilemektedir.[31] Bunlardan birincisi, ekonomik politikaların iktidarda bulunanların politik ideolojilerine göre şekillenmesidir. İkincisi, sermaye ithalatçısı ülkede göze çarpan politik ideolojilerin yatırım yapma ile ilgili kararlarda etkili olmasıdır. Üçüncüsü, uluslararası çevrenin bir parçası olarak yatırımcılar, kendilerinin yabancı olma pozisyonlarını uluslararası yasalar, antlaşmalar ve BM ile kuruluşlarının hareketleri sonucunda koruyacak güvenceleri de gözönünde bulunduracaktır.

---

[29] EFE, **a.g.e.,** s.15.
[30] DPT, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** (Ankara: 2000), s.5.
[31] Ayhan AKMAN, **YS Yatırım Neden ve Etkileri,** (YASED, 1988), s.35.

4.3. Yasal Düzenlemeler

Yasal düzenlemeler, yatırımcıları iki boyutlu olarak etkilemektedir. Birincisi, yatırımcının ülkesindeki vergilendirmeye ilişkin yasalar ve tröstleşmeyi önleyici politikalar, dış ülkeye yatırım yapılması ile ilgili kararlarda çok önemli bir etkiye sahiptir. Şirketlerin ülke içinde büyümelerini önleyici mahkeme kararları ile elverişsiz iç vergi yasaları, dış ülkelere yatırım yapılmasını teşvik edicidir.[32]

Yasal düzenlemelerin diğer bir boyutu da, sermaye ithalatçısı ülkede; vergilendirme, kâr ve anapara transferleri konusundaki uygulamalar, yatırımcıların yatırım yapma kararlarını etkilemektedir. Vergi sistemi karışık, adalet mekanizması iyi işlemeyen ve yabancı sermayenin tabi olacağı yasal düzenlemelerin iyi belirlenmediği ülkelere karşı yabancı sermaye çekingen davranmaktadır.

4.4. Kurumsal-Kültürel Faktörler

Yabancı sermaye yatırımlarında ekonomik ve politik nedenler daha önemli roller oynuyor olsalar da, ekonomik ve politik istikrarın sağlanması durumunda bile, kurumsal ve kültürel yapıdan kaynaklanan problemlerin varolması, yatırımcıyı caydırıcı yönde etkilemektedir.

Bu kurumsal/kültürel faktörler; şeffaflık, bürokrasinin işlerliği, kurumsal altyapı ve sosyo kültürel yapıdan oluşmaktadır.

Şeffaflık kavramı, kamu yönetiminde rüşvet ve yolsuzluk olmaması, hukukun üstünlüğü, ekonomik politikaların (mali, vergisel) belirlenmiş olması ve mevzuatın açık, tutarlı ve keyfiliğe yol açmadan uygulanıyor olması şeklinde tanımlanmaktadır.[33]

Bürokratik işlemler kısa sürede sonuçlandırılmalıdır. Yabancı yatırımcı yatırımlarını makul bir süre içinde gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu süreçte yapılacak işlemler açık, basit ve anlaşılabilir olmalıdır. Bazı ülkelerde bu işlemlerin

---

[32] Suat TEKİN, **Dünyada ve Türkiye'de YSY ve Beklentiler,** (YASED, Yayın No: 33, 1988), s.231.
[33] İSO, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye: Durum Tespiti ve Stratejik Plan,** 1. Baskı, (İstanbul: İSO Yayınları, 2002), s.26.

gerçekleştirilmesi için rüşvet verilmesi, bürokrasinin yoğun ve çok uzun olması ulusötesi şirketlerin yatırım kararını olumsuz etkilemektedir.

Kurumsal altyapı, doğrudan yatırım yapacak olan uluslararası yatırımcılar için ortaklık kuracakları veya stratejik işbirliği içine girecekleri kurumlar ile ilgili önemli bir faktördür.[34] Örneğin, yapacağı yatırımın risk ve getirisini önceden bilmek isteyen yabancı yatırımcı için birlikte çalışacakları kurumun isteklerini yerine getirebilecek bir alt yapıya sahip olup olmaması çok önemlidir.

Sosyo-kültürel yapı içinde, yazılı olmayan kurallar, iş yaşamına ilişkin davranışlar ve alışkanlıklar değerlendirilebilir.

Yabancı yatırımcılar, kendilerini yabancı hissetmeyecekleri bir ortamda çalışmak istemektedirler. Halkını tanıdıkları, kültürüne yabancı olmadıkları, alışkanlıklarını ve tepkilerini bildikleri bir ülkede yatırım, üretim ve satış daha kolay olmaktadır. ABD'nin en çok yatırım yaptığı ülkeler arasında hem yerleşim hem de dil açısından benzer özellikler taşıyan Kanada ve İngiltere'nin bulunması sosyo-kültürel yapının etkisine örnek verilebilir.[35] Ayrıca yatırım yapılacak ülke halkının yabancı sermaye konusundaki düşünceleri ve tutumları yabancı yatırımcının kararını etkileyebilmektedir.

5. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ULUSAL EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım yapılan ülke ekonomisini çeşitli yönlerden etkilerler. Doğrudan yabancı yatırımlarından genellikle, tasarruf açığını gidermesi, sermaye birikimine katkıda bulunması, beraberinde teknoloji ve yönetim bilgisi getirmesi, ülke içindeki rekabeti artırması, istihdam yaratması, ödemeler dengesini olumlu etkilemesi ve bütün bu etkilerin sonucunda ülkenin kalkınma hızını artırması beklenir. DYSY'nin bu makro ekonomik değişkenlerden hangisini ne ölçüde etkileyeceği, yabancı sermayenin giriş şekline, DYSY'nin hangi sektörde yatırım yaptığına, ihracatı mı yoksa iç pazarı mı hedeflediğine göre değişiklik gösterebilecektir.

---

[34] İSO, **a.g.e.,** s.27.
[35] TEKİN, **a.g.e.,** s.232.

5.1. DYSY'nin Sermaye Birikimi Üzerindeki Etkileri

Yabancı sermaye, beraberinde kendi ülkesinin ve çeşitli uluslarüstü kuruluşların mali imkan, yardım ve desteği ile özellikle kısa dönemde, hem iç tasarruf hacmini besleyerek hem de dış finansman imkanı yaratarak sermaye birikimine katkı sağlamaktadır. Ancak uzun dönemde dışarıya sermaye çıkışının pozitif olduğu dikkate alınırsa ilk bakışta yabancı sermayenin sermaye birikimi açısından ev sahibi ülkeye bir katkısı olmadığı söylenebilir. Fakat ülke ekonomisinin gelişmesi bu olumsuz durumu azaltıcı yönde önemli bir rol oynayabilir. Sermaye çıkışının azaltılması firmaların birikimlerini yeniden evsahibi ülkede değerlendirmesi ile olanaklıdır. Politik ve ekonomik anlamda kararlılık sermayenin dışarı kaçmasını azaltıcı bir unsurdur.[36]

Yabancı sermaye, ulusal sermaye ile işbirliği yaparak o ülkedeki sermaye birikimini dolaylı olarak hızlandırabilir.

5.2. DYSY'nin Teknoloji Transferi Üzerindeki Etkileri

Teknoloji, yeni bir mal ortaya çıkartan veya mevcut malların daha ucuz ve kaliteli biçimde üretimine olanak veren her türlü bilgi, beceri ve süreçlerdir. Mal üretiminin yanında yönetim, pazarlama ve benzeri hizmet ve bilgi konularıyla da ilgili olabilmektedir.[37]

Teknoloji transfer yöntemlerini temel olarak doğrudan ve dolaylı teknoloji transferi olarak iki grupta sınıflandırmak mümkündür. Doğrudan teknoloji transfer yöntemleri, DYSY, teknoloji transfer sözleşmeleri (lisans anlaşması, yönetim sözleşmesi, teknik yardım sözleşmesi, anahtar teslimi anlaşmalar, teknik işbirliği), makine-donanım, finansal kiralama, yabancı uzman çalıştırılması, uluslararası taşeronluk ve AR-GE faaliyetleri olarak sıralanabilir. Dolaylı teknoloji transfer

---

[36] Ahmet ZENGİN, "Türkiye Ekonomisi Açısından DYSY'na İlişkin Bir Değerlendirme", **İktisat-İşletme-Finans Dergisi,** Sayı: 203, (Şubat 2003), s.62-63.
[37] Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat Teori ve Politikası,** (1998), s.743.

yöntemlerine ise, bilimsel konferans ve teknik bültenler yoluyla kamunun bilgilendirilmesi, eğitim yoluyla insan kaynaklarının geliştirilmesi örnek verilebilir.[38]

DYS yatırımlarını gerçekleştiren çokuluslu şirketler başka ülkelerde faaliyet gösteren şubelerine teknolojiyi bir paket halinde düşük bir bedelle veya bedava kullandırabilmekte, dikey bağlantısı bulunan ara malı tedarikçisi firmalara veya alıcı pozisyonundaki firmalara da çeşitli anlaşmalarla teknoloji transferi gerçekleştirebilmektedirler. Ancak bu resmi yolların dışında da teknolojinin yayılımı sözkonusu olabilmektedir. Örneğin yerli firmalar ÇUŞ'ların ürettiği ürünleri taklit edebilmekte veya ters mühendislik yoluyla çözümlemeye gidebilmektedir. Ayrıca, daha önce ÇUŞ'larda istihdam edilmiş ve eğitilmiş işçiler yerli şirketlere geçerek veya kendi şirketlerini kurarak teknolojinin transfer edilmesine aracı olabilmektedirler.[39]

ÇUŞ'lardan sağlanan teknoloji transferinin ev sahibi gelişmekte olan ülkelerde fayda yaratabilmesi ve özellikle de ekonomik büyümeye katkı sağlaması için bazı koşulların yerine gelmiş olması gerekir.[40] ÇUŞ'lar,

- Ev sahibi ülkedeki kıt yerel kaynakları iktisadi kullanmalı ve ekonomik büyümeye doğrudan veya dolaylı katkı sağlamalıdır.

- Sadece GSYİH üzerinde değil, aynı zamanda ev sahibi ülkedeki insanların geçim ve istihdam olanakları üzerinde de etki yapmalıdır.

- Ev sahibi ülkenin kalkınma planlaması süreç ve stratejilerinin entegre bir parçasını oluşturmalı ve bölgesel dengesizlikler yaratmamalıdır.

Uluslararası teknoloji transferi arttıkça, satıcı ve alıcı ülke arasındaki açık daha da büyümektedir. Bununla birlikte alıcı ülkenin elde ettiği yeni teknolojileri emmesi için minimum bir teknoloji düzeyine sahip olmalıdır.

---

[38] Nilüfer KARACASULU, "Uluslararası Teknoloji Transfer Süreci ve Yöntemleri", **Dış Ticaret Dergisi,** Sayı: 20, (Ocak: 2001), s.3.
[39] Kamal SAGGI, "Trade, FDI and International Technology Transfer-A Survey", **World Bank Working Paper,** No: 2349, (May 2000), s.18.
[40] BENDE-NABENDE, **a.g.e.,** s.144.

5.3. DYSY'in Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosu üzerinde pozitif ve negatif etkiler meydana getirerek ülkenin ekonomisini etkilemektedir. Ülkeye yabancı sermaye girişinin ilk ve derhal etkisi, döviz rezervlerinin artmasıdır.[41] Böylece uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı artırıcı etkiler yaratılarak gidilen ülkenin ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunulur. Fakat daha sonraki süreçte;[42]

- Üretimin sürdürülebilmesi için gerekli olan girdilerin ithali,
- Yurtdışına yapılan kâr transferi,
- Mahalli olarak yaratılan yüksek gelirin marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak artan ithalat eğilimi ve
- Üretimin sona ermesi durumunda getirilmiş olan sermayenin ülke dışına çıkarılması ödemeler bilançosu üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır.

Yabancı sermayenin ödemeler dengesine olumlu katkıları da olabilmektedir. Bu katkı yabancı sermayeli şirketlerin ihracat olanaklarının fazla olması ile orantılıdır. Uluslararası piyasalardaki etkinlikleri ile yabancı sermayeli şirketler ülke ihracatının artmasını sağlamaktadırlar. Bu suretle ödemeler dengesi üzerinde kâr transferinden doğan olumsuzluğun da etkilerini azaltmaktadır. Yabancı sermayeli şirketler, kendileri ihracat yapmasalar bile üretim kapasitesini artırarak yerli müteşebbisi ihracata zorlamaktadırlar.[43]

Yabancı sermayenin, ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkilerinin süreklilik arz etmesi için, uzun dönemde yabancı sermayenin döviz kazandırması gerekmektedir.

---

[41] Mehmet ŞAHİN, **Türkiye'de DYSY,** (Ankara: 1975), s.37.
[42] S.Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi,** (Bilim Teknik Yayınevi, 1984), s.410.
[43] Erdoğan ALKİN, **Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler,** (İstanbul: YASED Yayınları, No: 3, 1982), s.29.

5.4. DYSY'nin Rekabet Üzerindeki Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları uluslararası düzeyde olduğu kadar ulusal düzeyde de rekabetin biçimlenmesine katkıda bulunur. Eğer ulusal sanayi tekelci bir yapıdaysa, yeni yabancı yatırımlar, üretim kapasitesini geliştirerek yeni ürünler üretirse insanların seçeneklerini çoğaltıp, fiyat artışlarını durdurabilir hatta fiyatları düşürebilir. Yabancı sermaye, yerli ekonomiye dinamizm kazandırır ve iç rekabeti arttırır.

Yabancı sermayeli firmanın sektör bazında üretim ve performansı ve piyasa yapısı üzerindeki etkilerine değişik açılardan bakılabilir. Bunlardan birincisi yabancı sermayeli firmaların belirli sektörlerde toplanıp toplanmadıklarıdır. İkinci olarak yabancı sermayeli firmaların devlet ve özel sektör firmalarına göre sektör düzeyinde piyasa payının yeni firmaların giriş koşullarına göre sektör düzeyinde piyasa payının yüksek olup olmadığıdır. Ayrıca özel sektör düzeyinde piyasaya yeni firmaların giriş koşullarını değerlendirmek gerekmektedir. Bu konuda yapılan eleştirilerden biri de yabancı sermayenin getirdiğinden daha fazla miktarda yerli kaynak kullanması ve dolayısıyla yerli yatırımcı aleyhine bir durum yaratmasıdır. Böyle bir ortamda yabancı sermayenin tekelci gücü artmaktadır. Genellikle yabancı sermayeli firmalar ile devlet işletmelerinin büyük ölçekli olması, yeni firmaların piyasaya girişlerini zorlaştırmaktadır. Devletin uyguladığı müdahaleci ve yönlendirici politikaların etkinliği bu sonuçların farklı ülkelerde farklı biçimlerde ortaya çıkmasına yol açmaktadır.[44]

5.5. DYSY'nin İstihdam Üzerindeki Etkileri

Yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülkedeki istihdam düzeyine etkileri ülkenin gelişmişlik seviyesine göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde yatırımların gerçekleşme tarzı önem taşırken, gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) yabancı sermayenin beraberinde getirdiği üretim ve yönetim teknikleri önem kazanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yeni işyerleri açılması dolayısıyla yeni istihdam olanakları sağlaması, mevcut işyerlerinin ÇUŞ'lar tarafından devralınmasına tercih

[44] Taner BERKSOY, **Türkiye'de Yabancı Sermaye,** (Ankara: 1989), s.40.

edilirken, GOÜ'lerde emek yoğun üretim tekniklerinin kullanılması istihdam sorununun çözümü bakımından tercih edilmektedir.[45]

İstihdam pazarındaki etkiler, şartlara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımları bazı sektörlerin ya da sanayilerin yeniden yapılanmasına neden olmaktadır. Böylece rekabet edemeyen yerli istihdam, kısa dönemde azalmakta ve yenilenme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Ancak, doğrudan yabancı sermaye tarafından oluşturulan yeni istihdam uzun dönemde kazançlar yaratmaktadır. Nitekim kaynaklar daha verimli şekilde yönlendirilmekte, bu pazarlara giriş yatırımcıların o ülkelerdeki ürünlere olan ihtiyaçlarını artırmaktadır. Dolayısıyla, orada istihdamın gelişmesine neden olmaktadır. Ayrıca, başlangıçtaki istihdam kayıpları makro ekonomik açıdan, ayni sermaye ihracı ile telafi edilmektedir.[46]

DYSY'nin bazı türleri ev sahibi ülkede bol miktarda bulunan nitelikli veya niteliksiz işgücünden yararlanmak amacıyla yatırım yapar. İmalat ve hizmet sektörlerine yatırım yapan, kaynak ve etkinlik arayan DYSY'ı buna örnek verilebilir. Bu yatırımlar, istihdam yaratma potansiyeli taşımaktadır. Buna karşın, pazar arayan DYSY için yatırım yerinin seçimi açısından nitelikli ve niteliksiz işgücünün varlığı ve maliyeti çok fazla önem taşımaz. Buna göre, ev sahibi ülke üretimi için zorunlu olan işgücü istihdamının çoğu yabancı şubelerde meydana gelmektedir.[47]

İthal ikame rejimine sahip ülkeler özellikle pazarları genişse istihdamı canlandırabilirler. Eğer yatırım yeni alanlarda gerçekleşiyorsa, bu yatırım yeni işçi talebini de beraberinde getirir. Diğer taraftan yabancı sermayenin giriş şekli, şirket birleşmeleri ve satın almalar biçimde ise sadece yeni işçi talebi yaratmamakla kalmaz, aynı zamanda bir kısım işçilerin çıkarılmasıyla da sonuçlanabilir. Bu tür yatırımlar, kısa dönemde belirli düzeyde istihdam azalmasına neden olmasına rağmen, yatırım hiç yapılmamış olsaydı istihdam kayıpları daha büyük olabilmektedir.

---

[45] EFE, **a.g.e.,** s.23.
[46] Faruk CÖMERT, "İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye", **Hazine Dergisi,** Sayı: 13, (Ocak 2000), s.7.
[47] John Harry DUNNING, **Explaining International Production**, (Great Britain: Grove Graphics Pub., 1988), s.54.

Özelleştirme yoluyla yapılan yatırımlarda da aynı durum sözkonusudur. Satın alan tarafın yerli veya yabancı olmasına bakmaksızın, özelleştirme gerçekleştikten sonra bir miktar istihdam azalmaktadır. Ancak özelleştirmenin yapılmaması durumunda ise kuruluşun tamamen kapatılması sözkonusu olabilecektir.[48]

Çokuluslu şirketlerin sermaye yoğun ve ileri teknoloji kullanan bir üretim yapısına sahip olmaları, son yıllarda artan şirket birleşme ve satın almalar sonucunda istihdamda düşüşler yaşanmıştır.

Yatırım yapan yabancı firmanın üst düzey yöneticileri dışındaki nispeten vasıfsız işgücünü yatırımı olan ülkeden karşılaması istihdama doğrudan bir katkı yapmaktadır. Seçilen teknolojinin niteliği, yatırımın yapıldığı yer, ülkenin ekonomik koşulları ve yatırımın yapıldığı endüstrideki rekabet avantajları da yabancı yatırımların doğrudan istihdama etkilerini belirlemektedir.[49]

Yabancı yatırımın ürettiği malların yerli endüstrilerde girdi olarak kullanılması ve diğer girdilerin yerli endüstrilerden sağlanmasının yanında piyasaya yabancı şirketlerin girişinin aynı endüstride bulunan yerli firmalar açısından yarattığı rekabet, istihdama dolaylı katkı sağlayabilir.[50]

5.6. DYSY'nin Milli Gelir Üzerindeki Etkileri

Doğrudan yabancı yatırımlar, milli gelir üzerinde doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde etkide bulunmaktadır. [51]

Doğrudan etkiler: Öncelikle yabancı sermaye yatırım yaptığı ülkeye "teknoloji" getirir, yeni "istihdam" alanları açar, işsizliği azaltır. Bu katkılar, yabancı sermayenin faaliyet gösterdiği ana kuruluşun sınırları içinde kalmaz. Yan faaliyet ve sektörlere de yayılır. Yatırım sonucu faaliyete geçen teşebbüsün ürettiği mal ve hizmet ile bunların üretimi için yapılan harcamalar arasındaki fark, ekonomiyi belirler ki buna "net katma değer" denir (Net katma değer üretim faktörlerine yapılan ödemelerin

---

[48] EFE, **a.g.e.,** s.24.
[49] Naci GÜNDOĞAN, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri", **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** No: 26, (Mart 2002), s.74.
[50] Cem ALPAR, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma,** (Ankara: 1980), s.126.
[51] Ünal BOZKURT, **Ekonomide Yabancı Sermaye,** (İstanbul: YASED Yayınları, No: 15, 1984), s.5.

toplamına eşittir). Doğal olarak oluşan katma değerin büyüklüğü, milli geliri o derece arttırıcı etki yapar ve ekonomik büyüme bu şekilde hızlanır.

Dolaylı Etkiler: Yabancı sermaye yatırımları sadece kendi yatırımlarını değil, fakat yurt içindeki diğer kuruluşların verimliliğini de artırabilir ve bu şekilde milli gelire olumlu bir şekilde katkıda bulunabilir.

Ayrıca yabancı sermayeli kuruluşun eğitim programları, işçilerin niteliğini yükseltmede önemli bir etkiye sahiptir ve bu genelde işgücünün kalitesini yükseltici bir rol oynar. Gittikçe büyüyen bir yabancı sermayeli kuruluş, yurt içindeki diğer girişimcileri yeni alanlara yatırım yapmaya teşvik edici rol oynar.

5.7. DYSY'nin Uluslararası İlişkiler Üzerindeki Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım yapan ve yapılan ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesine ve ekonomik, sosyal-kültürel açıdan yakınlaşmalarına katkıda bulunmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştiren çok uluslu şirketlerin, dünya ekonomisi üzerinde büyük etkileri vardır. Bu tür ekonomik güçlerin bir ülke hakkındaki düşünceleri ve tutumları o ülkenin uluslararası ilişkilerinde etkili olabilmektedir.

İkinci Bölüm

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımları Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlamıştır. Bu dönemden itibaren ülkemizdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi dört başlık altında incelenecektir.

1.1. Osmanlı Devleti Dönemi

Yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi genel anlamda kapitülasyonlarla başlamıştır. 1838'de imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile önce İngiltere'ye tanınan ayrıcalıklar, daha sonra tüm Avrupa ülkeleri için geçerli hale gelmiştir.[52] Bu anlaşma ile Osmanlı'ya kabul ettirilen Liberalizm o tarihlerde batının hiçbir ülkesinde uygulanmıyordu. Anlaşma sonucunda devletin dış ticaretten sağladığı gelirler ortadan kalkmış ve devlet hızla borçlanmaya başlamıştır. Dış borç ödemede karşılaşılan güçlükler sonucunda "Düyun-u Umumiye-i Osmaniye" olarak anılan İdare, Muharrem Kararnamesi ile 1881'de kurulmuştur.[53]

Osmanlı'ya Düyun-u Umumiye'nin varlığı sayesinde artan güven bir yandan, sermayenin kâr haddini artırmak için ortaya çıkan ekonomik baskılar, 1881 sonrası önemli çapta yabancı dolaysız yatırımların altyapıya; banka-sigorta, iç-dış ticaret, eğitim-sağlık, liman işletmeciliği, lotaryacılık, tiyatro, su sağlanması gibi bir dizi hizmetlere ve bir miktarda madencilikte basit-sınai işlemlere ve tarıma akmasını sağladı.

---

[52] Selim ANDAÇ, "Yabancı Sermaye", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** (İletişim Yayınları, Cilt: 2), s.507.
[53] KARLUK, **Türkiye Ekonomisi,** s.648.

Gelen dolaysız yatırımlar içinde gerek 1890 (% 37.3) gerek 1914'te (% 52) ile en büyük pay Fransız şirketlerine aitti. İngilizlerin payı % 14.4, Almanların payı ise % 23.2'ydi.

Gelen dolaysız yabancı yatırımları yarıdan çoğu, dönem boyunca demiryollarına yapıldı. Fransız (Reji) Tütün Tekeli ve Alman Bağdat Demiryolu imtiyazıyla birlikte, üçüncü doğrudan yatırım ABD'nin kültür kurumları oldu. Dördüncüsü ise, İngilizlerin başta tarım olmak üzere, Batı Anadolu Yatırımları oldu. Büyük kısmı yabancı sermayeden kaynaklanmak üzere, yatırımların GSMH'ye oranı 1900'lü yılların başında % 8 civarında seyretti.[54]

1.2. Cumhuriyet Dönemi

Yeni Türk Devleti'nin yabancı sermaye konusundaki ilk resmi görüşleri, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde açıklanmıştır. Açılış konuşmasında Mustafa Kemal, yabancı sermayeye ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:[55]

> "İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartıyla yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ve şayan-ı arzudur ki, yabancı sermayesi bizim sanayiimize ve servet-i sabitimize katılsın."

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, liberal ekonomik politikalar öngörülmüşse de, 1929 krizi (Dünya Ekonomik Buhranı), iç ekonomik koşullar ve Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküş noktasına getiren etkenlerden biri olan kapitülasyonların bıraktığı tatsız deneyimlerinde etkisiyle, 1930'lardan sonra devletçilik politikaları

---

[54] Gülten KAZGAN, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi,** (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2004), s.28-30.

[55] Dilek EMİL, "Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları", **Hazine Dergisi,** Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, s.114.

uygulanmıştır.[56] 1931-1939 yılları arasında yapılan devletleştirmeler yabancı yatırımlarını olumsuz etkilemiştir. Devletleştirilmiş şirketler şunlardır: [57]

Mudanya-Bursa Demiryolları (31 Mart 1931), Samsun Sahil Demiryolları (23 Mayıs 1933), İzmir Kasaba ve Temdidi Demiryolları (31 Mayıs 1934), İstanbul Dok Rıhtım ve Antrepo Şirketi (23 Mayıs 1934), İzmir Rıhtım Şirketi (12 Haziran 1933), Aydın Demiryolları (30 Mayıs 1935), Ergani Bakır T.A.Ş.'ne ait Doyçe Bank Und Diskonto Gesellschaft elinde bulunan 1.5 milyon liralık itibari hisse senedinin 850 bin liraya satın alınması (11 Haziran 1936), Ereğli Şirketi (31 Mart 1937), Şark Demiryolları (26 Nisan 1937), Anadolu Demiryolları ve Haydarpaşa Liman Şirketi (2794 Sayılı Kanun), İstanbul Elektrik Şirketi (22 Haziran 1938), İzmir Telefon Şirketi (24 Haziran 1938), İstanbul Tramvay Şirketi (12 Haziran 1939), İstanbul Tünel Şirketi (21 Haziran 1939), Bursa ve Müttehit Elektrik Türk Anonim Şirketleri (13 Temmuz 1939).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yeni dünya ekonomik düzenine yön vermek amacıyla ABD'nin etkinliğiyle kurulan IMF ve Dünya Bankasına Türkiye'nin katılışı, Marshall yardımından yararlanmaya başlaması, ABD'den mali ve askeri yardım sağlaması ve en önemlisi savaş sonucunda oluşan ikili kutupta, kapitalist sistem içinde yer alması sonucunda Türk Hükümeti, yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmasını kolaylaştırıcı mevzuat değişikliklerine yönelmiştir.[58]

Cumhuriyetin kuruluşundan 1954 yılına kadar Türkiye'deki yabancı yatırımlar önemli boyutlarda değildir. 1954'te çıkarılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Türkiye'ye gelen yabancı yatırımlar için oldukça önemlidir. Ancak 1954'te büyük bir artış gösteren yabancı sermaye miktarı, 1957 yılında başlayan ekonomik bunalım ve 1960'daki siyasi belirsizlik nedeniyle bir düşme göstermiştir. 4 Ağustos 1958 İstikrar Kararlarıyla "İthal İkameci Sanayileşme" uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama 24 Ocak 1980 kararlarına kadar devam etmiştir.

---

[56] Faruk CÖMERT, "Yabancı Sermayenin Dünü, Bugünü ve Geleceği", **Hazine Dergisi,** Sayı: 12, (Ekim 1998), s.12.
[57] S.Rıdvan KARLUK, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları,** (İstanbul: İTO Yayınları, No: 13, 1983), s.47.
[58] KARLUK, **Türkiye Ekonomisi,** s.651.

1.3. Planlı Dönemler

1963 yılında başlatılan planlı dönemle beşer yıllık kalkınma planları uygulamaya konulmuştur. İlk üç planın uygulaması gerçekleşmiş (1963-1977), dördüncü planın daha ilk uygulama aşamasında 24 Ocak 1980 kararları alınmıştır (1979-1983).

Planlı dönemde Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlarda önemli artışlar olmuştur. Bu artış, ithal ikameci sanayileşme stratejilerinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde de imalat sanayi, hizmetler sektörü (turizm, bankacılık, mühendislik) tarım ve madencilik yabancı yatırımcılar için ilgi çekmiştir.

Tablo 1: Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermayenin Planlı Dönemdeki Dağılımı (Milyon $)

YILLAR	GELEN YABANCI SERMAYE
1963	4.5
1964	11.9
1965	11.6
1966	9.7
1967	9.0
1968	13.9
1969	13.2
1970	9.0
1971	11.7
1972	12.8
1973	67.3
1974	-7.7
1975	15.1
1976	8.9
1977	9.2
1978	11.7
1979	-6.4

Kaynak: DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planları.**

Tablo 2: Planlı Dönemlerde Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımları (%)

Sektörler	I. ve II. BYKP	III. BYKP
İlaç Sanayii	(kimya dahil) 22.8	18.9
Kauçuk Sanayii	19.8	9.0
Elektrik ve Elektronik Sanayii	17.5	12.8
Gıda Sanayii	7.2	6.5
Madeni Eşya ve Makina Sanayii	11.5	11.5
Taşıt Araçları Sanayii	3.5	27.8
SANAYİ TOPLAMI	82.3	86.5
DİĞERLERİ	17.7	13.5
TOPLAM	100.0	100.0

Kaynak: DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planları.**

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) (1963-1967) Döneminde ülkemize gelen yabancı sermayenin toplamı 46.7 milyon dolar olmuştur. Bu dönemde yabancı sermayenin en fazla geldiği yıl 1964 yılı olmuştur (11.9 milyon $). (Tablo 1).

Birinci BYKP döneminde ülkemizde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımında % 22.8 ile İlaç Sanayi, % 19.8 ile Kauçuk Sanayii ve % 17.5 pay ile Elektrik ve Elektronik Sanayi ilk üç sırada yer almaktadır. (Tablo 2)

İkinci BYKP (1968-1972) Döneminde ülkemize gelen yabancı sermaye miktarı bir önceki plan dönemindeki yabancı sermayeden % 42.8 bir artışla 60.6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu plan döneminde en fazla yabancı sermaye girişi 13.9 milyon dolarla 1968 yılı olmuştur. (Tablo 1).

İkinci BYKP döneminde yabancı sermayenin sektörel dağılımında yine İlaç, Kauçuk, Elektrik ve Elektronik Sanayi'leri ilk üç sıradadır. (Tablo 2).

Üçüncü BYKP (1973-1977) Dönemi içerisinde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları bir önceki plan dönemine göre yaklaşık % 53'lük bir artışla toplam 92.8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu plan dönemi içerisinde en fazla yatırım 67.3 milyon dolarla 1973'te gerçekleşmiştir. (Tablo 1).

Üçüncü BYKP döneminde yabancı sermayenin sektörel dağılımında ise Taşıt Araçları Sanayi % 27.8, İlaç Sanayii % 18.9, Elektrik ve Elektronik Sanayii % 12.8 ile ilk üç sırada yer almaktadır. (Tablo 2).

BYK Planları Dönemine dahil olmayan 1978'de ülkemize gelen yabancı sermaye miktarı, 11.7 milyon dolar, dördüncü BYKP dönemine dahil olan 1979 yılında (-)6.4 milyon dolar olmak üzere iki yıllık dönemde toplam yabancı sermaye miktarı 5.3 milyon dolar gibi çok düşük bir seviyede kalmıştır. (Tablo 1)

Genel bir değerlendirme yapıldığında; 1954'ten 1980'e kadar geçen sürede Türkiye'ye sadece 230 milyon $ civarında yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir.[59] Bu dönemde yapılan dolaylı yatırımların en önemli özelliği, hammadde ve aramalı bakımından dışa bağımlı olmasıdır. Başka bir deyişle, Türkiye'de izlenen korumacı dış ticaret politikası nedeniyle, Türkiye'ye ihracat yapamayan ÇUŞ'lar, Türkiye'deki koruma duvarlarını, bizzat Türk ekonomisinde üretim yaparak aşmışlar, ancak üretim için gerekli olan ara mallarını ithal ettiklerinden Türkiye'nin ithalatı artmıştır. Gerçekleştirilen yatırımların büyük bölümü de küçük yatırımlara ve montaj tipi sanayilere yönelmiştir.

1954-1980 döneminde Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye akımlarının düşük olmasında yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar, yüksek enflasyon, devletin üst kademelerinde izlenen politikaların belirsizliği önemli rol oynamıştır.[60]

1.4. 1980-2004 Dönemi

24 Ocak 1980 tarihli istikrar kararları ekonomik-politik ve toplumsal açıdan yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu tarihte alınan istikrar tedbirleriyle 1980 öncesinde uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilmiş, ihracata dönük sanayileşme stratejisi uygulamaya konulmuştur.

24 Ocak Programı, ekonomik büyümeyi, dış kaynak sağlanmasının bir sonucu, türevi aldığından yabancı özel sermaye yatırımlarına ayrı bir önem verir.[61] Program, yabancı sermayeyi "ödemeler dengesi açığı, tasarruf yetersizliği ve teknoloji transferi

---

[59] Erdem İZLEM, **Yabancı Sermaye,** (Ankara: Türkiye İş Bankası A.Ş.Genel Müdürlüğü, İktisadi Araştırma ve Planlama Müdürlüğü, 1994), s.6.
[60] Cem ALPER, "Yabancı Sermaye Kaynakları", **Türkiye Ekonomisi "Sektörel Gelişmeler" İçinde,** (Ankara: TEK Yayınları, 1992), s.210.
[61] Yakup KEPENEK, Nurhan YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi,** (Remzi Kitabevi, Ocak, 2003), s.205.

sorunlarının sağlıklı çözümünü" sağlayacak çok önemli bir araç olarak görmektedir.[62]

1980 sonrası dönemi, mevzuatın günün şartlarına uyarlanması, uygulamaya getirilen esneklikler, kambiyo ve sermaye hareketleri ile birlikte mali piyasalardaki reform, dünya piyasalarına entegrasyon çabaları ve özelleştirme programı aktif bir yabancı sermaye programını gündeme getirmiştir. Ekonominin liberalleştirilmesi yolunda alınan kararlarla birlikte ilan edilen 8/168 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" Türkiye'nin yabancı sermaye yaklaşımında önemli bir aşamayı oluşturmuştur.[63] Bu kararla çeşitli bakanlıklarda bulunan yetkilerin büyük bir kısmı DPT bünyesinde oluşturulan Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığı'na bağlanmıştır. Daha sonra çıkartılan 86/10353 sayılı karar ile de, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik yabancı sermaye girişiyle ilgili olarak Yabancı Sermaye Dairesi tek yetkili mercii olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye, 1980-2004 (Milyon $)

Yıllar	İzinler	Fiili Giriş	Firma Sayısı (Adet)
1980	97.00	**35**	78
1981	337.51	**141**	109
1982	167.00	**103**	147
1983	102.74	**87**	166
1984	271.36	**113**	235
1985	234.49	**99**	408
1986	364.00	**125**	619
1987	655.24	**115**	836
1988	820.52	**354**	1.172
1989	1511.94	**663**	1.525
1990	1861.20	**684**	1.856
1991	1.967,26	**907**	2.123
1992	1.819,96	**911**	2.330
1993	2.063.39	**746**	2.554
1994	1.477,61	**636**	2.830
1995	2.938,32	**934**	3.161
1996	3.835,97	**914**	3.582
1997	1.678,21	**852**	4.068
1998	1.646,44	**953**	4.533
1999	1.699,57	**813**	4.950
2000	3.477,42	**1.707**	5.328
2001	2.725,28	**3.288**	5.841
2002	2.242,92	**590**	6.311
2003	-	**546**	7.270
2004	-	**1.060**	9.406
TOPLAM	**33.995,37**	**17.356**	

Kaynak: YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu,** Şubat 2003, Mart 2005.

[62] DPT, **1981 Yılı Programı,** s.67.
[63] İZLEM, **a.g.e.,** s.7.

Yabancı yatırımcıların karşısında tek muhatap bulmaları, yabancı sermaye giriş izni için yapılan başvuruların nispeten daha kısa sürede sonuçlandırılması yabancı sermaye girişleri üzerinde olumlu bir etki yapmıştır. Tablo 3'de görülebileceği gibi 1980 yılında 35 milyon $ olan fiili giriş 1981'de 141 milyon dolara çıkmıştır. 1988 yılında 354 milyon $, 1995 yılında 1 milyar dolara yaklaşmıştır. 1995'ten itibaren de yıllık girişlerin ortalaması 1 milyar dolar civarında olmuştur. Firma sayısı da 1980 yılında 78 iken, 2004 yılında 9.406 adede ulaşmıştır.

1980-1983 döneminde verilen toplam 705 milyon $'lık yabancı sermaye giriş izninde, garantisiz ticari borçların ve dövize çevrilebilir mevduat alacaklarının, yabancı sermaye yatırımlarına dönüştürülmesinin önemli payı vardır.

1983 yılından itibaren mali serbestleşme yönünde atılan adımlar, yabancı sermaye yatırımlarına hız kazandıran başlıca bir faktördür. Bunlar; Serbest Bölgelerin Örgütlenmesi ile İlgili Kararname, Özelleştirme Yasası ve Sermaye Piyasası Yasalarıdır. Bu düzenlemelerin sonucunda ülkemizde izin verilen yabancı sermaye miktarı 1990'lardan itibaren ortalama 2 milyar doların üzerinde seyretmiştir.

1989'u izleyen yıllarda doğrudan yabancı yatırımların birden yılda 1 milyar dolara yükselmesinde, çimento fabrikalarının ve Teletaş'ın dış sermayeye satışının rolü vardır. Nitekim bu satışları izleyerek Fransız sermayesi doğrudan yabancı yatırım yapan ülkeler arasında birinci sıraya yükselmiş bulunuyordu. Ancak, 1990'lı yıllarda gelen dolaysız yatırımların bunlardan beklenen yararı sağlamaktan giderek uzaklaştığı görülmektedir. Bunlar artık teknoloji transferi sağlayabilecekleri, istihdam yaratacakları imalat sanayiine değil, kâr marjı yüksek toptan-perakende ticaret, bankacılık gibi hizmetlere gelmeyi tercih etmektedirler. 1997 sonu itibarıyla imalat sanayiine yapılan dolaysız yatırım, toplamın sadece % 44'ünü oluşturmaktaydı; bunun önemli bir bölümü zaten içeride büyük atıl kapasiteyle çalışan otomobil sanayiine yönelikti, ayrıca montaj tesisleri gibi bir nitelikteydi. Hizmetlerde ise ise en büyük pay bankalara aittir. Çünkü kamu borçlanmasındaki yüksek reel faizlerden ötürü en kârlı olan bu kesimdir; bunu yüksek kâr marjları dolayısıyla ticaret kesimi izlemektedir.[64]

[64] KAZGAN, **a.g.e.,** s.246.

Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları 2000 yılında 1.5 milyar dolar üzerine çıkmıştır. Hazine Müsteşarlığı YSGM tarafından 2001 yılı için açıklanan son fiili yatırım miktarı ise 3 milyar doları aşmıştır. Bu gelişmede, İş Bankasının Telecom Italia ile yaptığı ortaklık sonucu getirilen 1.4 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi ve Demirbank'ın İngiliz HSBC firmasına satılması önemli rol oynamıştır.

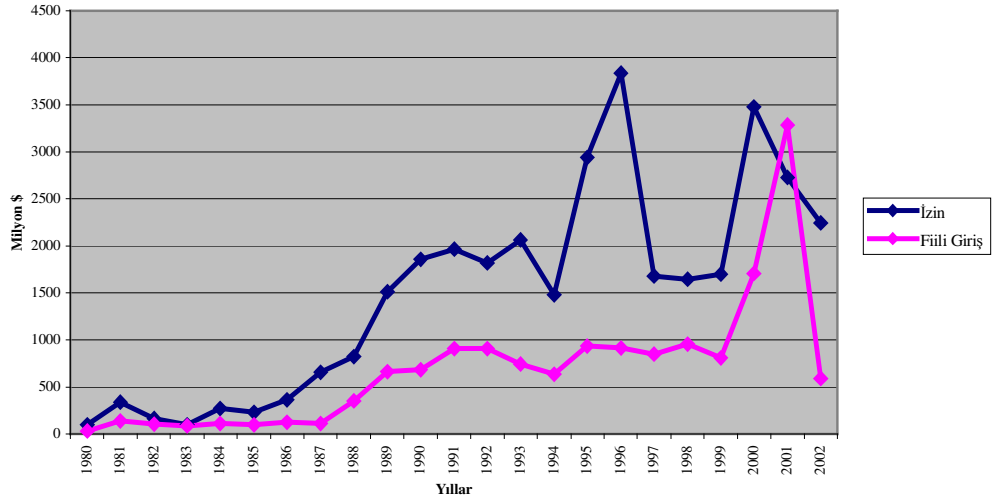
2002 ve 2003 yılları doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından fiili girişlerin düşüş gösterdiği yıllardır. Bu düşüş; Şubat 2001 krizinden sonra yaşanan ekonomik ve siyasi belirsizliğin yabancı yatırımcının güvenini olumsuz etkilemesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca, tüm dünya ekonomisini etkileyen 11 Eylül olayı sonrası yaşanan durgunluk da diğer bir etkendir.

Ancak 2004'te doğrudan yabancı yatırım miktarında bir artış yaşanmıştır. Bu artış büyük ölçüde yurtdışı yerleşiklerin yurtiçindeki sermaye yatırımları ve gayri menkul alımlarından kaynaklanmıştır.

Türkiye'nin yıllar içerisinde verdiği doğrudan yabancı yatırım izinleri ile fiili gerçekleşmelerin gösterildiği Grafik 1 aşağıda verilmektedir. Verilen izinlerle fiili gerçekleşmeler arasındaki farklar çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bunlardan en önemlisi yatırımların gerçekleşme süreleridir. Yapılan yatırımlar çoğu durumlarda iznin verildiği yılda tamamlanamamakta sonraki yıllarda da devam edebilmektedir. Bu da fiili girişlerin yıllara yayılarak gecikmeli gerçekleşmesine neden olmaktadır. Fiili gerçekleşmelerle izinler arasındaki farkın bir başka nedeni de çeşitli sebeplerle, verilen izinlerin yatırıma dönüştürülememesidir. Son bir neden de iznin verildiği yıl ile yatırımın gerçekleşme dönemi arasında oluşan kur farklarıdır. Yatırımların ithal girdilerin dışında kalan kısımları, döviz kurlarındaki artışlardan dolayı öngörülen dövizden daha düşük miktarlarda karşılanmamaktadır. Dolayısıyla öngörülen izin ile gerçekleşme arasında bir fark oluşmaktadır.[65]

[65] Hazine Müsteşarlığı, YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu,** (Şubat 2003), s.7.

Grafik 1: Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Girişler

Kaynak: YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu,** Şubat 2003.

2. TÜRKİYE'DEKİ DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER VE POLİTİKALAR

2.1. Osmanlı Devleti Dönemi

Osmanlı döneminde yabancı sermaye için özel bir mevzuat hazırlanmamıştır. Yalnızca tescil usul ve şartlarını belirleyen birkaç kanun vardır. Bunlar Ecnebi Anonim Şirketleriyle Sigorta Kumpanyaları hakkındaki 1885 yılında yayımlanan kanun, 1904 yılında yayımlanan Nizamname ve1917 yılında yürürlüğe giren Ecnebi Anonim ve Sermaye Eshama Munkasem Şirketlerle Ecnebi Sigorta Şirketleri hakkındaki kanundur.[66]

Bunların dışında 1856'da yayımlanan Islahat Fermanı'nda ekonomik kalkınma için Avrupa sermayesinin ve uzmanların çağrılacağı belirtilmişti. Düyun-i

[66] Murat TÜRKYILMAZ, "Türkiye'de YSY, Hukuksal Düzenlemeler ve Tarihsel Gelişimi", **www.turkhukuksitesi.com/hukukforum/art_listing**

Umumiye'nin kurulmasıyla da Avrupa sermayesine yatırım ve işletme imtiyazları verilmeye başlanmıştır.[67]

2.2. Cumhuriyet Dönemi

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak ve siyasal otoritenin zedelenmemesi koşuluyla, yabancı yatırımları uyaran bir politikanın izlenmesi gerekliliği belirtilmiştir. Atatürk döneminin ekonomi bakanı Mahmut Esat Bozkurt'da yasalara saygı gösteren yabancı sermayeye Türkiye'nin diğer ülkelerden daha fazla ayrıcalık tanımaya hazır olduğunu bildirmiştir. Atatürk, geçmişteki acı tecrübelere rağmen yabancı sermaye konusunda peşin yargıdan uzak ve dogmatik kalıpların dışındadır.[68]

1926'da kabotaj hakkı yabancı sermayeye yasaklandı. 1927 yılında bir "serbest mıntıka" yasası çıkarılmıştır. Bu yasa ile serbest bölgeler kurarak yabancı sermayenin çekilmesi hedeflenmiştir. Ancak 1928'de özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda faaliyet gösteren yabancı şirketleri millileştirme politikası izlenmiştir. Bu politika yabancı yatırımları olumsuz etkilemiştir.

1930 sonrasında yabancı sermayeye karşı tutum da değişmektedir. Buhran koşullarında esasen azalmış bulunan özel dış yatırımlara karşı genellikle olumsuz bir tavır olduğu gözlenmektedir. Celal Bayar 1933'te, "bu memleketin çocukları memlekette sanayi vücuda gelsin diye büyük bir külfete katlanırken bunun nimetini ecnebilere kaptıracak değiliz" derken bu tavrı dile getirmektedir.[69]

1931'de yürürlüğe konan devletçilik politikasının etkisiyle de 1933-1939 döneminde yabancı sermayeye oldukça kapalı bir politika izlenmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası, dünyada başlayan yabancı sermaye hareketleri sonu, dönemin hükümetleri yabancı sermayeden faydalanmayı düşünmüşlerdir.

Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili ilk düzenleme CHP döneminde 1947 yılında çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasası'na ilişkin 13 Sayılı

---

[67] Niyazi BERKES, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** (İstanbul: YKY-1713, 2002), s.365.
[68] KARLUK, **Türkiye Ekonomisi,** s.649.
[69] Korkut BORATAV, **Türkiye Tarihi IV 1908-1980,** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), s.297.

Karar'dır. Bu kararla, yabancı sermayenin geliş şekli, amacı, transferi konularında düzenlemeler yapılmıştır.

1 Mart 1950 tarihinde CHP döneminde çıkarılan bir diğer kanun 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun"dur. Bu Kanun yabancı sermayenin teşvik edilmesine dair hükümler içermektedir. Böylece hem ülkeye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verilmiş hem de dışarıdan borç almak isteyen işletmelere borçlarını dövizle transfer etme imkanı getirilmiştir. Ancak bu kanunla da istenilen etkinlik sağlanamamıştır. Bu kanun 09.08.1951 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.

09.08.1951 tarih ve 5821 sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" DP döneminde çıkarılmış ve 5583 sayılı kanunun yerine geçmiştir. Ayrıca bu kanun bugünde yürürlükte bulunan 6224 sayılı kanunun temelini oluşturmuştur. 5821 sayılı kanun da sermaye kavramının kapsamını dar tutması, kar ve anapara transferleri için sınırlamalar koyması ve sektörlerle ilgili olarak koyduğu kısıtlamalar nedeniyle beklenen nicelik ve nitelikte yabancı sermaye akımı sağlayamamıştır ve yeni düzenlemeler doğrultusunda 08.01.1954 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.[70]

19.01.1954 tarih ve 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" DP döneminde, ABD Dış İktisadi Politika Komisyonu Başkanı C.B.Randall tarafından hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu kanun kapsam olarak liberal ve teşvik edici unsurlara sahiptir. Yabancı sermayenin kâr transferleri ile ana sermayenin iadesi konusunda hiçbir kısıtlama getirmemiştir. Ayrıca tarım ve ticaret alanları yabancı sermayeye açılıyor, hatta yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan bütün haklar, muafiyetler ve imtiyazlardan yabancı girişimcilerin de yararlandırılması kabul ediliyordu.[71]

6224 sayılı Kanuna göre, Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, yetkili organlardan izin almak zorundadır. Bu organlar ülkeye gelen sermayenin ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacağı kanısına varırsa, yatırımın yapılmasına izin verir. Bu durumda, Türkiye'ye yabancı sermayenin gelmesi, tamamen Türk devletinin

---

[70] Faruk CÖMERT, **Yabancı Sermaye Mevzuatı,** Uzmanlık Tezi, (Ankara: Hazine Müsteşarlığı, YSGM, 1998), s.5;10.
[71] Baskın ORAN, **Türk Dış Politikası,** I. Cilt, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), s.494.

yetkisindedir. İzin verilirken, yatırımın kalkınma planlarında öncelik taşıyan sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet göstermesi, ülkeye ileri bir teknoloji getirmesi, ithal ikamesi sağlaması, AB'de rekabet imkanına sahip olması, yan sanayiini geliştirmesi, büyük ölçüde ithal malı hammaddelere bağlı olmaması, yarattığı katma değerin yüksek olması ve ekonomide tekeller yaratmaması gibi şartlar aranmaktadır.[72]

"Dünyanın en liberal yabancı sermaye kanunu" olarak tanımlanan 6224 sayılı kanunun yanında, 7 Nisan 1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol Yasası, 28 Şubat 1960 tarihli ve 7462 sayılı Ereğli Demir-Çelik Fabrikaları Kanunu ile 11 Ağustos 1962 tarih ve 1567 sayılı TPKK Hakkında Kanun ve kanuna ilişkin 17 sayılı kararı görmekteyiz.

16 Mart 1954 tarihli 6326 sayılı Petrol Kanunu, DP döneminde ABD petrol şirketleri avukatı Marks Ball'e hazırlatılarak yürürlüğe konmuştur. Kanun petrolde devletçilikten vazgeçmekte, petrol kaynaklarının özel teşebbüs eliyle değerlendirilmesini kabul etmektedir. Bu karardan sonra Shell ve Mobil gibi yabancı şirketlerle eşit olarak çalışmak durumunda bırakılan Türkiye Petrolleri bir anonim şirket olarak kurulmuştur. 1957 yılında, Petrol Kanununda değişiklik yapılmış ve petrol şirketlerine rafineri kurma hakkı sağlanmıştır. 17 Nisan 1973 tarihinde çıkarılan 1702 sayılı Petrol Reformu Yasası ile devlet adına izin, arama ve işletme ruhsatnamesi ile diğer belge alma hakkı TPAO'na aittir. Faaliyetlerini kontrol etmek ve yönlendirmek amacıyla yeni düzenlemenin yapılmasından sonra yabancı sermayeli petrol şirketlerinin büyük bir kısmı yatırımlarını geri çekmiştir. TPAO ise gereken üretimin çok gerisinde kalmıştır.

Petrol arama ve işletmeciliğini geliştirmek ve yabancı sermayenin daha çok teşvik edilmesi amacıyla 6326 sayılı kanunda, 28 Nisan 1983 tarihinde 2802 nolu yasayla değişiklikler yapılmıştır. Kanunda, petrol hakları ile ilgili başvuru ve karar sürelerini kısaltan ve işlemleri hızlandıran gerekli değişikliklerde yer almıştır. Bu konunun en önemli maddelerinden biri de kâr transferiyle ilgili olandır. Buna göre, yabancı şirketlerin yurtdışına yaptıkları satımdan elde ettikleri dövizleri transfer

[72] KARLUK, **Türkiye Ekonomisi,** s.652.

hakkından düşebilmeleri ve petrolle ilgili her türlü ödemelerde kullanabilmeleri olanağı doğmuştur.[73]

Yabancı sermayeyi düzenleyen önemli hukuki metinlerden biri de, 7462 sayılı Ereğli Demir-Çelik Fabrikaları T.A.Ş. Kanunudur. 28 Şubat 1960 tarihinde yürürlüğe giren bu yasa, istisnai olup tek bir kuruluş için çıkarılmıştır. Ülkeye gelen yabancı sermaye, (ABD kökenli) kuruluşun büyüklüğü ile sınırlıdır ve sonsuz olarak faaliyetine devam etme hakkı yoktur.[74]

1567 sayılı TPKK Kanunu'na ilişkin 11 Ağustos 1962 tarihli 17 sayılı karara göre; Türkiye'ye gelecek yabancı sermayeli kuruluş T.C.Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı'na başvuracaktır. Yatırım sonucunda elde edilecek kârın bir kısmı Merkez Bankasına bloke edilecek, ancak paranın ülke içinde kullanılması şartıyla geri tahsis edilecektir. Bu karar, 29 Aralık 1983 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan TPKK Hakkındaki 28 sayılı karar ile kaldırılmıştır. 28 sayılı karar ile;[75]

- Türkiye'ye her yoldan ve cinsten döviz ithali, hiçbir kayda tabi tutulmaksızın, serbest bırakılmıştır.
- Türkiye'de yerleşik kişilerin, beraberinde döviz bulundurmaları kayda tabi tutulmaksızın serbest bırakılmıştır.
- Türkiye'de yerleşik kişilerin yurtdışına çıkışlarında beraberinde 3.000 dolar veya eşitine kadar döviz çıkarabilmeleri esası getirilmiştir.

2.3. Planlı Dönem

1963 yılında başlatılan planlı dönemde beşer yıllık kalkınma planlarında uygulanacak yabancı sermaye politikalar ile yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak ve ekonomiye katkısını artırmak amaçlanmıştır.

---

[73] TÜRKYILMAZ, **a.g.m.**
[74] KARLUK, **Türkiye Ekonomisi,** s.652.
[75] TÜRKYILMAZ, **a.g.m.**

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)'nda;

- Özel yabancı sermayenin, kalkınmamıza verimli olarak katılmasını sağlayacak tedbirlerle, bu sermaye hareketlerinin arttırılmasına çalışılacaktır.

- Milletlerarası mali kurumlardan gittikçe artan miktarda proje karşıtlığı kredi sağlamak yoluyla, yabancı sermaye akımının gittikçe büyüyen kısmını normal sermaye akımı haline getirmek hedef olarak kabul edilmiştir.[76]

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)'nda;

- Özel yabancı sermayeye, ek bir tasarruf, döviz, teknoloji kaynağı olarak önem verilecektir. Bu teşebbüsler, Türk ekonomisine en faydalı sahalara yöneltilecektir. Özel yabancı sermayenin Türk müteşebbisinin teknik bilgi, tecrübe ve sermaye yetersizliği sebepleriyle ele alamadığı sanayi dallarına kabul edilmesine özel bir dikkat gösterilecektir. Planda veya programlarda öngörülmemiş, iç tüketim eğilimlerini teşvik edici yabancı sermaye girişlerine dışa bağımlılığı azaltmak amaçlandığı için izin verilmeyecektedir [77]

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)'nda;

- Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na göre yatırım izni verilirken yabancı sermaye politikasının esasları;

    - Yabancı sermayenin yurtiçinden sağlanamayan bir teknoloji getirmesi esas olacaktır. Üretimin çoğunluğu ihracata dönük projelerde bu şart esnetilebilir.

    - Kurulacak kapasitelerde uluslar arası rekabet olanağına sahip olma şartı aranacaktır.

[76] DPT, **I. BYKP,** (Ankara), s.510.
[77] DPT, **II. BYKP,** (Ankara), s.119.

- İzin verilirken tanımlanan firma faaliyet alanı geniş kapsamlı olmayacak, izin başlıca karakteristikleri belirlenmiş projelere bağlanacaktır.

- İzin verilirken mümkün ölçüde ihracat şartı konulacaktır.

- Yatırım izinleri belirli sürelere bağlanacaktır.

- Yerli-yabancı sermaye kuruluşlarında yabancı ortağa patent, royalty vb. isimler altında gayri maddi hak ödemelerinin yerli sermayenin hissesi oranında yapılması esas olacaktır.

- Yabancı sermayeye izin verilirken herhangi bir üretim dalında yabancı sermayenin monopol yaratmamasına dikkat edilecektir. Halen yabancı firmaların monopolünde bulunan dallarda ise milli sermayenin çoğunlukta olduğu firmaların üretime başlamaları olanağı yaratılacaktır.

- İlaç sanayiinde yabancı sermayeye ancak ilaç aktif maddeleri imali ile ilgili kimya sanayii için ve yerli gelişmelere engel olmamak kaydıyla müsaade edilecek, hazır ilaç yapımında bu sermayenin yeniden girişine ve gelişmesine izin verilmeyecektir. Yerli kuruluşların yurtiçi talebe yeter miktarda üretim yaptığı sahalara yabancı sermaye ilaç üretiminin yayılması önlenecektir.

- Turizm sektöründe yabancı sermaye yatırımları fiziksel planları yapılmış bölgelerde, kitle turizmine ve dış turizme dönük olacaktır. Tamamlanmış tesislerin yabancı firmalara devrine izin verilmeyecektir.

- Firmalarda çalıştırılacak yabancı personele izin verilirken, bunlar firmanın işlerini sürekli olarak yönetecek kişiler olarak değil fakat

makul bir sürede bilgisini Türk personeline aktaracak bilgi kaynağı olarak düşünülecektir. [78]

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1980-1984)'nda;

- IV. Plan döneminde uygulanacak yabancı sermaye politikasında yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak ve Türkiye ekonomisine katkısını artırmak amacı gözetilmiştir.

- Bu amaçla bugüne değin izlenen yöntemlerden farklı olarak, Türk ekonomisinde, yabancı sermaye ve teknolojiden yararlanmanın gerekli olduğu saptanan konular için ilgili üretimci yatırımcı kuruluşların yabancı firmalarla doğrudan ilişki kurmaları kolaylaştırılacak ve özendirilecektir. Yabancı sermaye uygulaması IV. Plan döneminde 6224 sayılı Yasa çerçevesinde yürütülecek, bürokratik işlemlerin en aza indirilerek hızlı karar almanın sağlanabilmesi için Yasanın uygulamaya ilişkin ilkelerine, hazırlanacak bir yönetmelikle, açıklık getirilecek ve Planla birlikte uygulamaya konacaktır.

- 6224 sayılı Yasa çerçevesinde yürütülecek yabancı sermaye politikasının temelini oluşturacak ve bu ilkelere uygun girişimler özendirilecektir.

- Yabancı sermayeli yatırımlarda, ileri teknoloji getirme koşulu aranacaktır. Ayrıca bu teknolojide zaman içinde oluşacak gelişmelerin izlenip uygulamaya konmasına olanak verecek bir sistemin firma bünyesinde geliştirilmesine özen gösterilecek ve yerli ortaklardan bu konuda etkin çabalar beklenecektir.

- Yurtiçi tasarruf açığına olumlu katkıda bulunabilmek ve kısıtlı kredi kaynaklarını zorlamamak için yabancı sermayeli yatırımların finansmanında büyük ölçüde sermaye (öz kaynak) kullanımına ağırlık verilecektir. Bu koşul yeni yatırımlar kadar tevsi yatırımlarında da aranacaktır.

---

[78] DPT, **III. BYKP,** (Ankara), s.895.

- Ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunabilmek amacıyla verilecek izinlerde, belirli büyüklükte dışsatım koşulu getirilecektir. Bu nedenle proje önerilerinde üretim kapasitesi saptanırken yurt dışı talep en az yurtiçi talep ölçüsünde gözönünde tutulacaktır. Yurt dışı talebin karşılanması amacıyla dünya pazarlarında rekabet olanağı bulunan büyük ölçekli ve ileri teknoloji kullanan yatırımlar temel alınacaktır.

- Aynı şekilde gerek ödemeler dengesine olumlu katkı gerek dışa bağımlılığın azaltılması yönünden, verilecek izinlerde üretimde yerli katkı oranının yüksek olması ve giderek artması koşulu aranacaktır.

- Varolan yabancı sermayeli firmaların çalışmaları değerlendirilirken, firma sorunları ve gerekleri öncelikle gözönüne alınacaktır. Bunun yanında uluslar arası ekonomik gelişmeler ile ekonominin koşullarına daha iyi uyum sağlayacak yeni düzenlemeler de zaman zaman firmalarla görüşülecektir.

- Yabancı sermayeli kuruluşların yapacakları gayri maddi hak ödemelerinin ilkeleri izin kararnamelerinde saptanacaktır. Söz konusu ödemelerin hesaplanmasında yerli ortak payı baz alınacak ve ödemeler belirli sürelerle sınırlandırılacaktır.

- 6224 sayılı Yasa kapsamındaki firmalarda yabancı ortağın sahip olacağı pay için izin aşamasında herhangi bir üst sınır uygulanmayacaktır. Ancak yabancı sermaye payının düşük olması bir tercih nedenidir.

- 6224 sayılı Yasa çerçevesinde maden çıkarma ve cevher zenginleştirilmesine dönük çalışmalarda yabancı sermayeli kuruluşlara izin verilmeyecektir.

- Yabancı sermayeli firmaların yatırım malı, hammadde ve ara malı dışalımlarına ön fiyat denetimi uygulanacaktır.

- 6224 sayılı Yasa çerçevesinde kuruluşların 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı içinde kâr amacı güden faaliyette bulunmalarına izin verilmeyecektir.

- İzin kararnamesi çıkan 6224 sayılı Yasa kapsamındaki yatırımların, kararname koşullarına uygun biçimde ve zamanında gerçekleştirilmesi için girişimcilerin her türlü özeni göstermeleri sağlanacak, izin koşullarında değişiklik isteyerek yatırım geciktirmeleri önlenecektir. [79]

2.4. 1980-2004 Dönemi

24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar tedbirlerinin önemli bir bölümü yabancı sermaye ile ilgilidir. 24 Ocak istikrar tedbirleri arasında, yabancı sermaye sorunlarıyla ilgilenmek, yabancı sermaye yatırım, karar ve uygulamalarına yön vermek üzere 8/168 sayılı yabancı sermaye çerçeve kararnamesi yayımlanmıştır. Bu kararname ile, yatırımları yapacak yabancı şirketlerin ülkenin ekonomik kalkınmasına yararlı olması, Türk özel sektörüne açık bir faaliyet sahasında çalışması, tekel veya özel imtiyaz ifade etmemesi şartıyla bu kararname hükümlerine göre değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Bu amaçla, yabancı sermaye ile ilgili kararlarda ve işlemlerde ahenk ve sürat sağlamak üzere, maliye, ticaret, sanayi ve teknoloji bakanlıkları ile DPT tarafından yürütülen hizmetleri bir arada toplamak amacıyla başbakanlığa bağlı sermaye dairesi kurulmuştur.[80] 86/10353 sayılı Kararnameyle Bakanlar Kurulu kararı, toplam yabancı sermaye tutarı 50 milyon doları aşan yatırımlar için öngörülmüştür. Bunun dışındaki tüm izinler, Bakanlar Kurulu Kararıyla kurulan teşebbüslerin hisse oranı, faaliyet alanları ve benzeri konulardaki değişiklikler için de Yabancı Sermaye Başkanlığı yetkili kılınmıştır. 20.12.1994 tarihinde Yabancı Sermaye Başkanlığı Genel Müdürlük olarak Hazine Müsteşarlığı'na bağlanmıştır.[81]

7 Haziran 1995 tarihli 6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'nın amacı; Türkiye'ye gelecek sermayenin teşvikine ilişkin esasları tesbit etmektir. Bu kararla

[79] DPT, **IV. BYKP,** (Ankara), s.270-271.
[80] KARLUK, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları,** s.142.
[81] KARLUK, **Türkiye Ekonomisi,** s.652.

yabancı sermaye rejiminde değişiklikler yapılmış, prosedürler daha basit hale getirilerek yabancı sermaye girişini kolaylaştırıcı ve özendirici eklemeler yapılmıştır.

Karar da, yerli ve yabancı yatırımcıların eşit hak ve sorumluluklara sahip olmaları, sermaye katılım oranlarında herhangi bir kısıtlama olmaması, yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşların Türkiye'deki şirketlere ait hisselerinin alış ve satışlarında Hazine Müsteşarlığı'nca belirlenecek esaslara uygun olması şartıyla sağlanan serbestlik Türk yabancı sermaye rejiminin genel esasları olarak sıralanmıştır.[82]

Bunların yanında şirket kuruluşu, ortaklığa katılma, şube açma durumlarında yurtdışına yerleşik kişi ya da kuruluşun en az 50.000 dolar tutarında yabancı sermaye getirmeleri şartı konmuştur.

Türkiye'ye sermaye getirilmesi ile ilgili promosyon, izin, tescil, yatırım teşvik araçlarından yararlandırma, izin belgelerini ve tescillerini iptal etme, kararda sözü edilen tüm işlemleri yürütmekten Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü sorumlu tutulmuştur.[83]

TBMM, 13 Ağustos 1999 tarihinde Anayasada değişikliğe giderek, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi konusunda çekingen davranmasına gerekçe gösterilen "tahkim"i kabul etti. Bu değişiklikle artık yabancı sermaye yatırımlarından doğan hukuksal uyuşmazlıkların, ülke yargı organları yerine, iki tarafça belirlenen bir hakem kurulunda çözümlenebilecekti. Tahkim öncesinde kamu hizmetleri "imtiyaz" kabul edildiğinden bu hizmetlerin devri Danıştay incelemesine tutuluyordu. Türkiye; akit taraf ülkelerinde yapılan yabancı sermaye yatırımlarının ve ilgili faaliyetlerinin tabi olacağı muameleyi belirleyerek daha yakın ekonomik işbirliği için uygun şartların yaratılması, akit taraf ülkelerinde özel teşebbüsle devlet arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözüm yollarının tespit edilmesi, daha istikrarlı bir yatırım ortamının temini ve yatırımcılara ekonomik ve yasal güvence sağlanması amacıyla çeşitli ülkelerle yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması

[82] Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Mevzuatı,** s.15-22.
[83] Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Mevzuatı,** s.19-22.

imzalanmıştır. Bu anlaşmaların Türkiye ile üçüncü ülkeler arasındaki sermaye akışının artmasına yardımcı olmaları beklenmektedir.[84]

Hazine Müsteşarlığı tarafından ülkemizde yatırım ortamının iyileştirilmesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik önemli düzenlemeler ve çalışmalar yapılmıştır.

2001 yılında Dünya Bankası'nın bir yan kuruluşu olan "Yabancı Yatırımlar Danışma Hizmetleri (Foreign Investment Advisory Service-FIAS) ile birlikte Türkiye'deki yabancı yatırımların genel bir değerlendirmesini yapmak ve doğrudan yabancı yatırımların yeterli seviyede olmamasının nedenlerini ortaya çıkarmak üzere "A Diagnostic Study of the FDI Environment" adlı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma doğrultusunda FIAS ile birlikte "Yatırımların Önündeki İdari Engeller" üzerine çalışılmış ve bir rapor hazırlanmıştır. Raporda belirtilen sorunların çözümü için eylem planları oluşturulmuştur.

Hazırlanan eylem planları, 11 Aralık 2001 tarihinde P/2001/10 sayılı Bakanlar Kurulu Prensip Kararı ile, "Türkiye'de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı" olarak kabul edilmiştir. Bu kararla, "Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK)" ve bu kurulun faaliyetlerini yürütecek on ayrı teknik komite kurulmuştur. Kurul üç ayda bir yapılan çalışmalarla ilgili olarak, Bakanlar Kurulu'na rapor vermekle yükümlüdür.

Bugüne kadar yapılan çalışmalar sonucunda 17.06.2003 tarihli 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Ayrıca ülkemizi aktif bir şekilde tanıtacak Yatırım Promosyon Ajansı Kanun Tasarısının'da çalışmaları devam etmektedir.[85]

5 Haziran 2003 tarihli 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılırken, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine yabancı yatırımcıların hakların korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasının doğrudan yabancı

---

[84] TÜRKYILMAZ, **a.g.m.**

[85] Hazine Müsteşarlığı, "Türkiye'de DYSY'nin Artırılması İçin Yapılan Çalışmalar", **www.hazine.gov.tr**

yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilecek politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların arttırılmasına ilişkin esasların düzenlenmesi öngörülerek hazırlanan son yasadır. Bu yasayla yabancı sermaye yatırımları ülkemiz için olmazsa olmaz bir kaynak olarak kabul görmüştür.[86] Böylece ülkemizde uygulanan yabancı sermaye politikasının temel ilkeleri de belirlenmiş olmaktadır. Belirlenen ilkeler:[87]

1. Her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik yabancı sermaye yatırım ve faaliyetleri, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunması, yatırım ve faaliyetin Türk özel teşebbüsüne açık olan bir sahada olması, tekel veya imtiyaz oluşturmaması, işin gerektirdiği sermayenin 150.000 dolardan az olmamak üzere getirilmesi kaydıyla serbesttir.

2. Yabancı yatırımcı, aynı alanda faaliyette bulunan yerli yatırımcı ile aynı hak ve sorumluluklara sahiptir.

3. Yabancı ortak payına ilişkin yüzde sınırlaması yoktur.

4. Yabancı sermayeli teşebbüsün ve işletme aşamasında ihtiyaç duyacağı yabancı sermayeli teşebbüsün ve işletme aşamasında ihtiyaç duyacağı yabancı personelin istihdamı serbesttir.

5. Kâr payı, lisans ücreti, tasfiye payı vb. kazançlar serbestçe ülke dışına transfer edilebilecektir.

6. Lisans, teknik bilgi, teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının onay zorunluluğu kaldırılmış ve sadece tescil yaptırılması öngörülmüştür. Dış kredi anlaşmalarının da onay zorunluluğu kaldırılmıştır.

Ülkemizde yatırım ortamının iyileştirilmesi kapsamında yürütülen faaliyetlere uluslararası bir bakış açısı getirmek üzere 2004 yılında bir inisiyatif geliştirilmiştir. 20 çok uluslu şirketin, yatırımların yeri konusunda belirleyici bulunan üst düzey

---

[86] Nurhan YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi,** (Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 836, Haziran 2005), s.58.
[87] Mehmet HARMANCI, **Çokuluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları,** (Ankara: Mart, 2004), s.112.

yetkililerinden oluşan bir Yatırım Danışma Konseyi kurulmuş ve Konsey ilk toplantısını 15 Mart 2004 tarihinde başbakanın başkanlığında gerçekleştirmiştir. Konsey'in amacı; Türkiye'de yatırım ortamının iyileştirilmesi amacıyla yürütülen çalışmaların, Konseyin üyeleri olan yabancı yatırımcılar tarafından değerlendirilerek, Türkiye'nin dünya ekonomisindeki rekabet gücünün artırılması için atılacak adımlar konusunda yatırımcılar ve en üst düzeyde politika yapıcılar arasında fikir alışverişinin sağlanacağı bir platform oluşturulmasıdır. Toplantı sonucunda üyelerin öncelikle üzerinde yoğunlaşılmasında görüş birliğine vardığı hususlar, sonuç bildirgesi ile açıklanmıştır. Sonuç bildirgesinde: [88]

1. Başta sektörel düzeyde ihtiyaç duyulan işlemlerin basitleştirilmesi olmak üzere idari ve bürokratik engellerin kaldırılması;

2. Yasaların daha etkin uygulanması ve uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin mekanizmaların geliştirilmesi;

3. Kurumlar vergisi (özellikle çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmaları ile ilgili hususlar) ve devlet yardımları (özellikle AR-GE yardımları) rejimlerinin rakip ülkelerdekilerle rekabet edilebilir hale getirilmesi;

4. Standartlar ve düzenlemelerin AB ile uyumlaştırılması;

5. Gümrüklerin, özellikle ithalat ve lisanslama süreçlerinin etkinliğinin artırılması;

6. İhracat potansiyelinin artırılması ve güçlü insan kaynakları kapasitesinden daha iyi yararlanmak üzere Türkiye'nin araştırma-geliştirme bazının güçlendirilmesi;

7. İş dünyasını Türkiye'nin güçlü yönleri konusunda bilgilendirecek ve ülkeye yeni yatırımcıların çekilmesini sağlayabilecek bir yatırım promosyon ajansının kurulması;

[88] Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu,** (Ankara: Mart 2005), s.20-21.

8. Ülkenin, telekomünikasyon, enerji, ulaşım gibi altyapı imkanlarının geliştirilmesi;

9. Eğitim ve öğretimde daha fazla yatırım yapılması;

10. Yatırımlar için arazi ve arsa temin edilmesi;

11. Fikri mülkiyet haklarının korunması;

12. Özelleştirme programının hızlandırılması;

13. Bir program dahilinde KOBİ'lerin güçlendirilmesi ve tedarik zincirindeki fonksiyonlarının geliştirilmesi

tavsiyelerine yer verilmiştir.

Yatırım Danışma Konseyi ile YOİKK'in öncelikli konuları önemli ölçüde paralellik gösterdiğinden Konsey ve YOİKK çalışmalarını birbirleriyle bağlantılı bir şekilde yürüteceklerdir.

29 Nisan 2005 tarihinde gerçekleştirilen İkinci Yatırım Danışma Konseyi Toplantısı'nda, geçen yılki ilk toplantıda yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik sonuç bildirisindeki hususlarda kaydedilen ilerlemelere değinilmiştir. Bu ilerlemeler;[89]

- Şirket kaydı için gerekli işlem sayısının azaltılması ve madencilik gibi sektörlerde prosedürlerin basitleştirilmesi örneklerinde görüleceği gibi yatırımların önündeki idari engellerin ortadan kaldırılması,

- Teknoloji geliştirme bölgeleri kurarak, AR-GE teşvikleri vererek ve bu faaliyetlere ayrılan kamu kaynaklarını önemli ölçüde artırarak araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin özendirilmesi,

- KOBİ destek mekanizmalarının çeşitlendirilmesi ve bunlara erişimin kolaylaştırılması yoluyla KOBİ tedarik zincirinin geliştirilmesi,

[89] **www.hazine.gov.tr/ybs/yatirim_danisma_konseyi.htm**

- Eğitime ve insan kaynaklarına yatırım yapılması; bütçeden en büyük payın bu önceliklere tahsis edilmesi,
- Türkiye'de fikri mülkiyet haklarının korunması hususunda gerek mevzuat gerek uygulama alanlarında somut adımlar atılması,

hususlarında kaydedilmiştir.

Bunların yanısıra, AB ile başlatılacak olan katılım müzakerelerinin Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımlarının artması açısından önemli bir rol oynayacağı belirtilmiştir. Varılacak bu aşama, Türkiye'yi yatırım akışlarında gerçekleşmesi beklenen artışlara hazırlamaya yönelik olarak yapılması gereken işlere ek bir aciliyet kazandırmaktadır.

- Daha basit ve daha istikrarlı ve AB normlarına uygun bir vergi rejimine yönelik vergi politikası reformları oluşturulması ve uygulanması,
- Global rekabet güçlerini artırmak, yerli ve yabancı firmalar arasındaki çift taraflı etkileşimi sağlamak üzere Türkiye'deki firmalarda kurumsal yönetişimin güçlendirilmesi,
- Yatırımların önündeki idari ve bürokratik engellerin, yabancı personel çalışma izinlerine ilişkin sorunları da kapsayacak şekilde, ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların sürdürülmesi,
- Mevcut özelleştirme programının kararlılıkla uygulanmasına devam edilmesi,
- Yargı sürecinin süratlendirilerek etkinliğinin artırılması,
- Enerji sektörünün serbestleştirilmesi programına devam edilmesi,
- Sosyal güvenlik sistemi reformuna hız kazandırılması,
- AR&GE yatırımlarına devam edilmesi,

- Ülkenin "cazip bir yatırım yeri" olarak tanıtımına yönelik çabaların artırılması yoluyla yatırımcıların, Türkiye'deki yatırım ortamının yeni gerçeklerini daha iyi algılamasının sağlanması,

bunlar arasındadır.

Gerek yerel temsilciler ve iş çevrelerini temsil eden örgütler kanalıyla gerekse doğrudan iletişim platformları üzerinden konseyin deneyimlerinden daha fazla istifade edilmesi, yatırım ortamını iyileştirme sürecini kolaylaştıracaktır. Böylece, Yatırım Danışma Konseyi ile oluşturulan bu platform, YOİKK sürecinin bu alandaki etkinliklerine önemli bir destek olacaktır.

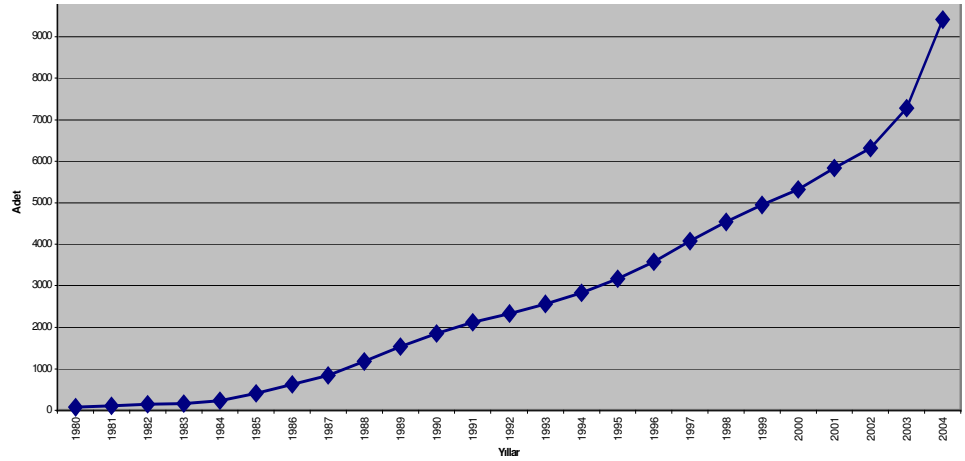
3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖRLERE VE ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

3.1. Türkiye'ye Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı, firma sayısı ve yabancı sermaye miktarı olmak üzere iki kriter açısından incelenebilir. Grafik 2'de görüldüğü gibi Türkiye'de 2002 yılı itibariyla 6.311 adet yabancı sermayeli firma faaliyet göstermekte olup, bunların toplam sermayeleri 10.358 trilyon TL ve bunun içindeki yabancı sermaye miktarı da 6.422 trilyon TL.dır; bu miktar toplam sermayenin % 62'sine tekabül etmektedir.[90] 2003 ve 2004 yıllarında ülkemizde sırasıyla 959 ve 2136 adet yabancı sermayeli firma kurulmuştur.[91]

[90] HM, YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu 2002,** (Şubat 2003), s.4.
[91] HM, YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu,** (Mart 2005), s.2.

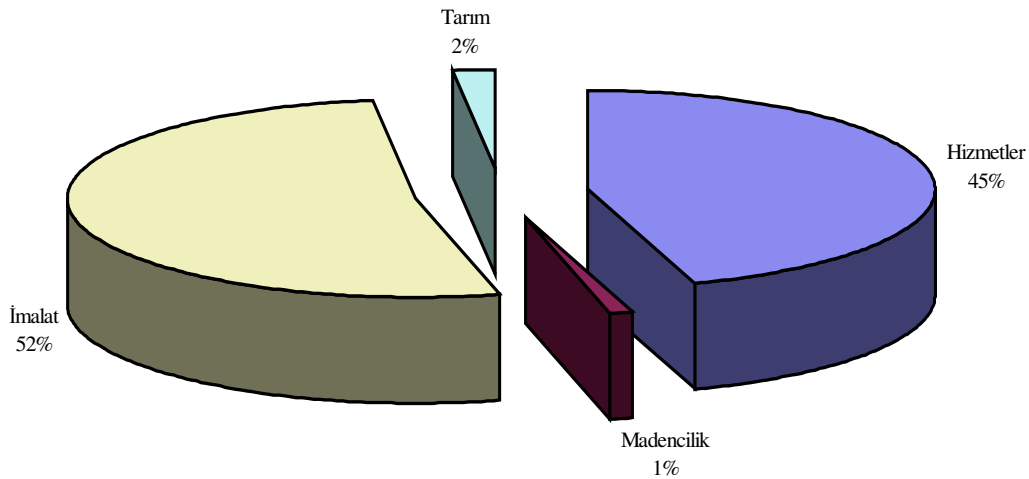
Grafik 2: Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı

Kaynak: YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu,** Şubat 2003, Mart 2005.

Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırım izinlerinin sektörel dağılımı incelendiğinde; 1980-2002 döneminde verilen 33.995 Milyon ABD Doları tutarındaki iznin Grafik 3'te de görülebileceği gibi 17.931 milyon doları imalat (%52,75); 15.138 Milyon doları hizmetler (%44,53); 608 milyon doları tarım (%1,79) ve 318 milyon doları ise madencilik (%0,94) sektöründeki yatırımlara dağılmış durumdadır. Görüldüğü üzere, tarım ve madencilik sektörleri yabancı sermaye açısından oldukça az ilgi görmektedir.

Grafik 3: Türkiye'de İzin Verilen Toplam Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı 1980-2002

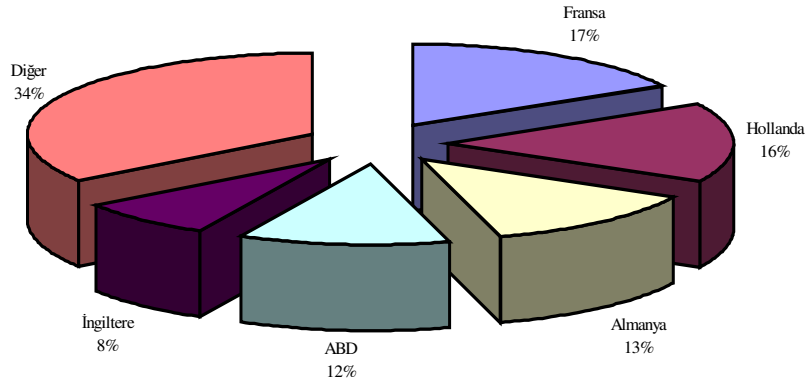

Kaynak: YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu,** Şubat 2003.

3.2. Türkiye'ye Yapılan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı

İzin verilen yabancı sermayenin ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, OECD üyesi ülkeler geleneksel ağırlıklarını devam ettirmektedirler. Türkiye'ye yatırım yapmasına izin verilen yabancı sermayenin % 90 oranındaki kısmı OECD ülkelerinden ve bunların içinden de büyük bölümü AB ülkelerinden gelmektedir. AB ülkeleri arasında ilk sıraları Fransa (%16.59), Hollanda (%15.69) ve Almanya (%12.73) almaktadır. ABD %11.56 pay ile dördüncü, İngiltere ise % 7.85 payla beşinci sıradadır.[92]

Grafik 4: Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (%)

Kaynak: YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu,** Şubat 2003.

[92] HM, YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu,** (Şubat 2003), s.4.

Üçüncü Bölüm

ÇİN'İN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM POLİTİKALARI VE TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRILMASI

1. ÇİN'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM VE POLİTİKALARI

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), 1 Ekim 1949 tarihinde gerçekleşen devrim ile Marksist Leninist ideolojiye dayalı olarak Mao Zedong liderliğinde kurulmuştur.[93]

1949-1978 arasındaki Mao dönemi olarak adlandırılan komünist sürecin ardından 1978 yılı sonunda Deng Xiaoping'in başa geçmesiyle başlatılan ekonomik reformlarla birlikte, dışa açılma ve planlı ekonomiden kademe kademe piyasa ekonomisine geçiş başlamıştır. Bu dönemde bütün ülke için tek bir program yerine her bölge ve ekonomik sektör için kendi şartlarına uygun programlar hazırlanmıştır.[94]

1978'de benimsenen ekonomide dışa açılma politikası ve doğrudan yabancı yatırımlar tamamen birbirine bağımlı olarak gelişen ve aynı zamanda yüksek düzeyli gelişmeyi sağlayan iki unsur olmuştur.[95] Doğrudan yabancı yatırımlar, Çin'in yeni sanayi kolları kurmasını olanaklı kılmış ve tüketiciler için çok daha geniş ürün ve hizmet imkanları sağlamıştır. Pek çok alan için yeni teknolojiler getirmiştir. Yabancı yatırım girişimleri, insanlara doğrudan ya da dolaylı olarak iş imkanları sağlamış, ayrıca teknolojik ve idari beceriler konusunda yerel teşebbüslere dönüştürülebilecek deneyim ve ticaret imkanları getirmiştir. Çin'in uluslararası ticaretini genişletmesinde de doğrudan yabancı yatırımlar temel rol oynamıştır.[96]

---

[93] Nalan ÖLMEZOĞULLARI, **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm,** (Ekim 2003), s.193.
[94] Ebru ARISOY, Güzin BAYAR, Burak SORANLAR, "Asya'nın Devi: ÇHC", **Dış Ticaret Dergisi,** (Temmuz 2004, Sayı: 32), s.4.
[95] DEİK, **ÇHC Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri,** (Ocak, 2003), **www.deik.org.tr,** s.6.
[96] Ken DAVIES, "Attracting Investment to China", **OECD Policy Brief,** s.1.

1.1. Çin'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Çin, ekonomik modernizasyonun, firmaların modern işletme yönetimi, sermaye ve teknoloji ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile resmi olarak doğrudan yabancı sermaye girişine 1979 yılında izin vermiştir.[97]

1980'li yıllarda sadece ihracata yönelik üretim yapacak yabancı firmaların küçük hisseli ortaklıklar aracılığıyla ülkeye giriş yapmasına olanak tanıyan Çin ekonomi yönetimi, 1990'lı yılların ortasında tamamı yabancı sermayeli girişimlerin kurulmasına imkan tanımıştır.[98]

İlk izinler yurtdışında yaşayan Çinlilerin potansiyel olarak en fazla yatırım yapmaları beklenen ve geçmişte ticaretin yoğun olarak gerçekleşmesi nedeniyle alt yapısı bu tür bir gelişmeye müsait olan bölgelere verilmiştir.[99] Ancak Çin'e gelen yabancı sermayenin önemli bir özelliği, göründüğü kadar yabancı olmamasıdır. Tablo 4'te de görüldüğü gibi Çin'e 1979-1993 yılları arasında gelen yabancı sermayenin % 88'inden fazlası Hong-Kong, Tayvan, Makao ve Singapur gibi Çin kökenli nüfusun büyük çoğunluk olarak yaşadığı veya Tayland gibi önemli ve varlıklı bir Çin kökenli azınlığı olan ülkelerden gelmektedir. ABD ve Kanada'dan gelen yabancı sermayenin de önemli bir kısmının bu ülkelerde yerleşik ve orada iş yapan Çin asıllı sermaye sahiplerinin yatırımları olduğu ileri sürülmektedir.[100]

---

[97] DEİK, **a.g.e.,** (Ocak, 2003), s.7.
[98] "Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Bülteni", (Haziran 2005), **www.deik.org.tr/bultenler** s.10.
[99] DEİK, **a.g.e.,** (Ocak, 2003), s.7.
[100] Attila SÖNMEZ, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı,** (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2003), s.304.

Tablo 4: Çin: Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Geldiği Ülkeler, 1979-1993 (%)

Hong Kong		72,7
Tayvan		9,3
Makao		2,9
Singapur		2,3
Tayland		1,1
	Ara Toplam	**88,3**
ABD		5,7
Japonya		3,6
Kore		0,9
Kanada		0,8
Avustralya		0,7
	Ara Toplam	**11,7**
TOPLAM		**100,0**

Kaynak: Chengze Simon FAN, "Çin DYS Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır? İşlem Maliyeti Yaklaşımı", Çeviren: Bekir Gövdere, **Dış Ticaret Dergisi,** (Ankara: DTM, Temmuz, 1999),

Tablo 5: Çin'e Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi

Yıllar	**Milyar Dolar**
1989-1994 (Yıllık Ort.)	13,951
1995	35,849
1996	40,180
1997	44,237
1998	43,751
1999	40,139
2000	40,772
2001	46,9
2002	53
2003	53,5
2004	60,3

Kaynak: İhracat Dergisi, Ekim 2003.

Tablo 5'ten de görüldüğü gibi Çin'e yönelik yabancı sermayenin tutarı 1989-1994 yılları arasında ortalama 13.9 milyar dolar iken, bu tutar ilerleyen yıllarda çok

ciddi miktarlarda artış göstererek yıllık ortalama 40 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 1995'ten başlayarak 2000 yılı sonuna kadar Çin'e yönelik yabancı sermaye tutarı 245.1 milyar doları bulmuştur.[101] 2001'de ise yabancı sermaye yatırımları 46.9 milyar dolara ulaşmıştır. 2000 ve 2001 yıllarında Çin'e gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının % 60'ı yeni sanayileşen ülkeler grubu (Hong Kong, G.Kore, Singapur, Tayvan) ve Japonya, % 20'si de ABD ve AB kaynaklı olmuştur.[102]

Çin, 2002 yılında 83 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım sözleşmesinin 53 milyar dolarlık bölümünü gerçekleştirmiş ve dünyada en fazla yatırım çeken ülke olmuştur. % 73 oranında imalat ve % 24 oranında hizmet sektörüne dayalı olan bu yatırım hacminde en çok dikkat çeken sektörler yüksek teknoloji ve bilişim olmuştur. Bu yatırımlarda başı çeken ülkeler ise Hong Kong, Virgin Adaları, ABD, Japonya ve Tayvan'dır. [103]

2003 yılında yabancı yatırımlar ilk altı aydaki SARS paniğine dayalı olarak toplamda kısıtlı bir artış göstermiş olsa da yıl sonunda 53.5 milyar dolar gibi yüksek bir rakama ulaşmıştır. İmalat sektörü bu değerin % 70'ini oluştururken; DTÖ üyeliği sonrasında hizmet sektöründe liberalizasyonun bir göstergesi olarak finans ve sigorta sektörlerinde % 217.5; eğitim, kültür ve medyada ise % 53 oranında artış gözlenmiştir. Yine bu yıl içerisinde Çin'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketler 240 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirerek tüm ihracatın % 55'ini, 232 milyar dolarlık ithalatla da tüm ithalatın % 56'lık bölümünü gerçekleştirmişlerdir.[104]

Çin, 2004 yılında 60.3 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım çekerek faaliyet halindeki toplam yabancı yatırım stokunu 560 milyar doların üzerine çıkarmıştır.[105] Ancak bu yatırımın büyük bir bölümünün civardaki küçük ada devletler gibi vergi cennetleri üzerinden geliyor olması bazı kesimlerce bu

[101] "Fırsatlar ve Tehditler Ülkesi", **İhracat Dergisi,** (Ekim 2003, Sayı: 2), s.57.
[102] ARISOY, BAYAR, SORANLAR, "Asya'nın Devi: ÇHC", **Dış Ticaret Dergisi,** s.21.
[103] ARISOY, BAYAR, SORANLAR, "Asya'nın Devi: ÇHC", **Dış Ticaret Dergisi,** s.21.
[104] DEİK, **DTÖ Üyeliği Sonrası ÇHC Ekonomisi ve Ticaretinde Gelişmeler,** (Mayıs, 2004), s.17.
[105] DEİK, **a.g.e.,** (Haziran 2005), s.10.

yatırımlara motivasyon ve süreklilik açısından temkinli yaklaşılmasına sebep olmaktadır.[106]

1.2. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü Üyeliği: Tavizler Ve Etkiler

Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) 11.11.2001 tarihinde Katar'ın Doha kentinde yapılan toplantısında ÇHC'nin üyelik başvurusu oylanarak kabul edilmiş ve Çin delegasyonu, 11.11.2001 tarihinde DTÖ üyelik anlaşmasını imzalamıştır. Daha sonra Tayvan'da ayrı bir gümrük bölgesi olarak Çin ile beraber bir DTÖ üyesi olarak kabul edilmiştir. [107]

ÇHC'nin DTÖ'ye kabulünün dünya ticareti açısından önemli etkileri olması beklenmektedir. DTÖ üyesi ülkeler açısından ele alındığında, ÇHC'nin örgüte girmesi öncelikle Çin pazarının serbestleşmesi sonucu ortaya çıkacak yeni olanaklar açısından önemlidir. İçlerinde Türkiye'nin de bulunduğu DTÖ üyesi ülkelerin çoğunun birçok konuda ÇHC'ne zaten en çok kayrılan ülke prensibini uyguluyor olması, Çin ürünlerinin bu ülke pazarlarına kolay girmesine imkan veriyordu. Ancak, sınırlı sayıda ürün grubu için Çin ürünlerine uygulanan kısıtlamalar bulunmaktaydı. Buna karşın ÇHC kendi pazarını yabancı ürün ve hizmetlere karşı yüksek koruma oranları ile korumakta olduğundan, DTÖ sonrasında beklenen serbestleşmenin öncelikle ÇHC tarafından verilen tavizlerden kaynaklanması beklenmektedir. Bununla birlikte ÇHC'nin DTÖ üyeliğinden başlıca beklentisi yabancı sermaye girişinde yaşanması beklenen artıştır. Zira, DTÖ'ye girişle birlikte yabancı sermaye firmalarının faaliyetlerini sektörel ve coğrafi olarak sınırlandıran birçok kısıtlama kaldırılacaktır. Diğer yandan, imalat ve hizmetlerde korumacılığın azalmasıyla dışarıdan gelecek rekabet özellikle kısa vadede yerli imalatçı ve hizmet sağlayıcıları olumsuz yönde etkileyecektir.

ÇHC'nin, DTÖ'ye giriş anlaşması kapsamında mal ve hizmetlerde pazara giriş ve fikri mülkiyet hakları gibi konularda vermiş olduğu başlıca tavizler şunlardır: [108]

---

[106] DEİK, **DTÖ Üyeliği…,** s.18.
[107] TİSK, **Dünya Ekonomisinin Yeni Sorunu: Çin Tehdidi,** (TİSK Yayınları, Temmuz 2004, Yayın No: 243), s.21.
[108] **Aynı,** s.22-23.

- DTÖ üyesi tüm ülkelere eşit muamele sağlanacaktır. Tüm yabancı kişi ve kuruluşlar ticaret hakları açısından eşit olacaktır.

- İç pazar ve ihracata yönelik üretilen ürünler için ikili fiyat uygulaması ve diğer ayrımcı uygulamalar kaldırılacaktır.

- Üç yıl içerisinde tüm işletmeler çok kısıtlı sınırlamalar dışında tüm ürünlerin ithalat ve ihracatını ve iç ticaretini yapabilecektir.

- Bazı madenler, tütün, tahıllar ve akaryakıt gibi belirli ürünlerde devlet monopolü devam ederken halihazırda yabancılara kapalı olan diğer alanlar açılacaktır.

- Fikri mülkiyet hakları açısından Üyeliğe geçiş ile birlikte TRIPS (Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları) anlaşması uygulanmaya başlanacaktır.

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının onaylanması teknoloji transferi, yerel ortak gibi zorunlu koşullara bağlı olmayacaktır.

- Üyeliği takip eden ilk 12 yıl içerisinde Çin menşeli ürünlerin DTÖ üyesi ülkelerden herhangi birinin iç pazarına zarar vermesi veya zarar verme tehlikesi doğurması durumunda özel geçiş dönemi korunma tedbirleri ilgili ülkelerce uygulanabilecektir.

- Gümrük tarifeleri belirli bir takvime göre azaltılacaktır. İndirimlerin büyük bir bölümü, 2004'e kadar, diğerleri ise 2010'a kadar yapılacak olup, tüm tavizlerin tamamlanmasından sonra tarım ürünlerinde ortalama vergi % 15'e, sanayi ürünlerinde ise % 8.9'a düşecektir.

- Çin tarım ürünlerinde ihracat sübvansiyonu vermeyecektir. Diğer sübvansiyonlar da ürün değerinin % 8.5'ini geçmeyecektir.

- Tekstil sektöründe 31.12.2004 tarihinde tüm DTÖ üyesi ülkelerin kotaları kaldırmaları ile beraber Çin'e uygulanan kotalar da kaldırılacak, ancak 2008'e kadar DTÖ üyesi ülkelerde Çin menşeli ürünlerin zarara neden olması durumunda özel önlemler uygulanabilecektir.

- Hizmet ticaretinde verilen tavizlerin en önemlileri, telekom, bankacılık ve sigortacılık sektörlerindedir. Telekom hizmetlerinde, üyeliği takiben yabancı servis sağlayıcı firmalar Çin firmaları ile ortak yatırım yapabileceklerdir. Ancak, yabancı hisseleri % 25'i geçmeyecektir. Üyeliği takiben ilk yıl içerisinde bu oran % 35'e çıkartılacak ve servis verilebilecek şehir sayısı artırılacaktır. Dördüncü yıl içerisinde yabancı sermaye payı % 49'a çıkarılabilecek ve beşinci yıl içerisinde servis alanları sınırlayan tüm coğrafi sınırlamalar kaldırılacaktır. Bankacılık hizmetlerinde, üyeliğin ilk yıllarında yabancı finans kuruluşları müşteri kısıtlaması olmaksızın döviz ile işlem yapabileceklerdir. İkinci yıl içerisinde yabancı kuruluşlar Çin kurumlarına Rmb işlemi de yapabileceklerdir. Beşinci yıl içerisinde yabancı bankalar Çin vatandaşlarına gerek döviz gerekse Rmb servisi verebileceklerdir. Sigortacılık hizmetlerinde, hayat sigortası dışındaki sigorta çeşitlerinde % 51'e varan yabancı hisseli ortaklık kurulabilecektir. Üyelikten iki yıl sonra yabancılar % 100 hisseye sahip olabileceklerdir. Yabancı hayat sigortası şirketleri üyeliğe geçiş ile birlikte % 50 hisseli ortaklıklar kurabileceklerdir. Büyük finansal riskler, reasürans ve navlun sigortalarında üyelikle birlikte % 50 ortaklık kurulabilecek, üçüncü yıl içerisinde % 51, beşinci yıl içerisinde % 100 yabancı sermaye olabilecektir.

- Turizm, eğlence ve taşımacılık hizmetlerinde üyeliği takip eden üç ila beşinci yıllar içerisinde % 100 yabancı sermayeli firmaların kurulmasına izin verilecektir.

1.3. Çin'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Düzenlemeler

1978 yılında geniş kapsamlı bir ticaret reformu ve liberal politikalar oluşturulması ile başlanan dönüşüm sürecinde ÇHC'de gerçekleştirilen düzenlemeler şunlardır:[109]

- 1979-1980 yılları arasında Hükümet, Çin ve yabancı firmaların oluşturdukları ortak yatırımların (Joint-ventures) artmasını teşvik etmek ve bu firmaların ihraç malları üretmesini sağlamak amacıyla 4 özel ekonomik bölge kurulmasını sağlayan "ÇHC Ortak Yatırım Kanunu"nu çıkarmıştır. Hükümet zaman içinde bu kanunu, tümüyle yabancıların mülkiyetinde firmaların kurulmasına izin verecek şekilde yorumlama olanağı getirmiştir.

- İthalat ve ihracat üzerindeki merkezi denetim azaltılmış, ulusal ticaret şirketlerine, illerde ve beldelerde denetim yetkisini kullanma izni verilmiştir.

- Hükümet, modern bir ithalat lisans sistemini uygulamaya sokmuş, lisanslar ve tarifeler denetim araçları haline getirilmiştir.

- Büyük özel sektör firmalarına ticaret yapma hakkı tanınmıştır.

- Yabancılara ait firmaların yeni kurulan döviz piyasasında döviz ticareti yapmasına olanak sağlanmıştır.

- Hainan Adası 5.ekonomik bölge olarak tanzim edilmiş ve benzer yabancı yatırım teşvikleri, 14 kıyı şehrine yaygınlaştırılmıştır.

- 1990 yılında, yüksek teknoloji gerektiren sanayiler için yapılacak yabancı yatırımlara getirilecek teşvikler, özel ekonomik bölgeler için olan teşviklere benzer bir şekilde genişletilmiştir.

---

[109] Ramazan TEZCAN, **Gelişen Asya-Pasifik Bölgesi ve Çin,** (Ankara:Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Temmuz 1993), s.6-7.

- 1991'de ise, Çin'de yerleşik herkese döviz swap merkezlerinde ticaret yapma izni verilmiştir.

Çin Hükümeti, DTÖ üyeliği ile birlikte yatırıma dair birtakım düzenlemeler yapmıştır.[110] 2002 yılında bankacılık, sigorta, petrol çıkarma ve dağıtım sektörlerinde açılıma gidilmiştir. Ancak bazı sektörlerde Çinli bir firmayla ortaklık kurma zorunluluğu devam etmekte ve reformlar daha ağır işlemektedir. Örneğin yabancı yatırımcılar telekomünikasyon hizmetleri ve bankacılık gibi alanlarda pazara girmekte tereddüt etmişlerdir.

Çin'de yabancı sermayeli ticaret şirketi kurmak için gereken asgari özsermaye miktarları toptan satış yapan ticaret şirketleri için 500.000 Yuan (yaklaşık 60.000$); perakende satış yapan ticaret şirketleri içinse 300.000 Yuan (yaklaşık 36.000$) olarak belirlenmiştir. Bu şekilde KOBİ'lerin de Çin'de faaliyet göstermesi kolaylaşmaktadır. Kıyı bölgelerinde kurulan yabancı ticaret şirketlerinin faaliyet süresi 30 yıl; batı bölgelerinde kurulanların faaliyet süresi ise 40 yılla sınırlandırılmaktadır. Yabancı sermayeli ticaret şirketleri bu zaman zarfında güvenilirliğini muhafaza etmek ve ilgili Çin kanunlarına uymakla yükümlüdür.

Yerli firmaların bir bölümünü ya da tamamını satın alma şeklindeki yatırım türüne yönelik düzenleme Kasım 2002, bu yatırımların sürecini detaylandıran düzenleme ise Nisan 2003'te yayınlanmıştır. Bu düzenlemelere göre kısmen ya da tamamen şirket satın alımları hükümetin ve sözkonusu yerli şirketin yöneticilerinin iznine tabi tutulmakta, anti-tröst soruşturmalarına açık olmakta ve böylece bir kontrol mekanizması işletilmektedir. Ayrıca yerli bir şirketin tamamen satın alımında ortaya çıkan yeni şirket yabancı yatırım statüsünde sayılacağı için ilgili sürece yabancı yatırım kayıt süreci de eklenmiştir. Kamuya ait şirketlerin yeniden düzenlenmesi aşamasında yabancı yatırımın sürece dahil olmasına olanak tanıyan yasa da 2003 yılı başında yürürlüğe girmiş; ancak bu konuda bürokratik engeller daha kısıtlayıcı tutulmuştur.

[110] DEİK, **Çin Ülke Bülteni,** Haziran 2005, **www.deik.org.tr/bultenler**

Haziran 2004 tarihinden itibaren "Çin Halk Cumhuriyeti Dağıtım ve Perakende Sektörlerinde Yabancı Sermayeli Firmaların Ölçeklerine İlişkin Kurallar" yürürlüğe girmiştir. Buna göre sermayesinin çoğunluğu yabancı yatırımcıya ait olan ortak girişim ticaret şirketleri 1 Haziran 2004; sermayesinin tamamı yabancı yatırımcıya ait ticaret firmaları ise 11 Aralık 2004 tarihinden itibaren Çin içerisinde alım satım yapabilmektedir. Bu düzenleme esas olarak şu alanları kapsamaktadır.

- *Perakendecilik:* Müşterilere sabit bir adresteki bir mekan aracılığıyla nihai tüketici ürünlerinin satışının yapılmasının yanı sıra; televizyon veya posta ile pazarlama; internet, satış makinaları vasıtasıyla satış yapılması ve ilgili hizmetlerin sunulması.

- *Toptancılık:* Şirketlere, imalathanelere ve diğer benzer müşteri gruplarına büyük hacimlerde mal satışı yapılması ve ilgili hizmetlerin temin edilmesi.

- Provizyon bazındaki temsilcilik işlemleri (aracı, simsar)

- Satış imtiyazları

- Mevcut şirketler tarafından gerçekleştirilen ithalat/ihracat, dağıtım ve perakendecilik.

Fikri mülkiyet hakları ihlalleri ve taklitçilik Çin'de büyük oranlarda devam etmekte ve yabancı firmaların ürünlerinin piyasaya gerçeklerinden çok daha ucuz fiyatlarda sürülmesi olumsuz bir durum yaratmaktadır. Çin Hükümeti bu konuda gerekli önlemleri almış ve son olarak 22 Aralık 2004 tarihinde çıkartılan kanunla fikri mülkiyet haklarını yasal koruma altına almıştır.

1 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren "Dış Ticaret Kanunu" ile tüm firmalara, ilgili kurumda kayıtlarını yaptırmaları şartıyla, dış ticaret yapabilme hakkı tanınmıştır. Bu kanundan önce yabancı firmalar sadece belirli serbest bölgeler dahilinde ticaret yapabilmekteydi ve dış ticaretle ilgili kamu kuruluşlarının tekelindeydi. Ayrıca bu kanun Ticaret Bakanlığı'na belirli sektörlerde ticaret

faaliyetlerini kısıtlama, gerekli görülen durumda tedbirler uygulama ve teknoloji ihracatı ile ithalatını sınırlama yetkilerini de vermektedir.

1.4. Çin'in Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Politikalarının Temel Araçları

Çin, 1979 yılından itibaren uyguladığı aşamalı ekonomik reformlar ve kendi koşullarına özgü akılcı politikalarla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmeyi başarmıştır. Bu başarısında Çin'in sahip olduğu birtakım faktörler-yüksek büyüme hızı, dünya ekonomisiyle bütünleşme kararlılığı, 1 milyarın üzerindeki tüketici topluluğu, işgücü bolluğu, düşük ücretler- ile uyguladığı şu politikalar etkili olmuştur:[111]

i. Ayrıcalıklı vergi düzenlemeleri
ii. Esnek anlaşma formları
iii. Özel ekonomik alanların kurulması

1.4.1. Ayrıcalıklı Vergi Düzenlemeleri

Hükümetler, yabancı sermaye yatırımlarını bünyelerine çekebilmek ve spesifik sektör ya da bölgelere kanalize edebilmek için yabancı firmaları ülkede uyguladıkları genel vergi oranlarından daha düşük bir vergi oranıyla vergileyebilirler. Bu uygulamadaki amaç ek yabancı sermaye yatırımı çekebilmektir.[112] Örneğin Çin'de ortak girişimler için kurumlar vergisi oranı birçok alanda % 15 iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran ortalama % 30 ve daha yüksektir.

Bir ülkede yeni bir yabancı şirketin kurulması için verilen bir vergisiz dönem özendirmesi, diğer koşullar elverişsizse, ülkeye hiçbir yatırım getirmeyebilir. Çünkü verilen özendirme, yatırımı çekmek için değil, yatırım da arkadan gelir bekleyişiyle, şirketi çekmek için verilmiştir. Bazen yatırım arkadan gelmediği gibi şirket vergisiz dönemin bitiminde varlığına son verip, yeniden aynı ülkede veya başka bir ülkede ortaya çıkabilir. Veya vergisiz dönem boyunca çok gelir ve kâr getiren fakat az

[111] Chengze Simon FAN, "Çin DYS Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır? İşlem Maliyeti Yaklaşımı", Çeviren: Bekir Gövdere, **Dış Ticaret Dergisi,** (Ankara: DTM, Temmuz, 1999), s.5.
[112] Serkan BENK, "DYSY ve Vergisel Teşvikler", **İş, Güç Dergisi,** (Cilt: 6, Sayı: 1, 2004), s.4.

yatırım gerektiren işler yapıp, sonra başka bir yere taşınabilir. Vergi sistemini esnek bir biçiminde uygulayarak yabancı sermaye çekebileceğini düşünen ülkeler uğradıkları vergi kayıplarıyla sonunda zararlı çıkabilmektedirler. Çünkü genellikle birçok ülke ve yer seçimi olanağına sahip olan yabancı yatırımcı, vergi konusundaki bu esnekliği, istikrarsızlık ve güvensizlik kaynağı olarak algılamaktadır. Buna karşın, ılımlı ve açık-seçik bir vergi sistemi olan bu sistemi zaman içinde tutarlı bir biçimde uygulayan ülke yatırımcı bakımından daha çekici olmaktadır.[113]

Çin'in DTÖ'ye üyeliği Çin Vergi Sistemi'nde birtakım değişikliklere yol açmıştır. Çin, vergi idaresini düzenlemek amacıyla vergi toplama kurumu, vergi toplama kanunları, vergi kaynağı denetleme gibi 13 reform konusunu içeren "2002'den 2006'ya Vergi Toplama Yönetimi Stratejisi Taslağı"nı çıkarmıştır. Bu vergi reformu, yabancı girişim ile ilişkilendirilebilecek birçok alanda somut örnekler vermektedir. Birinci olarak, yurtiçi ve yabancı teşebbüsün gelir vergisi oranlarının birleştirilmesi. Bu birleştirme yurtiçi girişimlerin vergi yükünü azaltacak ve yabancı girişimlere yönelik vergi tercihini ortadan kaldıracaktır. Vergi oranları azaltılmışken, vergi tabanı genişletilecektir. İkinci olarak; ihracat iadesi sistemi tamamlanacaktır. KDV reformu ile birlikte, Çin ihracatta sıfır tarifeyi uyarlayacak ve ihracat iadesinde uygulanan kota sistemini ortadan kaldıracaktır. Üçüncü olarak, Çin kesin gümrük koruma ölçütleri oluşturmalıdır. Çin'in ithal edeceği mallar sınırlandırılmalı, hükümet özel vergilerle benzer yurtiçi girişimleri koruyabilir, (düzeltici vergilendirme gibi), Çin'in onay vermek zorunda olduğu ithalat için, DTÖ'nün antidamping kurallarını uygulayabilir.[114]

1.4.2. Esnek Anlaşma Formları

Çin'de yabancı yatırımları çekmek için düzenlenen başka bir politika da, hükümetin yabancı yatırımcılara önerdiği esnek anlaşma formlarıdır. Bu formlar tek tek pazarlığa tabidir. Form düzenlemeleri şunları kapsamaktadır:[115]

---

[113] SÖNMEZ, **a.g.e.,** s.300-301.
[114] Justin Yifu LİN, **The China Miracle: How OECD Country Policies Contributed?,** (May 2004), (preliminary draft, **www.oecd.org).**
[115] FAN, **a.g.e.,** s.5.

- Tamamı yabancılara ait olan girişim
- Eşit ortak girişim
- Kooperatif şeklinde olan ortak girişim
- Süreç ve montaj tesisleri
- Takas ticareti (yabancı tarafın makine ve teçhizat sağladığı ve üretimin bir kısmıyla geri ödenen ticaret)

Yabancı yatırımcılar ve Çinli partnerler arasındaki ortak girişim (joint venture) oluşumu onlara, pazarlama ve üretimin işlem maliyetlerini minimize ederek karşılaştırmalı avantaj elde etme imkanı vermektedir.

Ortak girişim kurulmasından sağlanan verim avantajına rağmen, ortak girişime dahil olan taraflar arasındaki ilgili anlaşmazlıklar, ters seçim problemi ve diğer fırsatçı davranışlar sonucu, şirket içi işlem maliyetlerinin genelleşmekte olduğu belirtilmesi gereken bir diğer noktadır. Böylece denizaşırı Çinliler yine ortak girişim bünyesindeki işlem maliyetlerini azaltma ve acentenin her türlü sorununu çözmede avantaja sahip olmaktadırlar.

1.4.3. Özel Ekonomik Alanların (SEZ) Kurulması

Özel ekonomik alanların oluşturulması, Çin'de yabancı yatırımları çekmede önemli katkılar yapmıştır. Örneğin, 1996'nın ilk çeyreğinde dört özel ekonomik alan Çin'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımının 1/7'sini kapsamaktadır.[116]

Çin, açık ekonomi politikasını uygulamaya başladığında enerji, ulaşım ve iletişim imkânlarında ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır. Eğer bu kıt kaynaklar Çin'deki tüm alanlara eşit şekilde dağıtılsaydı, yabancı yatırımcılar her yerde kârlarını önemli ölçüde sınırlayabilecek olan yetersiz altyapı ile karşılaşabilirlerdi ve bu da onların Çin'de yatırım yapma güdülerini azaltabilirdi. Birkaç özel ekonomik alanın

[116] FAN, **a.g.e.,** s.6.

kurulması Çin hükümetine elindeki kıt kaynakları bu bölgelerdeki altyapı oluşumuna yoğunlaştırma ve aktarma olanağı vermiştir. Enerji, ulaşım ve iletişim darboğazlarının azalması, özel ekonomik alanlardaki yabancı yatırımları cazip hale getirmiştir. Yabancılarca finanse edilen enerji, ulaşım ve telekomünikasyon yatırımları da büyük oranda artmıştır.

Özel ekonomik alanların önemli bir fonksiyonu da, Çin Ulusal Halkları Kongresince sağlanan bağımsız yasal haklardır. Bu çerçevede yönetimin etkinliğini artırmak ve bürokratik prosedürleri azaltmak için, SEZ yönetimine yetki verilmiştir. Bürokratik etkinlikteki bu yükselme, yabancı yatırımcıların yerel hükümetle olan ilişkilerinde işlem maliyetlerini azaltarak, SEZ'lerdeki yabancı yatırımları cazip kılmaktadır.

1.4.4. Diğer Faktörler

Çin'in doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda bu denli başarılı olmasında etkili olan diğer unsurlar ise şunlardır:[117]

- Hızla büyüyen iç pazar
- İşgücü, toprak ve enerji maliyetlerinin düşüklüğünden kaynaklanan yüksek kâr marjları,
- DTÖ üyeliğinin uluslararası piyasalarda güvenirliği arttırması
- Siyasi istikrarın kalıcı bir görünüm sergilemesi
- Ülke genelinde düşük olsa da 200 milyonluk bir kesimin harcama gücünün yüksek olması
- Kredi kullanabilme kolaylığı
- Öncü olmak isteyen çok uluslu şirketlerin pazara girmek için yarışmaları
- Daha önce yurtdışındaki fırsatları daha kârlı bulan iç tasarrufun, yatırım teşvik ve güvencelerinden yararlanmak üzere anavatana geri dönmesi.

[117] DEİK, **DTÖ Üyeliği…,** (Mayıs 2004), s.16.

2. TÜRKİYE VE ÇİN'İN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. Türkiye'nin ve Çin'in Genel Ekonomik Göstergeleri

2.1.1. Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri

Türkiye, 2001 yılında yaşanan krizin ardından, IMF ile 2002'den itibaren uygulanmak üzere yeni bir ekonomik program başlattı. Bu ekonomik program, Kasım 2002'de işbaşına gelen hükümet tarafından uygulanmaktadır.

Tablo 6: Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri (2001-2004)

	2001	2002	2003	2004
GSMH (milyar $)	146	180.9	239.2	299.5
GSMH Büyüme Oranı (%)	-9,5	7,8	5,9	9,9
Enflasyon (%)	68,5	29,7	18,4	9,3
İhracat (FOB) (milyar $)	31.3	36.1	47.3	63.1
İthalat (CIF) (milyar $)	41.4	51.6	69.3	97,5
Dış Ticaret Dengesi (milyar $)	-10.1	-15.5	-22.1	-34.4
Döviz Rezervi (milyar $)	18.8	26.8	33.6	36.0
Dış Borçlar (milyar $)	113.6	130.2	145.8	161.8

Kaynak: www.maliye.gov.tr/apk/ekoozet.pdf

Tablo 6'da görüldüğü gibi 2001 yılında % 9,5 gibi büyük bir oranda küçülen Türkiye ekonomisi 2002'de toparlanmaya başlamış ve % 7,8 oranında büyümüştür. 2003'te bir önceki yıla göre artış oranı yavaşlamakla birlikte 2004 yılında büyüme trendi devam etmiştir (% 9,9).

Uzun yıllardır devam eden kronik enflasyon Türkiye ekonomisini olumsuz etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Bu nedenle, uygulanan ekonomik programın temel amacı, sürdürülebilir bir büyüme oranı ile uyumlu düşük enflasyon seviyesine ulaşmaktır. 2002'de düşme eğilimine giren enflasyon oranı, programın büyük bir titizlikle ve disiplinle uygulanıyor olması sonucunda 2003 ve 2004

yıllarında son 28 yılın en düşük seviyelerine ulaşmıştır. Enflasyon oranında yaşanan bu düşüş eğiliminin nedenleri arasında, kamu harcamalarının disiplin altına alınması, döviz kurlarının düşük olması, faiz oranlarının düşmesi, tüketicilerin reel gelir seviyelerindeki gerileme gibi unsurlar sayılabilir.

Türkiye'nin dış ticaretinde de yıllar itibarıyla önemli gelişmeler yaşanmıştır. İhracat 2003 yılında 2002 yılına göre % 28 oranında artarak 47 milyar doları aşmıştır. İthalat ise % 35 oranında artmış ve 69 milyar dolar olmuştur. Dış ticaret açığı, ithalatın ihracattan daha yüksek oranda artmasına bağlı olarak 22 milyar doları aşmıştır. 2004 yılında da ihracat ve ithalat rakamları bir önceki yıla göre artış göstererek sırasıyla 63 ve 97 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı ise ithalatın ihracattan daha hızlı artması sonucu 34 milyar dolar olmuştur.

Dış ticarette yaşanan gelişmelerin belirleyicisi olan döviz kurlarının düşük olması sonucunda yerli para aşırı değerli hale gelmektedir. Bu durum ithalatın ihracattan daha yüksek oranda artmasına neden olmaktadır. İhracatın ise yüksek düzeyde ulaşmasını, iç talebin yetersizliğine, kurların düşük olmasının ithal girdi maliyetlerini azaltmasına, kredi faiz oranlarının gerilemesine ve çapraz kurlarda euro lehine ortaya çıkan gelişmelere bağlayabiliriz.

Dış borç stoku (kamu+özel sektör toplamı) ise 2003 yılında bir önceki yıla göre % 11,9 oranında artarak 145.8 milyar dolar olmuştur. 2004 yılı sonunda da dış borç stoku 161.8 milyar dolara yükselmiştir.

2.1.2. Çin'in Ekonomik Göstergeleri

Tablo 7: Çin'in Ekonomik Göstergeleri (2001-2004)

	2001	2002	2003	2004
GSYH (milyar $)	1.175,7	1.270,7	1.448,0	1.681,3
GSYH Büyüme Oranı (%)	7,5	8,0	9,3	9,5
Enflasyon (%)	0,7	-0,8	1,2	3,9
İhracat (FOB) (milyar $)	266.1	325.7	438.3	593.4
İthalat (CIF) (milyar $)	232.1	281.5	393.6	534.4
Dış Ticaret Dengesi (milyar $)	17.4	35.4	45.9	68.7
Döviz Rezervi (milyar $)	215.6	291.1	408.2	614.5
Dış Borçlar (milyar $)	170.1	168.3	193.6	227.2

Kaynak: Economic Intelligence Unit, **www.dpt.gov.tr/kutuphan/sureli-yayin.htm**

Tablo 7'de görüldüğü gibi Çin ekonomisi 2004 yılında % 9,5 oranında büyüme kaydederek 1.681 milyar dolarlık büyüklüğe ulaşmıştır. İhracat ve ithalat rakamları da bir önceki yıla oranla yaklaşık % 35 artarak sırasıyla 593 ve 534 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. YDY girişleri % 13'lük artışla 60 milyar doları geçmiş ve böylece ülkede gerçekleştirilmiş toplam yabancı yatırım stoku 562 milyar doları bulmuştur. Kişi başına ortalama gelir yıllık 1.163 dolar civarındadır. Ancak refahın dağılımı ciddi bölgesel farklılıklar göstermektedir. İşsizlik de önemli bir sorun olarak devam etmektedir. 1998-2004 yılları arasında devlet girişimlerinde 30 milyon çalışanın işine son verilmiştir.

2004 yılında merkezi hükümetin ekonomiyi soğutma çabalarına rağmen yüksek bir büyüme hızının oluşmasında özellikle son çeyrekte görülen artışın etkisi olmuştur. Bu artışta da ihracat sektörünün performansı ve ithalatın nispeten az büyümesi rol oynamıştır.

2003 yılı verilerine göre, tarım sektörü Çin ekonomisine % 14,6 oranında katkıda bulunmuş; ancak işgücünün % 42,6'sına denk gelen 313 milyon çalışanı istihdam etmiştir. 2004 yılında tarım üretimi doğrudan sübvansiyonlarla

desteklenmiştir ve üretim hedefi aşılmıştır. Bu da artan tahıl fiyatlarının 2004 itibaren durulmasına ve enflasyonist baskıların azalmasına neden olmuştur.

2003 yılında % 17 büyüyen sanayi üretimi 2004 yılında % 11,5 büyüyerek 758 milyar dolar kaydedilmiş ve ulusal gelirin % 46'sını oluşturmuştur.

Çin'de hizmet sektörü henüz gelişmemiş olmasına rağmen DTÖ yükümlülükleri uyarınca reformlara tabi tutulmaktadır. Ülkede bankacılık sektörünün yüzde 60'ı dört büyük bankanın elindedir ve bu bankalar sık sık devlet müdahalelerine maruz kaldıkları için sağlıklı bir yapıya sahip değillerdir. Sermaye ve bono piyasalarının sağlıklı bir tabana oturması için son dönemde çalışmalar devam etmiştir. Asya Kıtası'nda Japonya'dan sonra ikinci büyük borsa Çin'dedir. 2005 yılı ve sonrasında iş dünyası finansmanının banka kredilerinden çıkarak sermaye piyasalarına kayması beklenmektedir.

Çin Hükümeti'nin dengeli ve sürdürülebilir bir büyüme için verdiği çabalar yıl sonu itibariyle uluslar arası camia tarafından başarılı bulunmuştur. Hükümet, kontrolsüz büyümeye müdahale edebilmek için yapımı devam eden toplam 5 milyar dolar değerinde 427 projeyi durdurmuş, 15 milyar dolar değerinde 841 projeyi de iptal etmiştir. Aynı zamanda demir-çelik, çimento, elektrolitik alüminyum ve bir dizi kimyasalın pazar erişim standartlarını belirleyerek bu ürünlere yapılacak yeni yatırımların standartlara uygun olması koşulunu getirmiştir. Bu girişimlerin sonucunda örneğin demir-çelik yatırımlarının büyüme hızı bir önceki yıla göre beşte bir oranında azalmıştır. Öte yandan, teknik özellikleri yüksek, çevreye zarar vermeyen, az bulunan ve ürün yelpazesine çeşit katacak kimi malların üretimi de Çin Hükümeti tarafından desteklenmiştir.

10'uncu Beş Yıllık Planın (2001-05) dönem sonu olan 2005 yılında makroekonomik politikaların daha temkinli bir şekilde ele alınmaya başlaması ve gayrimenkul, otomotiv ve kentleşme altyapısı gibi kilit sektörlerde beklenen performansla Çin ekonomisinin yüzde 8,5 oranında büyüyerek 1770 milyar dolarlık yurtiçi hasılaya ulaşması öngörülmektedir. Ayrıca dış ticaret hacminin beşte bir oranında genişlemesi ve enflasyondaki düşüşün devam etmesi beklenmektedir. Sabit

sermaye yatırımlarının tahminen yüzde 20 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Bazı ekonomistler geçtiğimiz yıllarda ekonominin büyümesine büyük katkı yapan ihracat sektörünün büyümedeki payının bazı ürünlerde vergi iadesi avantajının kaldırılması ve ülkeler arası ticari pürüzlerin baş göstermesiyle 2005 yılında azalacağını tahmin etmektedir. Farklı bir görüşe göre de tekstil ihracatının artacak ve Yuan'ın sabitlendiği ABD Doları'nın düşük değerde seyredecek olması ihracatı körüklemeye devam edecektir.

2.2. Türkiye'nin ve Çin'in Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Politikalarının Karşılaştırılması

Ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmeye yönelik uyguladıkları aktif politikalar genel olarak üçüncü kuşak politikalardır. Birinci kuşak politikalar, yatırımlar için mevzuat ve uygulama açısından uygun ortamın hazırlanmasını; ikinci kuşak politikalar birinciye ek olarak ülkelerin ulusal yatırım ajanslarını kurarak aktif tanıtım politikaları uygulamasını içermektedir. Üçüncü kuşak politikalar ise birinci ve ikinci kuşak politikalara ilave olarak küreselleşmeyi ve ileri teknoloji sektörlerinin öne çıkmasını dikkate almakta ve yatırım yapılacak ülkenin belli bir gelişmişlik düzeyinde bulunması (doğru ve istikrarlı makroekonomik politikalar, yeterli altyapı vb.) ve ülkede iyi yetişmiş, tecrübeli işgücü ve temel girdilerin temini gibi koşulların oluşturulmasını hedeflemektedir. Vergi teşvikleri, serbest bölgeler, azaltılmış bürokratik işlemler gibi unsurlar yabancı sermaye girişinde tayin edici olmayan fakat nispi kolaylık getiren yönlendirici faktörler olarak görülmektedir. Belirleyici olan unsurlar ise ekonomik, siyasi ve yasal yönden istikrarlı olmak ve dinamik bir pazarın varlığıdır.[118]

Türkiye'nin çok uzun bir süredir doğrudan yabancı yatırım deneyimi olmasına ve bugüne kadarki devlet politikalarında yabancı sermayeye olumlu tavır sergilenmesine rağmen doğrudan yabancı yatırımlar hiçbir zaman olması gereken düzeyde olmamıştır. Kuşkusuz bunun en önemli nedenleri arasında uzun yıllar süren siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, kronik enflasyon, reel faiz oranlarının yüksekliği,

[118] Özgür ÇALIŞKAN, "DYY'lar Üzerine Bir Değerlendirme", **http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi13/dyy.htm**

kayıtdışı ekonomi, bürokratik engeller ile dış tanıtımda yetersizlik sayılabilir. Bu belirsizlik ve istikrarsızlık koşulları yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak Türkiye, Asya ve Avrupa arasında bir köprü olması nedeniyle yarattığı Pazar olanakları, düşük maliyetli sayılabilecek işgücü, iyi eğitimli orta ve üst kademe yönetici kesimi, gelişkin sayılabilecek bir sanayi ve altyapısı, liberal ekonomisi gibi faktörlere sahip olması nedeniyle de, uluslararası sermayeye çok önemli avantajlar sunmaktadır.

Türkiye, doğrudan yabancı yatırım çekmek için bugüne kadar uyguladığı ve uygulayacağı politikalar kapsamında birinci ve ikinci kuşak politikaları düzenlemiştir. Bu bağlamda yabancı yatırımlar için hazırlanan mevzuatta gerekli düzenlemeler ve değişiklikler yapılmış; yatırım ortamını iyileştirme çalışmalarına çok hızlı bir biçimde devam edilmektedir. Türkiye son dönemde çok önemli bir adım daha artarak 26 bölgede "Kalkınma Ajansları"nın kurulmasını sağlamıştır. Fakat dünya ekonomisinin sürekli bir değişim içinde olması nedeniyle yatırım ortamını iyileştirme çabalarının sürekliliğinin sağlanması, güncellenmesi ve canlı tutulması gerekmektedir.

Türkiye'nin uyguladığı birinci ve ikinci kuşak politikalar belirleyici olmaktan çok doğrudan yabancı yatırımları yönlendirici uygulamalardan oluşmaktadır. Gerçek anlamda belirgin politikalar üçüncü kuşak politikalardır. Bunun içinde siyasi ve ekonomik istikrarın kalıcı olması sağlanmalıdır. Ancak bu şekilde ekonomik kalkınmanın finansmanında karşılaşılan darboğazların ve sermaye yetersizliğinin aşılmasında kalkınma öncelikleri doğrultusunda "kaliteli doğrudan yabancı yatırımlar" ülkeye çekilebilmektedir.

"Kaliteli doğrudan yabancı yatırım, uzun vadeli, ihracata dönük, ulusal ekonomi ile bütünleşen, çevre ve sosyal standartları yükselten, ileri teknoloji getiren, ar-ge'ye yatırım yapan ve ülkenin rekabet gücünü ve verimliliğini arttıran yatırımlardır."[119]

[119] Mehmet ÖĞÜTÇÜ, "Attracting FDI for Russia's Modernization", **Dış Ticarette Durum Dergisi,** (İstanbul: Aralık 2002), s.59.

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar daha çok kısa vadede yüksek kar elde etmek amacıyla gelmektedir. Bu amaçla gelen yabancı yatırımcının, ileri teknoloji getirmesi, ar-ge yatırımları yapması, istihdamı artırması, ülke ekonomisi ile bütünleşmesi, verimlilik ve rekabet gücünü artırması beklenemez.

Yabancı yatırımcılar, ülkemizde teknoloji transferi sağlayacakları, istihdam yaratacakları imalat sanayiine değil; daha çok kar marjı yüksek hizmetler sektörüne gelmeyi tercih etmektedirler. Tarım ve madencilik sektörlerine yapılan yatırımlar ise % 1-2 gibi çok düşük oranlarda kalmaktadır.

Çin ise tamamen kendine özgü koşulları akılcı ve istikrarlı politikalarla birleştirerek doğrudan yabancı yatırımları çekmede çok başarılı olmuştur. Çin'in, Türkiye'den çok daha geç tarihte (1979) doğrudan yabancı yatırımlara izin vermiş olmasına rağmen bu denli başarılı oluşunda şu unsurlar etkili olmuştur:

- Siyasi ve ekonomik istikrarın sürekliliği
- Çin'in 1,3 milyarlık nüfusu içerisinde alım gücü yüksek 200-250 milyonluk bir pazarın olması
- Düşük maliyetler ve işgücü ücretleri
- İyi bir ihracat üssü olarak görülmesi
- Nitelikli işgücü

Çin yönetimi de doğrudan yabancı yatırımları çekmek için birinci, ikinci ve üçüncü kuşak politikalarını uygulamaktadır. Birinci ve ikinci kuşak politikalar kapsamında, 1979'dan itibaren doğrudan yabancı yatırımlar için gerekli yasal düzenlemelerle uygun yatırım ortamının oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımları yönlendirici ve yabancı yatırımcılara kolaylık sağlayan vergi ayrıcalıkları, özel ekonomik alanların kurulması ve esnek anlaşma formları gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu uygulamalara ilaveten Çin, ülke genelinde 24

adet Kalkınma Ajansı'nı harekete geçirerek, yatırımcıların gelmesi için gerekli alanları ve sektörleri belirlemektedir.

Asıl belirleyici olan üçüncü kuşak politikaların temeli olan siyasi ve ekonomik istikrarın sürekliliği zaten Çin'de mevcuttur. Bugünlerde ise, Çin daha çok sektörde, daha uzun ömürlü, sermaye yoğun ve ileri teknoloji içeren politikalar geliştirerek yatırımlardan en yüksek verimi almayı hedeflemektedir.

Çinliler, doğrudan yabancı yatırımları ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak gördükleri için belirli alanlara yatırım yapmak, teknoloji transfer etmek, yerel ortaklık kurmak ve ihracata dönük üretim yapmak gibi çeşitli sınırlamalar getirerek yerel sermaye birikimine önem verdiler ve yabancı yatırımları kendi başına bir amaç olarak görmediler. Çin devletinin yabancı sermaye konusunda çok seçici davranması ve bu sınırlamaları koyması ülke ekonomisinin büyümesinde etkili olmuştur.

Örneğin Çin'deki yabancı yatırımlar sabit sermaye yatırımlarının % 10'undan fazlasını oluşturarak sanayide katma değer artışı sağlamış; 2002'de yabancı sermayeli şirketlerin ihracatında % 25 artış olmuş ve bu şirketler 23 milyon istihdam yaratarak devletin vergi gelirlerinin % 20'sini ödemişlerdir. Ayrıca Çin'de özelleştirme yok denecek kadar az olduğundan yabancı sermayenin tamamı yeni yatırımlar için gelmiştir.[120]

Yabancı yatırımcılar, Çin'de daha çok imalat (% 73) ve hizmetler sektörüne (% 24) yatırım yapmaktadırlar. Ancak Dünya Ticaret Örgütü üyeliği ile birlikte firmaların faaliyetleri (sektörel ve coğrafi olarak) sınırlaması, korumacılığın kalkması, hizmetler sektörüne de serbestleşme getirilmesi ile durum hizmetler sektörünün lehine değişebilmektedir.

---

[120] Bülent PİRLER, "Çin Tehlikesini Avantaja Dönüştürmek Mümkün mü?" **TİSK-İşveren Dergisi,** (Mart 2004), **www.tisk.org.tr/isveren.asp?id=53**

2.2.1. Çin'in DYSY'leri Çekmedeki Başarısının Nedenleri

Çin, yabancılar tarafından son yıllarda doğrudan yabancı yatırım açısından en çok ilgi gösterilen gelişmekte olan ülke konumundadır.

Çin'de DYSY Artışını Teşvik Eden Nedenler

Çin Üstün Tercih	Nitelikli İşgücü	Dinamik ve Büyüyen Ekonomi	Hükümet Yatırım Promosyon Paketi
• Siyasi ve ekonomik istikrarın sürekliliği • Olağanüstü bir Pazar (1.3 milyar tüketici topluluğu) • Düşük maliyetler ve işgücü ücretleri • İyi bir ihracat üssü • DTÖ üyeliğinin uluslar arası piyasada güvenirliği arttırması • Kredi kullanabilme kolaylığı • Düşük kurumlar vergisi oranı • Nitelikli işgücü • Fikri mülkiyet hakları konusundaki ilerlemeler	• İnovaktif (yenilikçi) • Prodüktif • Maliyet etkin • Dünyadaki tüm teknik yüksekokul öğrencilerinin üçte birine sahip	• Kaliteli doğrudan yabancı yatırım hedefi • Akılcı, disiplinli ve istikrarlı iş çevresi • Stratejik ve akılcı bir ekonomi yönetimi	• Kalkınma ajanslarının ve özel ekonomik alanların kurulması • Esnek anlaşma formlarının oluşturulması • Ar-ge yatırımları için uygun ortam • İleri teknoloji üreten politikalar • Belli kentlerin ve eyaletlerin özerk olarak kendi başlarına yatırım politikası izlemeleri, teşvik sağlamaları

Kaynak: Birol KOVANCILAR, **Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve AB Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller,** TÜGİAD Ekonomi Ödülleri, 2003, s.107'deki tablodan yararlanarak oluşturulmuştur.

2.2.2. Türkiye'de DYSY Artışının Önündeki Engeller

A. Siyasi Engel ve Sorunlar 1 Siyasi İstikrarsızlıklar	Yaşanan siyasi istikrarsızlıkların yoğunluğu ve şiddeti yatırımları engelleyen ve yabancı sermayenin başka ülkelere yönelmesine, yerli sermayenin ise yurtdışına kaçmasına neden olmaktadır. Devletin liderlik rolü üstlenememesi, çoğunlukla askeri darbe ve karşı darbelere ve yabancı yatırım kaybına yol açarak yaşam standardını düşürmektedir.
2 Siyasi ve Bürokratik Yolsuzluklar	Yolsuzluklar, ülkemizin siyasi, ekonomik ve sosyal hayatına büyük zararlar vermektedir. Yolsuzluğun yoğun yaşandığı ülkeye yabancı sermayenin duyduğu ilgi azalmakta, ekonomik büyüme ve gelişme bundan olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca yolsuzluklar ahlaki normların ve değerlerin çöküntüye uğramasına sebep olmaktadır.
3 Sermaye Ayrımcılığı	Finansal sınırların birbirine açıldığı ve ciddi miktarlarda yabancı sermayenin kendi yatırımları için cazip bir ülke aradığı bir ortamda böyle bir uygulama yerli sermayeyi yurtdışına kaçırabilmekte ve yabancı sermayenin korku ve kuşkularını arttırabilmektedir.
4 Dış Gerginlikler ve Terörizm	Kritik bir coğrafi konuma sahip ülkemizin, çevre ülkelerle yaşadığı dış gerginlikler ve yıllardır ülke içinde yaşanan terörizm yatırımcılar açısından pek de uygun olmayan bir ortamı ifade etmektedir.
5 Merkeziyetçi ve Şüpheci Devlet Geleneği	Türk devletinin geleneksel bürokratik yapısı, elindeki otorite ve kaynakları, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve diğer kurumlarla paylaşmadaki ürkekliği ve cimriliği ülkemizde girişimciliği engelleyen, yerli sermayenin oluşmasını veya ortaya çıkmasını zorlaştıran nedenler olmuştur. Türkiye'nin siyasi ve idari rejimi toplumu kontrol etmek ve devleti toplum karşısında korumak amacına göre biçimlendirildiği için esas itibarıyla yerinden yönetime, yetki devrine ve sivilleşmeye fazla açık değildir.
B. Ekonomik Engeller ve Sorunlar 1 Makro Ekonomik İstikrarsızlık	Ülkemizde, siyasi istikrarsızlık nedeniyle hükümetlerin gelecek açısından güven vermemesi yanında, hükümetlerin ekonomi yönetimlerinin "dengeleri sağlama isteği", "yapısal reformları gerçekleştirme imkanı", "maliye ve para politikalarının yönetimi" ve "kaynak kullanımı ve ekonomik büyüme" gibi kriterler açısından pek etkin ve kaliteli olmadığıdır.
2 Devamsız Ekonomik Büyüme	Türkiye'nin hızlı ve istikrarlı büyüyememe sebepleri olarak, düşük düzeydeki kamu ve özel (yabancı dahil) yatırım oranları, bankacılık sistemindeki belirsizlikler ve yabancı sermaye yatırımının tahminlenememesi, kaliteli insan sermayesinin mevcut olmaması ve teknoloji transferinin düşük düzeyde kalması gibi faktörler sayılabilir. Ülkemizde, yüksek kamu açıklarıyla gelen iç borçlanma ve yüksek faiz, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ve yatırım kararlarını olumsuz etkilemektedir.
3 Kayıtdışı Ekonomi	Kayıtdışı ekonomi, bu ülkenin kurallarına uyan, kanunlara uyum konusunda özenli, rekabetin gereklerine uyan sosyal sorumluluğa sahip gerek yerli gerek yabancı sermayenin muzdarip olduğu ciddi bir problemdir. Kayıtsızlığın olduğu bir ekonomiye, yabancı sermaye yaşam alanı görmediği için gelmemekte yerli sermaye ise daha uygun yatırım iklimlerine sahip ülkelere gidebilmektedir.
4 Özelleştirme Sorunu	1980'lerden bugüne gündemde olmasına rağmen Türkiye'nin özelleştirme deneyimi başarıya ulaşamamıştır. Gelişigüzel özelleştirme yaklaşımları ve hükümetlerin bu konudaki kararsız ve birazda popülist tutumları ile özelleştirme sonrası yaşanan iptal davaları ülkemizde özelleştirme sürecine yabancıların soğuk bakmasına neden olmaktadır.
	Ülkemizde gerek işgücü maliyetleri ve finansman maliyetleri gerekse,

5 Yüksek Üretim Maliyetleri	hammadde, enerji, ulaşım ve haberleşme maliyetleri dünya ülkeleri ile kıyaslandığında nisbeten yüksektir.
6 Yatırım Teşvik Sisteminin Yapısı	Ülkemizde uygulanan yatırım teşvik politikası ve mevzuatı incelendiğinde bu alanda önemli bir takım sorun ve etkinsizliklerin mevcut olması ülkemizin yatırım ortamı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu sorunlu alanların önde gelenlerini; etkinsizlik, kaynak sorunu ve sürdürülebilirlik, koordinasyon eksikliği ve belirsizlik olarak sıralayabiliriz.
7 Vergi İdaresi ve Vergi Sistemi	Türk vergi sistemi; ekonominin gelişmesine, tasarruf, yatırım ve istihdama ciddi engeller oluşturmakta, kayıtdışı ekonomiyi ve istihdamı teşvik etmektedir.
8 Bürokratik Hantallık	Ülkemizde mevcut bürokratik yapı, yatırım ve iş ortamını olumsuz etkilemektedir. Bürokrasinin karmaşıklığı, yavaşlığı ve sonuçlarının önceden bilinmez olması yatırım riskini arttırmaktadır. Bürokraside egemen zihniyet yatırımcıya karşı dostane davranmak ve yardımcı olmak yerine idari kontrol ve güvensizliğe dayanmaktadır.
9 Nitelikli İnsan Kaynağı Sorunu	Türkiye, genç nüfus açısından dünya ülkeleri arasında önemli bir yer tutmasına rağmen, bu genç nüfusun eğilimi konusunda oldukça geride kalmıştır. Eğitimli insan sermayesi açısından dünyanın diğer ülkeleriyle aramızda ciddi bir açık bulunmaktadır.
10 Gümrük İdaresinde Sorunlar ve Etkinsiz Serbest Ticaret Bölgeleri	Gümrüklerin yerel, bölgesel ve merkezdeki örgüt yapısı operasyonel gereksinimleri etkin bir biçimde karşılamaktan uzaktır. Vergi ve gümrük idarelerinin etkin olmayan örgüt yapısı hiç kuşkusuz bürokrasiyi ve idari verimsizliği arttırmaktadır. Türkiye'de serbest bölgelerden göreli olarak çok az ihracat yapılmakta; bu da sözkonusu uygulamanın ekonomik rasyonelini ve serbest bölgelerin faydalarını azaltmaktadır.
C. Yasal Altyapıya İlişkin Engel ve Sorunlar 1 Şirketlere Yönelik Mevzuat	Ülkemizde şirket işleyişi ile ilgili düzenlemeler konusunda başta gelen sorunlardan en önemlisi, şirket hissedarlarının hak ve sorumluluklarının açıklığı ve korunması gelmektedir.
2 Rekabet Hukuku	Türkiye'de 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında kanun 1994'te yürürlüğe girmiş ve Kanun'un uygulayıcısı olan Rekabet Kurulu Mart 1997'de görevine başlamıştır. Ancak rekabet yasalarının yeterli olmaması dolayısıyla haksız rekabete yol açan ortam açısından ülkemiz iyi bir konumda değildir.
3 İş Kanunu	Şirketlerin işçi alımlarını ve işten çıkarmalarını düzenleyen, asgari ücreti saptayan ve çalışma saatlerini ayarlayan yasaların esnekliği yatırımlar üzerinde olumlu etkilere sahiptir.
4 Fikri Mülkiyet Hakları	Türkiye, Patent Yasasına sahip olsa bile, uygulama alanında henüz patent ve telif hakları koruması açısından başarılı değildir. Türkiye'de genelde fikri haklar ile ilgili sorunlar temel olarak mevcut yasal düzenlemelerin uluslararası alanda ortaya çıkan gelişme ve değişimlere yeterli ölçüde uyum sağlanamamasından kaynaklanmaktadır.
	Ülkemizde zaman zaman, uyuşmazlıklarla ilgili hukuki ve maddi veriler, zaman ve personel kıtlığı nedeniyle iyi şekilde

5 Adalet Sisteminin Genel Sorunları	incelenememekte, önceki içtihatlarla tutarlılık sağlanmayabilmektedir. Adalet sisteminde yaşanan olumsuz durumlar yargı sistemimizin etkinliğini, güvenilirliğini, kararlılığını ve tarafsızlığını yitirmesine yol açmaktadır.
D. Sosyo-Kültürel Engel ve Sorunlar 1 Küreselleşme Korkusu	Bu korkunun ortaya çıkardığı bir sonuç, günümüzde ülkelerin ekonomik kalkınmasına ve refah düzeyinin artışına önemli katkılar sağlayabilen yabancı sermayeye ve yabancı yatırımcılara karşı pek sempatik bakmayan bir sosyo-kültürel yapıdır. Bu yapı çok yaygın olmasa bile yabancı sermayeyi itici bir etkiyi ortaya çıkarabilmektedir.
2 Sermaye ve Girişimci Düşmanlığı	Ülkemizde bir kısım toplumsal yapılarda sermaye sahibinin yerlisi de yabancısı da sömürücü olarak görülmekte, insanlar kalkınmayı ve iş bulabilmeyi kendisi ve çocukları için istemesine karşılık bunun gereklerine (yaygın ama makul vergi gibi, girişimcinin teşviki gibi, özel mülkiyetin yaygınlaştırılması gibi) razı olmamaktadır.
3 Devletçilik ve himaye anlayışı	Türkiye'de "devletçilik" oldukça yerleşmiş bir toplumsal değerdir ve girişimciliğe oldukça ters bir düşünce biçimini, yani bireysel girişim yerine devlet mülkiyetini ve devletin üretimi yürütmesini ifade etmektedir.
4 Güven eksikliği ve ahlak erozyonu	Ahlaki norm ve değerlerin giderek çöküntüye uğraması yatırımcılar açısından güvensiz ve kaygan bir zemini ifade etmektedir. Dürüst ve namuslu insan kaynağının giderek azalması, ticari ilişkilerde sıkça illegal yollara başvurulması, kamu kurumlarıyla ilişkilerde rüşvet talepleri gibi sorunlar yatırımcıların Türkiye'de iş yapma isteklerini azaltabilmektedir.

Kaynak: Birol KOVANCILAR, **Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve AB Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller,** TÜGİAD Ekonomi Ödülleri, 2003, s.27-53.

2.3. Türkiye İle Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Yatırım İlişkileri: Seçilmiş Örnekler

İki ülke arasında karşılıklı doğrudan yatırımlar kısıtlı seviyededir. Türk firmalarının Çin'de plastik, inşaat, gıda ve tekstil alanında az sayıda girişimi bulunmaktadır ve bu yatırımların toplam değeri 25 milyon dolar civarındadır. Bununla birlikte elektronik, gıda ve tekstil sektörlerinde de pek çok Türk firması üretimlerinin bir bölümünü Çin'de gerçekleştirmektedir. Ayrıca, T.C.Pekin

Büyükelçiliği kayıtlarına göre ülkede 26 Türk firmasının ofisi veya temsilciliği bulunmaktadır. Çin'de faal olan başlıca Türk firmaları şunlardır:[121]

- **Çimtaş**

Çimtaş, 1973 yılında ENKA bünyesinde kurulmuş, mühendislik, teknolojik çelik imalat ve elektromekanik montaj alanlarında faaliyet gösteren bir firmadır. Şu anda bünyesinde ikisi yurtdışında ikisi Türkiye'de olmak üzere 4 üretim merkezi bulunmaktadır. Firma, Temmuz 2002'de Şanghay'ın güneyinde yer alan liman kenti Ningbo'da % 100 Türk sermayeli olarak "Çimtaş Ningbo" firmasını kurmuştur. Aralık 2002 sonunda üretime geçen fabrika, Ocak 2003'te ihracata başlamıştır. Halihazırda 25 Türk işçi ve mühendisi ve 80 yerel çalışanı vardır.

Çimtaş yöneticileri, Çin yatırım ortamının son derece cazip olduğunu; tüm bürokratik işlemlerin çok kısa sürede yerel yetkililer tarafından profesyonelce yönetilerek tamamlandığını; üretim, dağıtım veya ithalat-ihracat aşamasında herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmadıklarını kaydetmektedirler.

- **Demirdöküm**

Koç Holding bünyesindeki Demirdöküm firması, radyatör üretiminde dilimli radyatörlerin yerini panel radyatörlerin almasıyla atıl durumda kalan üretim makinelerini dilimli radyatörle benzer bir üretim süreci olan yağlı radyatör üretimine yönlendirmiştir. Çinli Chung Mei Industries firmasıyla yapılan ortaklıkla "Demirdöküm-Chung Mei Industries Limited" adlı bir firma kurulmuş ve Demirdöküm'ün Bozüyük'teki çelik radyatör tesisleri iki ay içinde 44 konteyner ile Çin'in Dongguan Eyaleti'ne taşınmıştır. Çinli ortakla yapılan anlaşmaya göre kalıp makineler ve üretim deneyimi Demirdöküm, işgücü, satın alma ve muhasebe gibi hizmetler de Çinli ortak tarafından sağlanmıştır. 7 Ocak 2004 tarihinde faaliyete geçen fabrika şu anda yılda 300 bin adet yağlı radyatör üretmektedir ve pazar şartlarına göre bu oranın 2.3 milyona çıkartılması planlanmaktadır.

- **Fabeks Dış Ticaret**

[121] "ÇHC Ülke Bülteni", (Haziran 2005), **www.deik.org.tr/bultenler**

20 yılı aşkın süredir Çin'le ticari ilişkileri bulunan Fabeks, 1993 yılında yerleşik faaliyete geçmiş ve kaşmir kumaşının anavatanı sayılan Çin'in İç Moğolistan bölgesinde "Silk & Cashmere" markasıyla ipek ve kaşmir üretimine başlamıştır. Firma, ABD ve Avrupa dahil birçok farklı ülkeye ihracat gerçekleştirmekte ve dünya genelinde sahip olduğu 27 satış noktasında ürünlerini tüketicilere sunmaktadır.

- **Akman Holding**

Akman Holding bünyesindeki Ersu Meyve Suyu ve Gıda Sanayi, Çin Devlet Kalkınma ve Yatırım Kurumu Tarım Şirketi olan SDIC ile 26 Haziran 2000 tarihinde imzaladığı işbirliği anlaşması ile Çin pazarına girmiş ve "Hancheng Zhonglu Fruit Juice Co. Ltd." adlı firmaya yüzde 40 hisseyle ortak olmuştur. 2002 yılında bu hisselerini satan Akman Holding'in meyve suyu alanındaki diğer bir firması olan Golden Meyve Suyu ve Gıda Sanayii, Çin'in önde gelen üreticilerinden Yantai Legend Beverage and Food Co.Ltd. ile 28 Şubat 2004 tarihinde bir ortaklık anlaşması imzalamıştır. Golden-Yantai ortaklığına ait olan fabrika, meyve suyu, meyve suyu konsantresi ve püresi ile içme suyu üretmektedir.

- **Atasay Kuyumculuk**

Atasay Kuyumculuk, Çin'in Guangzhou kentinde Ocak 2005'ten itibaren takı üretimine başlamıştır ve 300 işçi istihdam edilen geçici fabrikasında faaliyetlerini sürdürmektedir. Firma, 50 dönümlük bir arazi üzerine yeni bir fabrika kurmayı ve 5 bin kişilik istihdam yaratmayı planlamaktadır.

- **Ünsa Ambalaj**

Kimya, ilaç, gıda ve maden sektörünün kullandığı polipropilen büyük çuval (FIBC) üreten Ünsa Ambalaj, Çin'in Hangzhou kentinde Aralık 2004'te yeni bir fabrikanın temelini atmıştır. Fabrikanın Ocak 2006'da faaliyete geçmesi beklenmektedir.

- **Şişecam**

Firma, 1988 yılında Hong Kong'da satış yaparak girdiği Çin pazarında 2003 yılında Şanghay Serbest Bölgesi'nde "Şişecam Shanghai Trading Company" adı altında yatırım yapmıştır. Guanzhou'da da bir ofisi olan firma, 2000 yılında 2,65 milyon dolar olan Çin'e krom kimyasalları ihracatını, 2004 yılında 9,2 milyon dolara çıkartmıştır.

- **Teba**

TEBA Şirketler Grubu-Teba Ev Aletleri'nin dış ticaret firması olan Tema, Çin'deki ofisi aracılığıyla ve Teba markasıyla ev eşyaları pazarında yer almakta ve Batılı yaşam tarzının yayıldığı büyük şehirlerde, Çin'e özel üretilen fırınların yanı sıra, ısıtma-soğutma ve klima cihazlarının satış, pazarlama ve servis hizmetlerini de yapmaktadır.

- **Hipokrat Tıbbi Malzemeler**

İzmir'de kurulu Hipokrat Tıbbi Malzemeler İmalat ve Pazarlama A.Ş., ortez protez uygulaması yapan Çinli Yongsheng şirketi ile kurduğu ortak şirket Pekin'de faaliyetlere başlamıştır. Firma, Japonya'ya ihracat planları da yapmaktadır.

- **Mozaik Tekstil**

Firmanın halen Çin'de Warner teknolojisiyle Laura Baresse markasıyla iç çamaşırı üretimi yapan ortaklıkları mevcuttur.

- **Zorlu Tekstil**

Zorlu grubu bünyesindeki Korteks Mensucat firması, standart ürünlerde Çin'deki üreticilerle çalışarak uluslararası piyasalarda rekabet avantajını korumayı hedeflemektedir. Firmanın Şanghay'da pazar araştırması ve kısıtlı satış yapan bir ofisi bulunmaktadır.

- **Goldaş**

Firma, Şanghay'da temsilcilik açmış, 2005 yılı içerisinde de iki ayrı mağaza açacaktır.

- **Garanti Bankası**

Banka, 18 Mayıs 1999 tarihinde Şanghay kentinde bir temsilcilik açmıştır. Henüz bankacılık hizmetleri vermeyen bu ofisin amacı, gelişmeleri yakından takip etmek, Türkiye ile Çin arasında ekonomik ve ticari ilişkilerde daha etkin olmak, Çin'in ekonomi, ticaret, finans ve bankacılık alanlarındaki hukuki altyapısını tanımak ve Çin bankaları ile ilişkileri geliştirmektir. Garanti Bankası'nın 15 Çin bankası ile muhabirlik ilişkisi bulunmaktadır.

Bu firmaların yanı sıra Anadolu Grubu'nun bira, Vestel'in elektronik eşya, Aksa Akrilik'in kimyasal ürünler, Kibar Holding'in demir çelik ve Yeşim Tekstil'in tekstil ürünleri ve konfeksiyon alanında yatırım planları bulunmaktadır.

BP, Motorola, Royal Dutch Shell Group ve Samsung gibi çok uluslu firmalar da Çin'deki en büyük yatırımcılardandır. General Electric Çin'de 300 kadar satın alım personeli bulundurmakta, Intel ve Microsoft ülkede ar-ge üsleri işletmekte ve HSBC Bankası arka plandaki birçok operasyonu burada gerçekleştirmektedir. Ayrıca AIG, Alcatel, Carrefour, Nestle, Siemens ve P&G gibi dev firmalar Çin'de faaliyetlerini sürdürmektedir.

2004 yılı sonu itibariyle Türkiye'deki Çin sermayeli firmaların sayısı 219'dur. Sektörel olarak başlıca yatırımlar beyaz eşya, binek araçlar, telekomünikasyon ve plastik alanlarındadır. Ayrıca hediyelik eşya, tekstil ve oyuncak gibi tüketim mallarının ticaretini yapan firmalar ile restoranlar ve turizm işletmecileri de bulunmaktadır.

Türkiye'de faal olan başlıca Çin firmaları ise şunlardır:

Haier: Beyaz eşya ve televizyon üreten firma aynı zamanda dünyanın en büyük klima üreticisidir. 2003 yılı cirosu 10 milyar dolar, kârı 193 milyon dolar olan grup Wall Mart, Sears ve Best Buy gibi perakende devlerine satış yapmaktadır ve ABD'de

küçük buzdolabı pazarının yüzde 25'ine sahiptir. Yurtdışında 20 fabrikası bulunan grup Çin'in Quiangdao şehri yerel hükümeti tarafından kurulmuş ve bugün 20 bin çalışanı ve 42 ayrı kategoride 9 binden fazla ürünü ile dünyanın 100 ayrı ülkesinde satılmaktadır. A.B.D.'de 30 milyon dolarlık yatırımla buzdolabı fabrikası kuran Haier, Mısır ve Angola gibi ülkelerde de yüksek gümrük vergilerinden dolayı üretime başlamıştır. Halen 100 civarında klima markasının satış yaptığı Türkiye pazarına 1998 yılında klimayla giren Haier'in Türkiye distribütörlüğünü Sanko Holding kuruluşu Akfel yürütmektedir.

Hicon: Çin'in önde gelen su sebili, klima ve buzdolabı üreticilerinden olan Hicon firması Kervancı Grup ile birlikte 1,5 milyon dolarlık yatırım yapmıştır. Hedefi ilk önce çevre ülkelere, daha sonra Avrupa'ya ürün ihraç etmek Hicon ayrıca Türk partneriyle birlikte klima ve buzdolabı üretimine de yönelmek istediğini belirtmektedir. 30 yıldır klima üreten Hicon, yılda 300 bin adet üretim kapasitesine sahiptir ve ayrıca hava perdesi, klima santralleri, su dolabı ve küçük ev aletleri üreten dünyanın önde gelen firmalarından biri konumundadır. Kervancı Grubu ise 2001 yılından itibaren Hicon marka klima ve su dolaplarının Türkiye distribütörlüğünü yürütmektedir.

Yiying ve Gaoming: Harput Şirketleri Grubu da, Muğla'da Çin motosiklet firması Yiying ve Gaoming ile bir montaj fabrikası kurmuştur. Deneme olarak montaj çalışmasına başlayan fabrikada halen 60 kişi çalışmaktadır ve fabrika tam kapasiteye ulaştığında bu sayının 300'e çıkması beklenmektedir. Muğla'da üretilecek motosikletlerin Suriye ve Irak'a ihraç edilmesi konusunda görüşmeler devam etmektedir. Harput Grubu ayrıca, Çin'den yılda 1700'den fazla motosiklet ithal etmektedir.

Konka: 1980 yılında kurulan televizyon üreticisi Konka, Türkiye distribütörü Elkon Elektronik ile İstanbul'da Beylikdüzü'nde televizyon üretimine başlamıştır. Beylikdüzü'ndeki fabrika için 10 milyon dolarlık yatırım yapan Konka, yılda 350 bin televizyon üretim hedefi ile yola çıkmış ve daha sonra kapasiteyi 1 milyona çıkarma kararı almıştır. Devlet kuruluşu olan Konka, 5 fabrikası ile televizyon ve cep telefonu konusunda Çin'in en büyük firmalarından biri konumundadır ve Çin pazarının yüzde

25'ine sahiptir. Bilinen markaların yarı fiyatına HDTV üreterek ABD piyasasında söz sahibi olmak isteyen şirket halen dünyada 90'ın üzerinde alan ve ülkede satış yapmaktadır. Geçen yıl 8,5 milyon adet TV, 4 milyon adet de cep telefonu üretmiş, 2004 yılında cirosunun yüzde 7'sini ihracattan kazanmıştır. Endonezya ve Meksika'da da fabrikası bulunmaktadır.

Bu gruplar dışında Çin'in belli başlı nakliye, enerji makine ve ekipman firmalarının da Türkiye pazarına satış odaklı temsilcilikleri bulunmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti giderek daha güçlü bir küresel yatırımcı konumuna gelmektedir. Çin'in yaklaşık 40 milyar dolarlık yurtdışı doğrudan yatırım stoku olduğu göz önüne alındığında Türkiye'deki Çin sermayesinin yetersiz olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Dünya ekonomisinde yaşanan serbestleşme ve küreselleşme eğilimleri, ülkelerin dünya ekonomisi ile bütünleşmelerini ve hedeflerini gerçekleştirmelerinde doğrudan yabancı yatırımların önemini her geçen gün arttırmıştır. Ekonomik ve siyasal rejimleri farklı olan gelişme yolundaki ülkeler bile yabancı yatırımları; sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlayabilmek, dünya pazarlarında ihracat güçlerinin arttırılması, istihdam fırsatlarının yaratılması ve teknolojik gelişmenin güçlendirilmesinde önemli bir araç olarak görmektedirler.

Uzun vadeli kalkınma finansman kaynağı olarak görülen doğrudan yabancı yatırımlara yapıcı ve eleştirel bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. DYSY'nin ekonomik gelişmeye katkıda bulunduğunu öne süren görüşler, özellikle bu yatırımların gelişen ülkelerde sermaye oluşumuna sağladığı katkılara, yeni teknoloji ve bilgi transferine, işgücünün niteliğini yükselttiğine ve istihdam olanaklarını arttırdığına işaret etmektedirler. DYSY'lere daha eleştirel yaklaşanlar ise, DYSY'nin yerli ekonomiyle eklemlenemediklerini ya da bu eklemlenmenin gerçekleştiği durumlarda ise yerli firmalar için olumsuz bir rekabet ortamı oluşturduğuna ve DYSY'lerin sağladığı yararların hem küresel hem de yerel olarak adaletsiz bir biçimde dağıldığını dile getirmektedirler.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkileri, ülkelere ve sektörlere göre hatta dönemlere göre farklılık gösterebilmektedir. Çünkü, uygulanan ekonomik politikaların bu yatırımlar üzerinde çok önemli bir etkisi vardır. Mesela, ithalatı ikame eden sanayilere yapılan DYSY'nin etkisi ihracata dönük sanayilere yapılan DYSY'nin etkisinden farklıdır. Birincisine yapılan yatırımların hedefi sadece iç pazara yönelik üretimle sınırlı kalmakta iken ihracata dönük üretim yapılması daha fazla istihdam ve yüksek katma değer yaratmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeye gelmesi, büyük bir oranda o ülkenin performansına bağlıdır. Yani, o ülkenin ekonomik göstergelerine, hukuki yapısına, idari istikrarına, şeffaflık düzeyine, iç pazar büyüklüğüne, nitelikli işgücüne, işgücü maliyetlerine, rekabet koşullarına liberal dış ticaretine, vergi oranlarına ve teşviklerine çok bağlıdır.

Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. ÇUŞ'ların temel amacı kârlarını maksimize etmektir. ÇUŞ'lar yatırım yaptıkları ülkede ön koşul olarak hukuki güvence istemekte ve yabancı yatırımcılara karşı istikrarlı, tutarlı politikaların uygulandığı ülkeleri tercih etmektedirler.

Türkiye, uzun yıllardır doğrudan yabancı yatırım çekmeye çalışıp da bunda pek başarılı olamamış bir ülkedir. Yıllardır Türkiye'ye gelen DYSY miktarı 1 milyar dolar seviyelerinde kalmıştır. Türkiye'nin sahip olduğu avantajlara ve bu avantajların gereği birçok yatırımcı ülkenin olumlu yaklaşımına rağmen Türkiye'ye istenilen seviyede yabancı yatırımının gelmemesinin temelinde ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ile etkin bürokrasinin eksikliği yatmaktadır. Ancak son dönemde politik ve ekonomik istikrar konusunda önemli adımlar atılmıştır. Türkiye'nin DYSY'leri çekmek için ilgili mevzuatlarını mümkün olduğu kadar basitleştirmesi; gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeleri yapması ve yatırım ortamını iyileştirme reform programını kararlı bir şekilde uygulaması sonucunda ülkemize duyulan güven artmıştır. Tüm bu olumlu adımların atılması ve bunların sürekliliğinin sağlanması ile birlikte AB müzakere sürecinin de başlatılması Türkiye'ye önemli miktarda ve nitelikte DYSY gelmesini sağlayacaktır.

Çin, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına 1979'da izin vermiş olmasına rağmen dünyada DYSY çeken ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Çin'in bu başarısının temelinde ekonomik ve siyasi istikrarın sürekliliğinin sağlanması yatmaktadır. Bunun dışında yabancı yatırımcılar için büyük bir pazarın varolması, işgücü maliyetleri önemli faktör olarak görülürken uygulanan istikrarlı politikalar da belirleyici olmaktadır.

Çin'in ekonomik kalkınmasında önemli bir araç olarak gördüğü DYSY'lerden istenilen düzeyde faydalanabilmek için Çin hükümeti çok seçici davranmakta hatta bazı sınırlandırmalar koymaktadır (yüksek katma değer yaratma, teknoloji transferi, ihracata yönelik üretim yapma gibi). Çin'in DTÖ üyeliği ile birlikte DYSY'ler daha da çok artacaktır. Çin'in DYSY'leri çekmede bu denli başarılı olmasında stratejik ve akılcı bir şekilde uygulanan ekonomi politikaları etkin olmuştur.

Türkiye'nin de Çin gibi kaliteli doğrudan yabancı yatırımları çekmede başarılı olması için öncelikle ekonomik ve siyasi istikrarın sürekliliğini sağlaması gerekmektedir. Kalkınmaya katkı sağlayacak bir doğrudan yabancı yatırım politikası oluşum aşamalarında da gerektiğinde kilit sektörlerdeki (haberleşme, ulaşım, savunma) yabancı sermaye payına yönelik düzenlemelerin; ulusal çıkarlar ve ülke ihtiyaçlarını gözönünde bulundurarak yapılması önem arzetmektedir. Aksi takdirde, günü kurtarma gerekçesiyle (ödemeler dengesi açığını kapatma) atılacak adımların ekonomiye uzun vadeli maliyetleri çok ağır olabilir. Ayrıca, DYSY politikası ülkenin ekonomi politikalarıyla uyumlu olmalıdır. DYSY politikasının istenilen sonuçları vermesi için de, ülkedeki yabancı sermaye yatırımların yapısının ve ülkeye yönelik yatırımların yapısının ve değerlendirmelerinin sürekli izlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

"Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Bülteni", Haziran 2005, **www.deik.org.tr/bultenler**

"Fırsatlar ve Tehditler Ülkesi", **İhracat Dergisi,** Ekim 2003, Sayı: 2.

"Türkiye'de DYSY'nin Artırılması İçin Yapılan Çalışmalar", **www.hazine.gov.tr**

AKMAN, Ayhan, **YS Yatırım Neden ve Etkileri,** YASED, 1988.

ALKİN, Erdoğan, **Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler,** İstanbul: YASED Yayınları, No: 3, 1982.

ALPAR, Cem, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma,** Ankara: 1980.

ALPAR, Cem, ONGUN, Tuba, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Özel Kuruluşlar: Azgelişmiş Ülkeler Yönünden Değerlendirmesi,** 2.Baskı, İstanbul, Türkiye Ekonomi Kurumu, 1987.

ALPER, Cem, "Yabancı Sermaye Kaynakları", **Türkiye Ekonomisi "Sektörel Gelişmeler" İçinde,** Ankara: TEK Yayınları, 1992.

ANDAÇ, Selim, "Yabancı Sermaye", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** İletişim Yayınları, Cilt: 2.

ARISOY, Ebru, BAYAR, Güzin, SORANLAR, Burak, "Asya'nın Devi: ÇHC", **Dış Ticaret Dergisi,** Temmuz 2004, Sayı: 32.

BENDE-NABENDE, Anthony, **Globalisation, FDI, and Sustainable Development: Theory, Evidence and Polic,** England: Ashgate Publishing Ltd., 2002.

BENK, Serkan, "DYSY ve Vergisel Teşvikler", **İş, Güç Dergisi,** Cilt: 6, Sayı: 1, 2004.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** İstanbul: YKY-1713, 2002.

BERKSOY, Taner, **Türkiye'de Yabancı Sermaye,** Ankara: 1989.

BORATAV, Korkut, **Türkiye Tarihi IV 1908-1980,** İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.

BOZKURT, Ünal, **Ekonomide Yabancı Sermaye,** İstanbul: YASED Yayınları, No: 15, 1984.

CÖMERT, Faruk, "İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye", **Hazine Dergisi,** Sayı: 13, Ocak 2000.

CÖMERT, Faruk, "Yabancı Sermayenin Dünü, Bugünü ve Geleceği", **Hazine Dergisi,** Sayı: 12, Ekim 1998.

CÖMERT, Faruk, **Yabancı Sermaye Mevzuatı,** Uzmanlık Tezi, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, YSGM, 1998.

ÇALIŞKAN, Özgür, "DYY'lar Üzerine Bir Değerlendirme", **http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi13/dyy.htm**

DAVIES, Ken, "Attracting Investment to China", **OECD Policy Brief.**

DEİK, **ÇHC Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri,** (Ocak, 2003), **www.deik.org.tr**

DEİK, **Çin Ülke Bülteni,** Haziran 2005.

DEİK, **DTÖ Üyeliği Sonrası ÇHC Ekonomisi ve Ticaretinde Gelişmeler,** Mayıs, 2004.

DEMİRCAN, Hayrettin, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri,** Araştırma-İncelemesi Dizisi, No: 35, Ankara: Mart 2003.

DPT, "DYSY Özel İhtisas Komisyonu Raporu", **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,** Ankara: Mayıs 2000.

DPT, **1981 Yılı Programı.**

DPT, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** Ankara: 2000.

DPT, **I. BYKP,** Ankara.

DPT, **II. BYKP,** Ankara.

DPT, **III. BYKP,** Ankara.

DPT, **IV. BYKP,** Ankara.

DUNNING, John Harry, **Explaining International Production**, Great Britain: Grove Graphics Pub., 1988.

EFE, Birol, **Küreselleşme Sürecinde DYSY'nin Analizi; İzmir Örneği,** İzmir: İzmir Ticaret Odası, 2002.

EMİL, Dilek, "Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları", **Hazine Dergisi,** Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı.

FAN, Chengze Simon, "Çin DYS Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır? İşlem Maliyeti Yaklaşımı", Çeviren: Bekir Gövdere, **Dış Ticaret Dergisi,** Ankara: DTM, Temmuz, 1999.

GÜNDOĞAN, Naci, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri", **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** No: 26, Mart 2002.

HANNINK, Dean M., **The International Economy A Geographical Perspective,** Singapore: 1994.

HARMANCI, Mehmet, **Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları,** Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası, Mart 2004.

Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Mevzuatı.**

Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu,** Ankara: Mart 2005.

HM, YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu 2002,** Şubat 2003.

HM, YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu,** Mart 2005.

HM, YSGM, **Yabancı Sermaye Raporu,** Şubat 2003.

İSO, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye Durum Tespiti ve Stratejik Plan,** İstanbul: İSO Yayını, Ocak 2002.

İTO, **Türkiye'den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları,** İstanbul: İTO Yayınları, Yayın No: 2003-14.

İZLEM, Erdem, **Yabancı Sermaye,** Ankara: Türkiye İş Bankası A.Ş.Genel Müdürlüğü, İktisadi Araştırma ve Planlama Müdürlüğü, 1994.

İzmir Chamber of Commerce Publication, **Worldwide Direct FDI, Development in Turkey and İzmir's Change,** İzmir: No:58, 1998.

KARACASULU, Nilüfer, "Uluslararası Teknoloji Transfer Süreci ve Yöntemleri", **Dış Ticaret Dergisi,** Sayı: 20, Ocak: 2001.

KARLUK, S.Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi,** İstanbul: Beta Yayınları, Kasım 2002.

KARLUK, S.Rıdvan, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları,** İstanbul: İTO Yayınları, No: 13, 1983.

KARLUK, S.Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi,** Bilim Teknik Yayınevi, 1984.

KAZGAN, Gülten, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2004.

KEPENEK, Yakup, YENTÜRK, Nurhan, **Türkiye Ekonomisi,** Remzi Kitabevi, Ocak, 2003.

KOVANCILAR, Birol, **Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve AB Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller,** TÜGİAD Ekonomi Ödülleri, 2003.

LİN, Justin Yifu, **The China Miracle: How OECD Country Policies Contributed?,** (May 2004), preliminary draft, **www.oecd.org.**

OĞUZ, Alper Ahmet, **Yatırım Yeri Faktörünün DYSY Üzerindeki Etkisi ve Bir Yatırım Yeri Olarak Türkiye'nin Analizi,** Uzmanlık Tezi, Ankara: HM-YSGM, Ocak, 2004..

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası,** I. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

ÖĞÜTÇÜ, Mehmet, "Attracting FDI for Russia's Modernization", **Dış Ticarette Durum Dergisi,** İstanbul: Aralık 2002.

ÖLMEZOĞULLARI, Nalan, **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm,** Ekim 2003.

PİRLER, Bülent, "Çin Tehlikesini Avantaja Dönüştürmek Mümkün mü?" **TİSK-İşveren Dergisi,** (Mart 2004), **www.tisk.org.tr/isveren.asp?id=53**

SAGGI, Kamal, "Trade, FDI and International Technology Transfer-A Survey", **World Bank Working Paper,** No: 2349, May 2000.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat,** İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2003.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat, Teori ve Politika,** İstanbul: Güzem Yayınları, 1998.

SÖNMEZ, Attila, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı,** İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2003.

ŞAHİN, Mehmet, **Türkiye'de DYSY,** Ankara: 1975.

TEKİN, Suat, **Dünyada ve Türkiye'de YSY ve Beklentiler,** YASED, Yayın No: 33, 1988.

TEZCAN, Ramazan, **Gelişen Asya-Pasifik Bölgesi ve Çin,** Ankara:Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Temmuz 1993.

TİSK, **Dünya Ekonomisinin Yeni Sorunu: Çin Tehdidi,** TİSK Yayınları, Temmuz 2004, Yayın No: 243.

TÜRKYILMAZ, Murat, "Türkiye'de YSY, Hukuksal Düzenlemeler ve Tarihsel Gelişimi", **www.turkhukuksitesi.com/hukukforum/art_listing**

UZUNOĞLU, Sadi, **Yeni Finansman Teknikleri,** 2.Baskı, İstanbul, 1998.

www.hazine.gov.tr/ybs/yatirim_danisma_konseyi.htm

YENTÜRK, Nurhan, **Türkiye Ekonomisi,** Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 836, Haziran 2005.

YILDIRIM, Nuri, **Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama,** Birinci Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1983.

ZENGİN, Ahmet, "Türkiye Ekonomisi Açısından DYSY'na İlişkin Bir Değerlendirme", **İktisat-İşletme-Finans Dergisi,** Sayı: 203, Şubat 2003.